8177 A. 2

hl. Jag.

Dodatek

do tomu III. historyi prawodawstw.

I. Sprawdzowanie badań nad dawnem prawem polskiem przy-

watnem, karnem i t. d. [illegible] Tadeusza

Czackiego, Joachima Lelewela, [illegible] Jana Winc. Bandtkiego,

[illegible]

1. Małżeństwo i jego stosunki prawne.

§. [illegible] Prosz-

jąc i dopełniając zdania [illegible]

[illegible] (Pols. św. wiek IV. 33. nast.), jak Czackiego o

Porywaniu (w dz. II. 8. 9.) mniemanie, upo-

dzam czytelnika o tem, że co o greckiem

porwaniu prawie wyjadem z dzieła Kar. Fr.

Hermana (wyszło w Lipsku 1854. w torach

domach przy czytaniu Charikles. Bilder altgrie-

chischer Sitte) [illegible] mianowicie też z umieszczonej

przy końcu trzeciego tomu rozprawy (Excurs

zur Zwölften Scene. Die Frauen), a co o Niem-

cach oddzielnie, wypisałem ze znanego dzieła

Jakoba Grymma (str. 417–454). Inne pisma

zkąd co pochodzi wykażę przytaczane bę-

[illegible] sarzów polskich i niemieckich o małżeń-

stwie, posagach i t. p. [illegible], w niniejszem

naprzód [illegible] własne o wielożeństwie i

kobietach wyżej podane udowodnić [illegible]

manie. Czemu zadosyć czyniąc uważam na-

przód, że

[illegible]

Porywać dziewice [illegible] i żyć w wielożeństwie było między [illegible] wspólne. Tym sposobem

wszystkim ludom [illegible] żenili się [illegible] do Sparta [illegible] też i [illegible]

[illegible] starożytnej [illegible]

[illegible] nie [illegible]

w jedno żeństwa [illegible] żeta [illegible]

małżeństwa (i [illegible] i niemieckich pozostało

[illegible] u celtyckich i niemieckich pozosto

bardzo wcześnie w niepamięć ale zostało i do- u niektórych pamięci ludów słowiańskich za Kar-pałami mieszkających [illegible] Dotąd Serbowie i t. p.

ząd nawet dziwi zwyczaj ten luba dziś dla samej

[illegible] zbrojna

tylko okazałości, zwykle wystepować [illegible]

[illegible] u Celtów [illegible]

jak Tacyt powiada [illegible] czyniąc kazał

[illegible] to tyle że nowo zaślubioną gwałtem do mę-

ża [illegible] niedbałe [illegible]

(1) Grymm Rechts. Alt. 420. nastp.

na gody. Z postępem czasu zwyczaj porywania niewiast na żony, ale wielożeństwo nie poszło w zapomnienie zupełnie. Oprócz [illegible]

[illegible] jednej [illegible] prawie

[illegible] z mężem podzielonej ko-

ny, wolno było drugiej szlubować na lewą rę-

kę. Zwyczaju tego nie [illegible] przyjęli Słowianie, kilka małżeństw szczegółów wyjątkowych: dla tej przyczyny też

[illegible] inszy [illegible] było nich [illegible]

[illegible]

niż u Niemców podział niewiast. Język słowiań-

ski nazywał i dotąd nazywa mężatkę żoną, a dziewkę czyli

dziewicę (pannę) niewiastą mianuje, rozu-

miejąc przez to niewiastę ową, której

[redacted]

z istniejącem obok nałożnicą czeństwem, które
usięściby prawa Greków dozwalając mieć
obok żony kochankę, byle nie pod jednym
dachem, i płodzić z niej prawe potom-
stwo. Wolno nawet było nie mieć żony
lecz utrzymywać sobie w tymże celu na-
łożnice. Łupno utrzymanki, nałożni-
cą; [redacted]

[redacted] prawa następstwa do tronu
[redacted] monarchym w sposobionym [redacted]

[redacted] nież w pierwszych wszystkich na-
rodu wielożeństwo. Które samże prawem odłącz-
czeństwa (jure concubinatus) określone będąc, zaszczepiło się i w Polsce [redacted] za czasu sze-
rzenia się w niej [redacted] pozostającymi objawiać
[redacted] wypływać. Powód tego leżał we zwyczaju [redacted] za czasu wielo-
żeństwa wszystkie żony na równe sobie
w obliczu prawa, a za czasu jednożeństwa
nie [redacted]
jakichkolwiek mężczyzn, byle [redacted]

...ża lub do męża płci pię-

(1) Porown. Grzyma Rtl. 438. z tem co słowniki polski i czeski p. w. kobieta, lubena, kiep. Rzuca to wiel-
kie światło na stro-
bione w tym względzie w Polsce pod wzgl. obycz. III. 102-112. i

...tóry niż niemiecki, [redacted] język sło-
wiański podział płci pięknej, i podział ten
przyjęło prawo. Żona nazywała się mę-
żatka, dziewka (panna) lub wdowa nie
[redacted] jeszcze "nie uwiodły" sobie mężczyzn
lub nie uwiedziono (przywiedziono) jej na żonę.
Przeciwnie język i prawa niemieckie podzieliło płci pięknej
[redacted] na żony (nazywana je różnie) i na
kobiety [redacted] przez drugi wyraz niewiasty w nierównem małżeństwie, takie które z mężami żyją
czyli równego z żonami [redacted] nie używając [redacted] prawa. Dziwne [redacted]
[redacted] kolejne [redacted]. Wymawiany

L (chepira). Pojmuje on
z Uważ się i u nas ten wy-
raz pośredniczy

(1) Jak wyraz kurwa równo do [redacted] jak kobieta jak męż-
czyzn Serbowie, tak kep po-
dobnie szczególnie Czesi (słowo-
Ukas, Undrier Wacerad i Bo-
hemar. minor). Kobieta u Polaków zel-
żywe u Polaków w ...
względu (Polska pod wzgl. ob.
III. 102-112) [redacted] ma-
ło znaczenie.

[redacted]
[redacted] język [redacted]
[redacted] Nawrodowiański [redacted] je-
żyk nie zna wyrazu tego, ale go
czeski i polski język, utworzywszy
sobie z niemieckiego na oznaczenie [redacted]

[redacted]

[redacted]
[redacted] deż (przez zamianę ę na d, [redacted] niemiec-
kiemu językowi właściwą) chepila, zpo-
sobować [redacted] dla Czechów i Polaków, ale dla tych
tylko wyraz drugi (kepila) kebila, kobieta), który
[redacted] po odrzuceniu wszystkiego zna[czenie] jeszcze bardziej od
pierwszego upośledzające (kep, dziś kiep),
[redacted] końcowej sylaby [redacted]
odegrał wraz z nim ważną w karnem
prawie rolę (1), w tym i następnym
dziele naszego tomie (wyłuszczanem to bę-
dzie.
[redacted] znaczeniu [redacted]. Krótko mówiąc upośledzano u Słowian
mężczyzn przez wyraz pierwszy, wszakże
mniej przez drugi (1), co szczególniej
w karnem [redacted] jak niżej powiemy, dawało się
[redacted] postrzegać prawie.

b. c. 2

§. Gdy za czasów jednożeństwa trudniej było nie-
wieście niż za wielożeństwa o męża, więc nie
potrzebował teraz przyszły małżonek wydatko-
wać na wiano, gdyż dla niego owszem troszczył
się o niego ten co miał do wydania dziewkę
lub wdowę. Przynosił on mu po zawarciu mał-
żeństwa, jak wyżej w §. rzekliśmy posag. Złożony posag
z wyprawy i odprawy zespolony, ustawo-
wał drogę polskim XVI. wieku prawnikom (wystę-
puje na ich czele Groicki) do utworzenia tak
zwanego przywianku, który miejsce dawnego wiana i zastępował ... w nim (u Czacki)
posagu w jedno połączonego
do (Dziel. II. 1. nstępn.) niebacznie ... w sie-
niemieckiego Morgengabe i wnioskować
bie, że i u nas istniały tak zwane od morgana-
ticam małżeństwa. Innego zdania ... popełnił błąd (J. Win. Bandt-
kie (Prawo prywat. 176. nstępn.). Sądził on

Tadeusz Czacki (w dziele II. i następ.) i Jan Wincenty Bandtkie (Prawo pryw. 176. i następ.). Pierwszy mniema że i w Polsce tak zwane matrimonium ad morganaticam istniało, że niemieckie Morgengabe było samo do przyczynah [illegible] że córki równy udział miały z braćmi i synami w posiadłościach ojczystych; że być mogło iż dawniej córki nie miały żadnego udziału w spadkach i imieniach ojca, i że dopiero Kazimierz W. to prawo udzielił im i zapewnił. [illegible] Mniemania jak wiele innych [illegible] z mylnego praw niemieckich i rzymskich stosowania powstały.

L, chociaż wyraźnie statuta wielkopolsk. (t. 17. przy końcu) zastrzegają, że posiadłości żadnym sposobem sądził [illegible] odziedziczać one nie powinny. [illegible] i co,

co wyżej wykazaliśmy uwagę czytelnika zwracając na to, że posagi stanowiły u nas rodzaj dziedzictw (posiadłości bynajmniej), że od niepamiętnych a bynajmniej Kazimierza W. czasów zwane były polskiemi prawami.

W podobny błąd popadli ci Niemcy, którzy jak Grym i Gaupp (w dziełach Recht und Verfass. der alten Sachsen, porówn. 169. następ.) zamiast w historyi, w dowolnie [illegible] upatrując źródło rozmaitych a nawet końca nie mających form zawierania małżeństwa u germańskich ludów, które początek cudzieś rozwój [illegible] głosowników prawa [illegible] rozgałęzionej [illegible] mających z miejscowych wywodząc przyczyn, [illegible]

7 bardziej się niż rzeczowe

z ład wynikłych a większe od rzeczowych praw rzeczy ogólnikami zbywali, zamiast śledzić [illegible], czem się to stało, że prawa rodowe 7 [illegible] Germanów uwarunkowały, [illegible] wolności [illegible] na liczb dawniejszą zasadę, co miało i ma swoją w historyi zasadę. Idąc za

(Uwarowskiego) W dziele mem dawanych napomknąłem o tem, jak się niemieckie z słowiańskiem, litewskiem i t.p. zespoliło germańskiem [illegible] prawem, można [illegible] spokojnie i niemiało przed [illegible] zmaganiem się czy płodnie, grubym celem porzekanie [illegible] na końcu powstała:

7 dało przez rozmaitych [illegible] zyczajów [illegible] życie

porywania i zamierania się o niewiastę nie znali innej formy zawierania małżeństwa pogańscy Słowianie, [illegible] więc też kraina ze sprzedawcą (jak zwyczaje Miklosich pow. widzi, wierzyli) mięsza nie należy [illegible] Szeregów więc [illegible] Germanów upatrywać należało [illegible] słowiańskich [illegible] zyczają dosyć u Szwabów pod nazwą [illegible] nocnej proby (die Probenächte) istniejące)

rozwinęła się zasada, że prócz wyprawy (Aussteuer) nic się od rodziny nie należy niewieście, i że mąż przez dar poślubny (Morgengabe) uposażać

Przez Rzymian dostawszy się [illegible] Celtów, i u tych, po [illegible] się z okupem [illegible] zrodziwszy jako [illegible] (De bell. gall. VI. 19) zerwał, odprawił, spowodował

[illegible], [illegible] niemiecki język używa na oznaczenie wiana i posagu, ale prawo zna [illegible] słowami [illegible], których bez znajomości [illegible] tegoż wiana i posagu nie odgadniesz (1). [illegible]

[illegible] z widoku wiana jak np. zmiankowane w §. 175. tego Dzieła prawa Ostfalów i Westfalów z zasłużeni zwyczajami uposażenia żon w zupełnej zostające sprzeczności. [illegible] Zwierciadło saskie [illegible] nie władnie obowiązku na którego [illegible] wydającego na nigdy mówiąc wianowania lub uposażenia jej, owszem wyraźnie mówi, że [illegible] Morgengabe, wiano (polskie przywianek) i wyprawkę (Gerade) w małżeństwie dopiero zyskuje żona, [illegible] i t.p. [illegible]

(1) Porówn. Grymm R. Alt. 420. 429. 448.

Przez [illegible] poznawszy Celtowie posagi, a Skandynawowie obernawszy się z okupem żony spowodowali tak zwaną odprawę, zbiwszy w jedno posag i okup, o czem Cezar (de bello gall. VI. 19) wspomina. Jeśli to posag z wianem w Germanii w jedno zlawszy, Skandynawowie [illegible] zwykli go na kupno żon zapatrywać [illegible]

e. 11

na tej drodze nie jedno
jak mniemam [illegible] drogi [illegible] wytłomaczyć sobie wszystko. Można naprzód przekonać się o tem że sprzedaż i kupno żon nie powstało u Słowian, gdy ci prócz umawiania się o porywanie nie mieli żadnej innej formy zawierania małżeństw nie znali pierwotnie zbiorowego [illegible] wypływa wniosek że z rzeczonej sprzedaży, jak czyni Miklosich (p. w. witi, więzić) wiana wywodzić nie należy. Można powiedzieć [illegible] jak nazwanej próby nocnej (die Probenächte), która przekonywać o tem miała o zdolności małżonków [illegible] czy nie wiąże Tacyt [illegible] u Niemców potrzebek; można wynaleźć [illegible] na koniec i to powziąć przekonanie, że posagi nie mogły powstać u Słowian [illegible] zasady, że prócz wyprawy (Aussteuer) nic się od rodziny nie należy nic więcej, gdy atoli potrzeby między upominać się [illegible] przez dar poranny (Morgengabe) [illegible] łatwo, że nie więc można by owszem sądzić, że oni posagów w znaczeniu właściwem nie znali.

~~Germanie naśladowali od Rzymian posagi a od Celtów przejęli wyprawy i oprawy~~

a tem mniej Morgengabe nie mogły powstać u Słowian. Po[illegible] nie mając Germanie przyjęli ją

od Germanów przyjęli Słowianie posagi, a nimo że one w duchu [illegible] ich nie tendencji [illegible]

Germanie choć posagów nie znali jednakże nie tylko z wiani obcych Słowian, ale nawet

Za sprawą Germanów poznane od Słowian posagi z wianem się połączywszy [illegible] wyprawy [illegible] sposób [illegible] Morgengabe w sposób jak [illegible] Opowiada Juliusz Cezar (De bell. gal. VI. 19) że u Celtów [illegible] przynosiła żona mężowi posag, a mąż wyznaczał [illegible]

odrębne od wyprawy (Aussteuer, Heimsteuer) i Morgengaby rozwinęły z siebie stosunki. Przypatrzmy się im.

[illegible] się jéj odprawą, i że obie zbiwszy
w jedno chowali mądrankowie dla potomstwa [illegible]
[illegible] [illegible] w czasie [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] zlewając [illegible] przezna-
czali go na odprawę dla wdowy. Przeciwnie owi
Normanowie co osiedli w Germanij [illegible] okupowi dając przeznaczenie wiana
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] od [illegible] żony
[illegible] [illegible] pomnażali go wynagrodzeniem [illegible]. Przez co [illegible] [illegible] dwojako się
[illegible] [illegible] [illegible] jak dziś zeznaje, dalkiem.
[illegible] stosunki prawne z małżeństwa wynika-
jące podzielity [illegible] jedne [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] posagu i wiana, jak w §. 175.
pierwszego uważałem zamu, now[illegible]na
sobie gwiazd, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Sukconnów uczanie; drugie wyprawę [illegible] tylko
i Morgengabę [illegible] będąc przed-
stawione są w zwierciadłach obu. Także w
słowiańskiem się, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] w
[illegible] giermańskiem prawie następnie

Toni do hanem

Naśladowali ten zwyczaj [illegible] Normanowie
ci którzy [illegible] w Galij osiedli; [illegible]
okup za żonę dawany z branym
posagiem [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

mocno się w słowiańskiem prawie
odbiły; drugie wyprawy i Morgen-
gaby nasze cechy, [illegible] wpływu na
niego [illegible] mały lub wcale żadnego
nie wywarły. W zamożnych [illegible] nie czysty
bo z słowiańskim pomieszany, [illegible]
[illegible] jednem słowem germań-
[illegible] ski, w tych czysto-niemiecki
przeważa żywiot.

2. Porzucenie niewiast, sprzedaż i kupno żon dzieci, ludziobójstwo u dawnych Pomorzan.

Uważył Lelewel "że przy odbywaniu się poświęceniu bywał tłum a nie było kumy, że ubogi człowiek poganin [illegible] niewiastę żeniąc się z nią a kupował bogaczy, że w Polsce za pośrednictwem poświęceniu władza ojcowska dysponowała dziećmi, że losem ich i życiem mianowicie u Pomorzan rozporządzała (1)" co dopełnić i sprostować należy. (Poniekąd który rówież pośrzyżyny bywały aktem religijnym, który miał za pogańskich jak za chrześcijańskich czasów odrzielny wyjątek swoj dzięki uroczystości a dla mężczyzn i niewiast [illegible] [illegible]

[illegible]

W ciągu odtego urodzenia roczniej... wtóry ... na chwa...znaczenie u Sławian co dzień dniem ... Germanów, i dzień ten miał także ... tę bożą, i dzień ten miał także podania broni w ręce młodzieńcowi. ... podania broni w ręce młodzieńcowi ... tedy ... lat liczący sobie młodzian miał jakieś poznanie świata i ludzi, lub domyśliwano się że go ma (rzymskie pubertati proximi). Więc też wtedy na świat go ojciec lub opiekun, i tak poznawszy, przyjaciołom jako człowieka wprowadzając i przyjaciołom jako człowieka ... wolnego i od tego to czasu poczytywali no ... za obowiązanego prawem Pomorza ... niewoli ale ten był zupełnie męskim więc też sami wszyscy uroczystości mężczyzni i tylko uczestniczyli na tej uroczystości mężczyzni, i tego z gości uprosił ojciec by postrzygł mu syna, ten bywał odtąd jego kumem, i jego chrzestnym, jak przy bierzmowaniu, ojcem (3). Toż samo [wspominali o Dziewkach Szwabowie i Marunakie, którzy] narzucając im życia dzień rok dwunasty kazali od tej doby uroczyste ... odpowiadać

F co się u dawnych Fryzonów za chrześcijańskich jeszcze długo utrzymywało czasów (2).

{ wynikało z natury rzeczy iż w dniu tym sprawowały obrzędy ... mężczyzni dla mężczyzn, niewiasty dla niewiast.

(1) Polska wiek. śr. IV. 48. 63. 64.

(2) Tacyt Germ. 13. Trosta ... u Grymma R.A. 411.

(3) Tak dotąd u Serbów, Czarnogórców, Pomorzan ..., o czem słownik Wuka p. w. Kum i Pieśni serbsk. II. 104. ludzież ... II. ... dwuła ... ponówa.

5

dawnie (1). Atoli nie pozwolono dziewki aż dopiero gdy szła za mąż, wtedy to ucinano jej warkocz włosów w kosy splecionych, wtedy [illegible] mężczyzna [illegible] wynagradzając [illegible] jej naj- pewniejszy (aż dokoła głowy jej obwódkę) z płacht oraz za wieniec, zwany przeto w statutach mazowieckich kozy (2). [illegible] Toż samo się i dziś pomiędzy dziejów, i obrzędek ten rodzi, że się tak wyrażę, humorystycznie. Dziś proszone o to przez wydającego nieraz godowe męziałki rozplatają u nas [illegible] panie młodej, a u Serbów ucinają jej warkocz [illegible]: zkąd męziałki ze dołów się u nich nazywają ku-mami młodej mażanki.

Widziny zkąd że pozwolenie męskich i żeńskich było [illegible] Lelewel mniema przeznaczenie: że ojciec ostatecznie losem swojego dziecka rozporządzając, przez to że synowi żonę a córce męża dawał, nie oznajmiał aktem tym wcale iż [illegible] zrzeka się odtąd swych praw, które oddawały mu w ręce [illegible] życie i śmierć, wolność i niewolę swych dzieci [illegible]. Nigdzie bowiem [illegible]

nie znalazłem tego w źródłach, ażeby się tak daleko miała rozciągać władza rodziców słowiańskich, ażeby im wolno było zabić lub sprzedać własne swe dziecię. Mówi wprawdzie w swoim statucie Władysław czarnogórski, [illegible] Ołona ś. [illegible] żywo kupiący [illegible]

[illegible] ów dyplomat z r. 1249, poświadcza to wyraźnie, że sprzedawano u Czarnogórców dzieci, i że Pomorzanie kupowali sobie żony, że pomorskie

(1) Grzym. Rkt. 414. Ukaz mazow. z r. 1377. u Helcl. 272.

(2) Słown. prawny crinalia kozło, kozy crinile, crinale w stat. mazow. Górnych. i z r. 1404. znaczący też samo co wiano u Orandsk. jus pol. 378. 426. Porown. też moje postrzyżynach według Lud w Pam. II. niżwonione na str. 221.

żywych męzczyzn [illegible]

[illegible] nie znalazłem w źródłach Nigdzie żadna [illegible] najmniejszej nawet o kupnie słowiańskiego prawa żon wzmianki z Pomorze wyjąwszy z przeciwnie dalekie prawa niemieckiego źródła, głęboko w średnie nachodzące wieki, za jedno biorąc "ženie się" a "kupować żonę". Ohotliczność ta, zdzierż przez nas wyznała, upoważniając do wniosku, że rzecz o posagach wyżej jeżeli które, co posagiem i odprawą opatrywane żony, kupnemi [illegible] ale kupne-mi nie w niemieckiem lecz wyjątkowem znaczeniu, nazywa [illegible] znowu ten pewnik, że u nas kupna żon nazywałby się wyłącznie były inny

[illegible] znano. Ktoby więc twierdził że za odprawą odprawą przyszłej małżonki kupował sobie męża podobnie jak ona za pośrednictwem żonę, ten przypuszczałby swego męża nabywała

wnosić kupował sobie mąż żonę, ten przypuszczałby znowu musiał i to, że i żona posagiem kupowała sobie męża, czyli że cześć formalności było to kupno, wymyślone na to, ażeby obejść prawo. Lecz obojętnie miało swe znaczenie u Rzymian i Niem-

6

ców, u nas bynajmniej, a więc było też niepotrzebne. Za życia ojca nie miała córka żadnego prawa, mógł ją sprzedać i t. p. Wydana za mąż nabywała praw pewnych, zwłaszcza gdy przy zawieraniu małżeństwa były wymówione. Umarzał więc przez wydanie córki za mąż surowe swe prawa, wyjednywając jej łagodniejsze w małżeństwie. Wszystko to miejsca nie miało u Słowian, chociaż władyka czarnogorski zeznał w swoim statucie, że dotąd wolno było ojcu sprzedać swe dziecko, co nadal uchylił; i chociaż dawniej jeszcze szwedo-

kilka mające córek matki zwykły były zachowywać jedną przy życiu a zabijać resztę, pragnąc by zachowana poszła za mąż z posagiem wielkim (1). Gdy atoli ani bobony i podania słowiańskiego ludu, które rozważałem, ani historyczne pomniki, nie zachowały najmniejszego na to dowodu, przeciwnie, zachowały ich wiele, azyatyckie skandynawskie podania, przeto

wnoszę, że Jorcy [?] prawo takie do Czarnogorca, a Skandynawowie i Litwini na Pomorze wnieśli.

uważając [illegible] pisarze, że Litwin jest dziś jeszcze najmniej czuły dla rodziców. Słowa matki błagającej o kawałek chleba nie przemówią mu do serca. Poda też ojcu starcowi że-brową najlichszą i wyprawia go w świat boży żebrać, chociaż swoich (szworzen?) spichrz na szworzeń zamkniętych) (ozboże mu sypie, choć w jego skrzyni płe-sniejąc stare talary i ruble [illegible] drugi staruszek pospołu się na wędrówkę i nie zbawszy, boć i on przed laty tak wyprawił z domu swoich rodziców, jego (kiedy) w tenczas wódką zalewał się w karczmie (3). gdyby sprzedaż niewiast a kupno żon, które miało równo na Pomorzu jak u Skandynawów miejsce, i które się

(1) Zakazał ś. Oto Pomorzanom, u Pertza XIV, 795. 797, zabijać swe dzieci sive masculus sit sive femina; akt wydany u Dregera z r. 1249. wyraża się: nullus filium suum vel filiam ex quacunque causa perse vel per alium abjiciet De cetero vel occidet.

(2) Porówn. Grymm RAlt. 486. który też [illegible] dowody na zabijanie [?] u Celtów i Skandynawów [?] ... dzieci dzisiejszych barbarzyńców amerykańskich podaje. Porówn. też s. 510 I. tego dzieła i Nestora kronikę, L pod r. 983. który wszakże do Waragów stosuje co o ludzkich ofiarach pisze.

(3) Porówn. artykuł Bolesława Brzozy w Gazecie Codzienn. Warsz. z r. 1857. w nrze 307.

przez nich w Germanii upowszechniło, zwyczajowem
było Słowian prawem, byłyby i w niem jednozna-
czeni wyrazy de "żenić się" a "kupować so-
bie żonę" ~~jak~~ ~~[illegible]~~ które słowo-germańskie ce-
chują prawodawstwo. Nie byłoby też w naszych
prawach wzmianki o wianach, lecz panowałyby,
jak w wyjątkiem i niewielkiem posagi. Po bezdzietnej żonie zatrzymywałby mąż [illegible] majątek,
~~[illegible]~~ - nie będąc obowiązanym wydać go jej krewnym.
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

II. Mój a poprzedników moich na prawo rzeczowe pogląd.

~~Tadeusza Czackiego, Jana Winc. Bandtkiego i Joachima Lelewela na nie pogląd na prawo rzeczowe.~~

1. Wstęp.

Jan Wincenty Bandtkie, podzieliwszy zdanie Tadeusza Czackiego, twierdził: że monarchowie polscy, uważając się za zwierzchników całej ziemi, nie dozwalali ani szlachcie jej rozporządzać bez swej woli; co trwać miało aż do czasów Króla Ludwika, który uczynił zezwolenia na osobiste dóbr sprzedaże [illegible] że skoro szlachcic zasiadł [illegible] bezdzietnym, lub go los od jego posiadłości oddalił, w tedy w/ posiadłość jego jako puściznę mógł się pierczyć, [illegible] nie wdziedziczać; że synowcowie nie brali własności wszystkiej dziedzictwa bez puścizny prawo swojach [illegible] i że dopiero nadania jure hereditario, warowem i że dopiero nadania jure hereditario, warowem, dawszy ludziom dziedzicom wolne zmiany i sprzedaże, dawszy ludziom hamulcem narzeczonej woli rozrządzenie, stały się hamulcem narzeczone puścizny. Mniema też i to: że koścelne dobra nie mogły być nigdy zbywane dowolnie, i że według rzeczonych pewnych praw dziedzic nie mógł upoważnienia polecenia XIV. wieku prawników, nie mógł dziedzic upozwania do tego od swych spadkobierców nie mając, rozporządzać dobrami swemi. Mniema nakoniec: że książęta schadzać ze świata bezdzietnie, zarządzali aktem ostatecznej woli puścizną swoją; tj. nakazy testamentalne, mocy prawa (2).

Ja wcale co innego w źródłach wyczytawszy, inaczej prawo rzeczowe wyżej w §§. 56. nast. przedstawiłem. Bom znalazł w dyskretnych źródłach to naprzód, że jak przed panowaniem Ludwika Króla uważali się polscy monarchowie za właścicieli tej tylko ziemi, którą jedynie rozporządzać mieli z powszechnej wyższej własności, tak też bez swej wiedzy i woli, w/ nie rościli sobie żadnego prawa do rodowego i nie dozwalali pozarodowego majątku, jeżeli się tenże z dóbr alodyalnych lub wysłużonych składał.

‡ niepotrzebnemi (1). Lelewel nowe o prawie rzeczowem objawił zdanie. Mniema,

rzeczowem prawie zdanie objawił Lelewel. Mniema

‡ dopiero za pozwoleniem się ich

(1) Prawo pryw. 335. 286. 289.

(2) Lelewel Polsk. śr. wiek. III. 18. IV. 104.

[illegible] czasy. Znalazłem powo-
re, że [illegible]

[illegible]

[illegible] po ojcu mógł syn dziedziczyć [illegible] lenność, równie jak każdy co stał w akcie nadawczym, i że po nim znowu mógł [illegible] kraj

[illegible]

Z chyba że i temu zastrzeżono posiadłości; co

a testament [illegible] o nadaniu [illegible] w wydziale [illegible] własności być [illegible]

najbliższy krewny, a dalszy bynajmniej, [illegible] jeżeli nie przeto w tedy na króla, a inaczej nigdy. Znalazłem na [illegible]

że nadania jure hereditario bez dodatku jure ducali nikomu wolności rozporządzania dobrami nie dawały, [illegible]

[illegible] gowni rozporządzić się przyszło o pozwolenie na co [illegible] swych spadko-bierców. Przedewszystkiem należy wykazać [illegible] rzeczywiste stanowisko u nas [illegible].

[illegible] woli dziedziców dobrami swemi rozporządzania [illegible] chociaż że ciężary były wcale [illegible] powód upowszechnienia się testamentów u nas i t. p. Powody [illegible] zwierzenia te składać [illegible] trzymać należycie, nie będę się koniecznie trzymać [illegible]

Co dziś jeszcze ma miejsce u Kondo-nach węgierskich i u Czarnogórców, to samo bywało u Słowian przed wiekami, to jest że [illegible] podzielić,

[illegible]

Miała nader mały zakres wydzielona rzeczywiście wydzielone [illegible] Charakterem jej była [illegible] dobra i [illegible] co [illegible] dziś jeszcze wspólność [illegible] połaci. Ma [illegible] dziś jest [illegible] miejsce [illegible] wspólność [illegible] miejsce [illegible]

[illegible] niepodzielnie posiadane, mogły być dzie-[illegible] chciała nadzie-[illegible] woli szczodo-[illegible] niepodzielne [illegible] rodziny z podzieleniem [illegible] prawa dziedzica

posiadere, że całkiem [illegible] jego wybór [illegible] nie [illegible] do jego rodziny [illegible] własność, która jego znowu należało [illegible] rodowi [illegible] się rodzinie a bynajmniej [illegible]

[illegible] dziś [illegible] ona mogła być bez [illegible] jej rozporządzana zezwoleniem na mogą [illegible]

Znalazłem powtóre, że po ojcu dziedziczył syn lenność, a po nim, jeżeli umarł bez syna, brał ją wtedy poboczny, gdy w akcie nadawczym stało, że lenność tę służyć ma rodowi: w takim więc tylko przypadku brali po stryjach męzczyźni synowcowie. ~~[illegible]~~ znalazłem na koniec że nadania jure hereditario nikomu, a najmniej też kościołowi, wolności rozrządzania dobrami bez wiedzy monarchy nie dawały, i że testamenta do wyłącznej własności naprzód skasowane, znalazłem następnie z dokumentów panujących do lenności przystęp.

wszu raz dorachowywano do przedawnienia a drugi raz opuszczano zupełnie (1), że w Wielkopolsce daczano o to spory były wszczynane, czy ten co trzydzieści lat posiadając nie pokojony był w posiadaniu lub co dzierżąc przez trzy lat dziedzictwo spokojnie ziemskiej wysiedział sobie dawność (2).

§. 64. Przejdźmy kolejno w czeskiem i polskiem prawie, jak według statutów jak [illegible] i wyroków [illegible] [illegible] de Dvalusin odbierane są i wydających sądowych, a ile ce lada.

Przeciągiem jednego roku [illegible] trzech niedziel przedawniało się prawo wykupu zastawnego dziedzictwa krewnemu służące (3). We dwa lata umarzało się prawo do korzystania z cudzej roli którą ktoś sobie ogrodził wszy posiał lub posadził co na niej (§. 63. wisl. madop.).

] na str. 276. 278 przywiedziony z r. 1377.

(1) u Helcla] [illegible] 1387. a w r. 1397. mazowiecki statut.

(2) Wypis z ksiąg grodzkich z r. 1419. w tomie VI. tego dzieła przywiedziony.

(3) §. 64. 70. N. Z. C.

Li większością głosów uchwalała [illegible] ją, lub że ustawili do niej

2. Pusiźna.

Otwarzmy dyplomataryusze [illegible] a prze-konamy się, że do sprzedaży dóbr ustawała kiedyś cała rodzina (1), a [illegible] bracia i siostry, i stry-jowie i ciotki, synowie, lub ojciec [illegible] dzieci i żona (2), lub sam tylko [illegible] upoważniał od ciebie ojciec (3), lub [illegible] mąż umocowany do robienia aktu od żony i dzieci (4), lub syn upełnomocniony do tejże czyn-ności [illegible] przez matkę i babkę (5), lub na ko-niec sama tylko [illegible] wdowa (6). Wejrzyjmy też w ustawę, a zobaczymy, że brat nie przyło-żył dziadowi majątku, ojciec też [illegible] jako bez swej zrobiony między i woli. Na odwrot zajrzyjmy w dyplomata inne obok owych, a zobaczymy, że często [illegible] stojące [illegible] sprzedawał ojciec dobra nikogo o to nie py-tając (7), że [illegible] zapisując je kozakowi, wobec i za-kazuje [illegible] aby [illegible] swej monarchy ostrzegał, iż jest też dowód na to że według zeznania darowizn przyrzekaniem synowi i krewnym (8.) [illegible] miała [illegible] szlachta polska prawa zapisać komu chce wszel-kie ruchome i nieruchome swe dobra (9) [illegible]

[illegible] z porównywania ze sobą owych dyplomatów wynikających sprzeczności [illegible] jest mowa [illegible] nie pogodziłby nie przypuści wszy [illegible] o dobrach rodowych ludzie posiadających [illegible], które gdy nie samej tylko niemi obdarowanej osobie ale i krewnym jej w akcie wyrażonym nadano, przeto dobra te równo bez ich jak i monarszej woli nie mogły być na nikogo przelewane; że na odwrot jego znowu zmianka o nabytkach własności zupełnej stanu rycerskiego, i dla tego, za-równo swobodnie nie ulegających. Pomnąc zaś [illegible] na to że [illegible] co dopiero król [illegible] dyplomata niemają w tem co dopiero król szlachcie miał, przyzna Ludwik podanowie o monarchach polskich przed Ludwikiem pa-nujących [illegible] się wielce pomylili ci, którzy [illegible]

[illegible]

[illegible]

Ludzież v. 1372. u Jeffena Avensk. 7. De conjeutu omnium et singularum suorum heredum et pro-ximarum amicorum, v. 1221 u Erb. 723. conpa-ravi contra quorumlibet cum adjulario here-dum quorumlibet.

Γ v. 1256. 1262. u Rzycz. III. 225. 331. pueror[um] voluntate con-sentiente, uxo-ris et heredum

[1] R. 1251. 1259. akta sew. wanoruskie w VI. tomie tego dzieła] [illegible]

[2] R. 1224. u Gądysz. 210, v. 1238 u Rzysz. II. 17, v. 1316 u Rz. W akcie osta-tnim sprzedając dobra bracia obowiązują się uzyskać na to zezwole-nie od sióstr (a sitibus ra-roribus suis evincere). Γ

[3] R. 1241. 1304. u Rzysz. II. 25. 166. v. 1210. 1216. u Erb.

[4] R. 1238. u Rz. de volunta-te filii sui, v. 1254. 1258. u Rzysz. II. 51. 61. Ludzież v. 1243. 45, 1249. 1250. w Cod. Pom. 849. 856. 845.

[5] R. 1299. 1302. u Rzysz. II. 15. 151. 160.

[6] R. 1318. u Rzysz. II. 215.

[7] R. 1228. Stenzl. Hinr. 43.

[8] R. 1202. w Urk. Leub.

[9] R. 1254. u Rzysz. II. 52.

1233 i

Γ dawniejsze już

~~[illegible]~~ ~~że sprzedać ich nikt nie zważyłby, gdyż nikt nań nie zgodził panujący~~ [illegible]

~~[illegible]~~

i jakoby dopiero król Ludwik łaskę dał szlachcie ~~[illegible]~~ zezwolenie na osobiste dóbr sprzedaże, czyli zamienił na dziedzictwa ~~[illegible]~~ dzierżawe przez nią lenność. ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ Król Ludwik bowiem swoim zmniejszeniem rozrządzenia nowego do prawa nie wprowadził, jak przed porządnego ~~[illegible]~~ nowego [illegible] nim dał i po nim zawsze lenne dziedzictwa i pierwsze drzewa lenne od monarchy (o czem w czwartym pozwie się dowie) ale lenne tylko.

Dając król lenność wyrażał w akcie nadawczym komu ją daje rzeczywiście, czy obdarowanemu tylko, lub czy i krewnym jego (1). W pierwszym przypadku brał ją po nim syn jego, osobę jedną z swoim żyjąco ojcem. W przypadku drugim brali ją i krewni, których wskazać nadania do prawa ~~[illegible]~~ umierający (2). ~~Dopóki~~ ~~[illegible]~~ Nadany tenże posiadłości, mógł nosiący ~~[illegible]~~ obywatel nie był pewny posiadłości, mógł mu ją bowiem za leda odebrać przyczyną monarcha, twierdząc że posiadacz nie czyni zadosyć wziętym na siebie obowiązkom. Wszakże co odebrał jeden wracał monarcha drugi, ogłaszając czy wszy, że posiadłości niesprawiedliwie odejmował, i że nagradzając przodka swojego krzywdę, wraca ją posiadaczowi (3). Skoro atoli ~~przodka~~ ~~[illegible]~~ lenność i dla krewnych dana przeszła po śmierci ojca na syna lub synów, ~~[illegible]~~ a po nich szła na najbliższego krewnego. wtedy to bliższy ~~[illegible]~~

godzili, jakoby nikomu darować nie mieli skiby, nawet rozrządzać posiadanej od siebie ziemi,

[i nadmienia darów szlacheckich z(a)d niektórych urzędów krajowych

L i [illegible]

(1) R. 1356. u Rz. prout solus tenuit nichil penitus pro se et suis amicis et propinquis quibuscunque reservando. r. 1314 L

L u Rzysz. T. 174. donavimus sibi et nulli alii de consanguinitate in perpetuum possidendum

Ziąd odgadujemy dyplomata z r. 1220 Ukr. Lenb. i u Sowersb. T. 830. r. 1296. ~~[illegible]~~

(2) R. 1247. u Rz. mówi Konrad Dux Cracovie et Lancicie, że dał klasztorowi szlachcicowi villam podalani quam quondam Comes Eustachius ex nostra donatione possedit. eo enim moreno et filio ejus prae premortuo ad nos sicut desolata hereditas que prauina wlgariter sonat rediit; a przeciwnie r. 1304. u Rzysz. T. 639. dedimus Tholanie suisque succedaneis villam nostram lene wulgariter nuncupatam, quam Goshkinas olim tenuit et possedit, nunc vero nostra juri cesserat eo quod superstite legitimo (ejus) non potuit nominari.

(3) Porown. nader ważne dyplomata r. 1243 u Rzysz. T. 71. r. 1248. Cod. Pom. 787. 809. quas per plures annos possederunt eas possessiones dedisti alius pro sue libito voluntatis.

[1250

[illegible] wyłuczał dalszego, rodzony przyrodnego, ró-wni sobie stopniem równo się dzielili (1). Wdowa lennością za wiedzą i wolą monarchy przez męża odprawiona miała następcą syna, jako najbliższego spadkobiercę (2). Dopiero gdy krewnych i herbowników nie stało zabierał majątek monarcha wszelkie uczęście na jako opustoszały, z nim dobyć (3) [illegible] Toż samo pod inną postacią miejsce. Dziś nie sto-sownie [illegible] ornaczą rząd pomiani polewieni sowa ale ładami wra-długoletnie posiadłości, które skoro wyjdą, wra-cając dobra do rządu bo nie mają już czyli nie mogą mieć posiadacza dalej. Inaczej się rzecz miała gdy nie posiadłości lecz dzie-dzictwo [illegible] dano. To albowiem jak wyżej w §. 58. uwa-żaliśmy miało zawsze spadkobierców, jeżeli nie [illegible] wieczysta do testamentu prawem pokre-wnego szło dziedzictwo.

Jak i dziś dobra przez rząd wywłaszczone darowane nie wracają już do niego nigdy.

[illegible] się klejnotników spadło że [illegible] szczury przeszły w Polsce na odumarliżny i stady się tak zwanemi kadukami jak w naszych [illegible]

Poznane od nas (w §. 56.) odumarli-zny w tem się głównie różniły od [illegible] szłu, że je

(1) R. 1380 puszczony fratrum quorum, r. 1388. evarit fratrem suum pro puszczini fratris sui, u Helcl. 235. 241. pod liter. 98. 174. Szaluk Szy-czycki u Bandtk. jus pol. 198. citavit aliquis fratres pro porcione hereditatis post fratris sui mortem in Li-tkvania sine prole mor-tui pro bonis derelictis puszczyna.

(2) R. 1380. puszczina matris ejus u Helcl. 244. pod lit. 287.

(3) R. 1231. u Narusz. IV. 297. dant de-num reliquum re-puteatur puszcina.

brano je po osobach z prawa bezdzietnych (duchownych) lub mniejszych przekazać swe spadki

następcom aż do pewnego stopnia oznaczonego stopnia i wyraźnie bezdzietność kapłanów ściśle się do księży stosowała.

Jak więc kapłan od czasu nadania bezżeństwa nie miał dziedziców prawych, tak spłodzone przed wyjęciem uważano za prawe przechowywać im mógł nabyte według świeckiego prawa dobra (1). grabieży więc na odumarliznach nie było. Nie było jej ani na pustkach, nawet książęcych, gdyż jej od niej każde

(przez § 20.) Kazimierz Wielki statutu) uwolnił, rzecz umarłą trzeciego małop.-wiśl. statutu) uwolnił, cząstką za kowaczy że cząstkę za pustki uważając dobra kmiece, odumarliznę i cząstkę z nich pośtory nakazał z warującej sprawie świeckich i oddać ją na kościół, (spadkobiercom) bezdzietnie zmarłego kmiecia. a resztę wydać

Wzbronienie duchownym brać odumarliznę po świeckich dochowanego pociągnęło za sobą zakaz czynienia zapisów kościołom na dobrach z łaski rządu odziedziczonych, wyjąwszy kościoły którym z góry nadali monarchowie prawo przyjmowania takich zapisów (2), lub udzielili na raz jeden pozwolenie brania ich z wyłączeniem najbliższych nie dosięgły się do bynajmniej krewnych, syna nawet nie wyjąwszy (3), (przywodnych, którzy mieli wszelką wolność robienia zapisów (4), króla wcale o po-

non habeam christianum facio heredem

(1) Porown. § 200 II. lego dzieła, r. 1247. u Rzacz. 37., r. 1305. u Bandt. v. 188. res patrimoniales ceterasque non ecclesie sed persone que in licitu adquisite

2 R. 1102. u listach w Mekleng. Jahrb. III. 207. mówi Bogusław książę pomorski: concedimus quoque omnibus hominibus nostris, ut si quis ex eis Divina monitus inspiratione aliquid de bonis que a nobis possident conferre (klasztorowi Broda) voluerit, liberam habeat licentiam hoc faciendi. z czem porównaj r. 1248. u Rzysz. II. 147.

(3) Dyplomat Henryka I. śląskiego księcia r. 1202. w Urk. Sten... opiewa: in presencia patris mei et mea nullo renique baronum meorum et capellanorum sine patre meo quam me assentiente Deo et beate virgini Marie in lubens donavit omne jus in ea (hereditate) omnes filiis abnegans et suis cognatis, r. 1248. (Urk. I. 55. A porównaj r. 1227 u Erb. 718. cum filiis)

(4) Jak wyrzekł r. 1254. u Rzysz. II. 52. umyślnie na to wydany sąd: quod cuilibet nobili sive militi liceat possessiones suas mobiles et immobiles perpetualiter quibuslibet ecclesiis inter vivos donare vel in testamento legare, non obstante consanguineorum quorumlibet contradictione.

11

~~wizna dóbr szczególnie, jak wyżej mówiliśmy, własnych [illegible] dóbra [illegible] bo prawem na samem tylko dziedziczeniu opartem prawie, zezwolenia monarchy wymagały koniecznie (1). Rzuca to światło na testament Kazimierza W.~~

zezwolenie nie wyjaśniony. wszakże [illegible] majątek taki musiał [illegible] być koniecznie, inaczej bowiem żaden [illegible] nie obejść się bez po-zwolenia i nie być ważny (1), podobnie jak darowizna z dóbr ziemskich przez króla bez wiedzy urzędników jego uczyniona ważną nie była nigdy (2). Prawa albowiem majestatyczne króla jak w §§. 17–19. tomu poprzedzającego wykazaliśmy były co do zarządu kraju i wyznaczenia po sobie następcy nieograniczone, a co do rozdawnictwa urzędów i ziemi, jak samże w §§. 20–22. mówiliśmy były ograniczone o tyle, że ani [illegible] jej rozporządzać nie mógł, narodu i [illegible] wnych szych o tem nie uwiadomiwszy i woli ich nie zasięgnąwszy, co tyczące aktów urzędowych jak więc stwierdzają. i testamentu króla nie dopełniający warunku tego nie był ważny. Nie rozumiał zatem rzeczy kronikarz współczesny gdy sądził, że na pytanie o ważności testamentu przez Kazimierza W. zrobionego, dał wyznaczony na to od króla Ludwika sąd ziemski, raczej przez pochlebstwo niż

(1) R. 1354. u Rz. totam partem hereditatis que ipsum successione hereditaria legitime contingebat vendiderunt, quam venditionem confirmamus. Que donatio, powiedziano pod r. 1372. u Jessena Avensb. 7, sine nostro beneplacito et consensu nihil valeret. Toż samo r. 1348. Lau. Nr. 57.

(2) Archid. u Sommersb. II. 102. z Długoszem I. B. 6. porównany.

z prawem polskiem zgadnie (potiùs ad reli-
ligionem quam de jure polonico wywarła się Archi-
dyakon gnieźnieński) odpowiedź ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ odmowną.

3. Ojczyzny starszej od dziedzictwa tudzież od imienia i woli, odkrywane w rzeczowem prawie znaczenie.

12

(1) Jus patrum hereditatis ademit, u Pertz II. 619.

Wiemy z Juliusza Cezara że (corocznym się wszechwładna starszyzna wydzielała) jemnie rodom i plemionom na posiadłości ziemię, a domyśliwamy się że ... się rozdzielały między siebie przeczone wody i plemiona, ... majowe (zapewne wygląd na tak dziś u Rossyan nazywane ziadła, bynajmniej zaś na pojedyncze osoby, które też (jak się to dziś jeszcze w węgierskich kordonach dzieje) (wierzając się przy ... nadych plemiennikach nie potrzebowały wcale roli.

Dawszy Frankowie hasło do wydzielania powszechnej na wyłączną własność, mieli się rękojmią spokojnego zachowania się dziedziców: ... karali ... ojczyzny, ilekroć przeciwko ... władzców swych powstawali rządom. Jak sobie Karól W. z Fryzami postąpił (1) co się następnie potem zarzało. Wyrażenie wszelkość w Germanii ...

... się kronikarza że powstańcom "prawo do ojczystej własności" odjęto, stwierdza nasz domysł, że własności owa "ojczyzna" (Vaderland) nazywała się i znaczyła ziemię. W tem też znaczeniu biorą pomniki języka staro i nowo słowiańskiego wszystkie; w tem ... go też ..., a stałaby ... (przeczony wyraz) pojmują, co słownik tudzież wydane przeczenie ... w st. tego dzieła coraz ... pomniki prawa stwierdzają dostatecznie.

Nadążającym się z miejsca na miejsce, jako w poprzednich dziele mego wykazałem, łomach, rolnik, nie znał innej nad powszechną ojczyznę i gdzie przybył sam ją uprawiał ..., i znowu szedł dalej, dopóki na ... że wszech miał osiadłszy roli (Łagodniej sobie nie dziedziny (diedina, starosł. wyraz) (nie założył sobie ziemi ... znaczyło to ... Li rodziny swojej.

... już nie przechodzi ale stały rolnika ... po ojczyźnie dziedzictwo na jakowem miejscu pokryć, dla tego ... w pomnikach języka i prawa starosłowiańskiego ...

wyczerpuje. [illegible] o dziedzinach wydoczernie, jak Szatuza częściej i dyplomata, szlachcie, inne jak serbskie o ojczyznach samych tylko każdej rozprawiać. W środku stanęły ruskie i polskie które na przemian o obu mówiąc. [illegible] Miałoby i na swoją przyczynę dziejową.

[illegible] się przewai obie wyrazy (1), a w obrocie nawet wziął przewagę na drugi nad pierwszym. Odtąd jedne pomniki

(1) W Sądzie Lubuszy dodini o- tne mylnie objaśnił Szafarzyk przez agar, Szafarzek Madgor. Dziedzini, dzedricesvo zna tylko.

Skoro się raz gdzie pobudował rolnik, sam już nie sam, lecz jego następca wcale nie szukał. Majątek [illegible] więc po ojcu wziąłby dziedzinę na- zywał syn przeto [illegible]

(sam dopiero pobudował [illegible], lecz nie szukał na nim się [illegible] nie [illegible] ojca jego ojciec [illegible] na- [illegible] czyli dziad i pradziad [illegible] przekazał mu go dziedzictwa prawem. Gdy ludniejszy od wschodu zachód prędko pa-

przechodziło na [illegible] Wymknął [illegible] a nawet wyjątkowo wyrzekł, że na- [illegible] wa, które ojczyzną [illegible] zwyczaju dynastycznego [illegible] płeć męska ma konieczne zrzekać spadać własność, więc ile kroć [illegible] siostry brały [illegible] po braciach wtedy przy- najmniej dom z ogrodem należał się [illegible] spada- jom, [illegible] bieżanu [illegible]

[illegible] które stanowiąc najlepszą część rodzinnego spadku, należały się [illegible] spadkobiercom, na którego prawo spadało ziemstwy. Dziś więc nawet wspomniony w 4. 205 tomu pierwszego Aleksander Po-

m.

wszelkiej własności wyczerpnąć, przeto wcześniej [redacted] się

[redacted] nad Łabą, Wisławą i Wisłą, niż nad Du-

najem i Dnieprem zstała się ojczyzna z dziedzictwem. [redacted] dziedzictwo, [redacted] jak wyżej uważyłem, jedne

zstała o ojczyźnie w której ziemia, a drugie o dziedzinie w której budowle przeważały mania, i [redacted]

[redacted]

Od czasu rozpostartego na Rusi panowa-

nia Normanów istniejąca zasada, że monar-

cha wyłącznym jest całej ziemi władzcą, zro-

dziła z siebie drugą odpowiednią jej zasadę, że

on jest też spadkobiercą majątku [redacted] tego, którego posiadacz

[redacted]

„na zad” czyli w tył cofając swe prawo nie

udowodnił, że już przodka jego zwolnili z [redacted]

odumarli ony, że już [redacted]

[redacted]

L monarcha

jego ojcu dozwolił brać po jego rodzicu

i dziadzie spadek (1). Stąd powstała owa

na Rusi. Prawdzie wyłącznie znana za-

dnica (zadnina), i wszechwładztwie w [redacted]

ruskiem panowania prawie [redacted]

[redacted]

rzem od Jaroszowiczów

rozdzielona [redacted]

stanęłom się [redacted]

z Polską przywłaszczyli

majątków ojczyznami i dziedzictwami

lecz zadnicami tylko. Coś ona znaczy-

ła?

mie nazywała

a bynajmniej
na charitowem

wierzytelnie

Tak do czasu wzmocnienia się władzy

udzielnych książąt. Wtedy-to książę

szła ci [redacted]

utrzymując, że nie sam jeden wiel-

ki książę ma ojczyznę (wolczinę, [redacted]) lecz i oni ją mają, gdyż opierając swe posiadłości na prawie,

już [redacted] hereditarium znaczącą [redacted]

[redacted], zaczęli udziały w swe

[redacted]

ojczyzną i dziadziną a za sobie ojczyzny i dziedzic-

mi nazywać, o czem się z Hipacowskiego wiadomości

z wypisków przekonać można dowodnie. Dziado się

to w XIII. [redacted] a może już i w XII. wieku [redacted] tak też i prywatni, jak

z dyplomatów czerwonoruskich

[redacted] widać majątki swe ojczyzną i dziedzictwem

[redacted] (wotczina, dedina), [redacted]

[redacted] pierwsze tylko upowszechniły się Rusi, [redacted]

następnie przeszły do Moskwy, znacząc tamże rodzinne

[redacted] Rusi Czerwonej [redacted] też czyli

z nie przepomnieli [redacted] wiadomości co się wreszcie całej upowszechniło

prawia zachodniej czyli

prawa na Łabie

w niepamięci [redacted] wyraz do
[redacted] głosując go [redacted]

13

(1) Grym [redacted] mówi: (das) Erbrecht (heißt) nach nord-ischem Sprachgebrauch ruck-erbschaft (Benn) das Erbe geht von der Brust wieder nach dem rücken. Stąd zdaniem mojem powstała zadnica (zadnica) [redacted] zad ruskim zadnij-posiciem) zbliżające się znaczenie do posicium (a cze-Djukawis powowej) Zadnica w XIII. zmieniona wielka W r. 1236. 1242. Zawsze Hipac. szli oddać Olgowiczom ojczi-nu swoju, wtedy rzekli do Jarosława Jigjanie: Ni nam Kniaź Olgowicze ne chocem bitiś w zadnicie. Porówn. Hipac. lich. 23. Sędzic 84. 134. 158. gdzie wspominane są dziedzi i otczini, dziedzic, otczin.

[illegible] Rusi [illegible] (1). ⁋
Ojczyzna bądź jako rzecz (ziemia, patria), bądź jako prawo do niej (2) [illegible] a dziedzictwo już odrębne od ziemi [illegible] już [illegible] od zabudowań (3) albo z odrębnie nawet jedno z drugiem spólnie w znaczeniu [illegible] charłowego [illegible] i ciągłego dzierżenia czyli posiadłości i cybożernej własności [illegible] uważane, nazywano też alodyalnemi [illegible] brami (4), a to dla tego, że spadając one po ojcu na syna lub synów, dozwalały oprzeć na sobie szlacheckie [illegible] i ludowe imięnie, lat. [illegible] Jak nie od niemiecki od

[illegible]

[illegible] ze (5). [illegible] od przedawnienia swej mocy.

[illegible], confirmatio), lub od przedawnienia swej mocy. Co miała znaczyć, że posiadacz był w swojem wieczystem lub na czas pewny przez wyrok sądowy i t. p. utwierdzony prawie, czyli że gminny, król, lub w zastępstwie jego sąd ziemski, uznała, że posiadacz ma prawo do posiadłości i własności, bo jej za wierzą i wolą nabył monarchy po przedawnie jej i t. p.

[illegible]

[illegible] nie [illegible] pociągnęła za sobą takich jak w niemczech skutków, gdzie z przejściem ziemia nie mogła dobra dziedziczyć ziemskich, przeto można sam był rodowe na posiadaniu dóbr tych oprzeć imię. Gdy więc oparte na tak samo prawno szlacheckie jak ludowe imiona szły, wniwecz (1), a przez to samo tylko herbownictw jeszcze [illegible] rody, zapragnęli Kazimierz W.

I toż samo czytamy. Tamże [illegible]

(4) U Wacerada czytamy: dedina (alodium, proprietas, territorium), posiadłość i własność może się (a nas wyjątkowo) zmienić poprzez [illegible] od r. 1279. u Rz. allodium circa claustrum quod continet quatuor sortes posiadłości (równając, rzeczy, tylko znaczy.) [illegible] dyplomatach XIV. XV. wieku, które rejestra do tomu II. dyplomataryjnych Przyszczewskiego i także do Czarnowskiego wskazują.

(5) Pierwszy ślad nazywania gruntu, własności i t. p. od posiadacza i właściciela szlacheckiego samo jest w Gala castrum Sethei, Galli (zobacz rejestra). Pod [illegible] r. 1145. u Przyszcz. II. 589. villam suo nomine vocitatam Włostowo, i u Stenzl. Heinr. 47. [illegible] ślad mianowania posiadłości ludowych [illegible] 21. 40. 41. Dux dedit silvam cuidam rustico Glambico (głąb) unde eidem hic silve circuitus dicti rustici vocabatur Glambovicz, i tamże 45. duo rustici existebant unus frater alter Such unde locus ille dicebatur Suchovicz.

(1) Na str. 21. Pch. stoi gramota, odczina, toż w dyplomatach mosk. z przed Tatarów w według tymczasie a lechickich, jak w Piśmiennictwie. II. 326 wykazałem plemion [illegible]. F dalej wolnie [illegible], mówi Nowoh. III. 71. rozporządzał ojczyzną ziemią posiadacz, o pozwoleniu nie radziny [illegible] wszystkich sprzedanej niedawno przez jednę rodzinę ojczyzny rodu prawo, jak tamże III. 66. powiada.

(2) R. 1295. u Rz. omne jus paternum quod in hereditate habuerat. (3) r. 1108 u Przyh. I. 193. sprzedał predium suae hereditatis. W czerwonoruskich dyplomatach tamże str. 116. nazywa dworzyszcze i zemtejne.

F W dyplomatach czerwonoruskich w VI. str. 147. tego dzieła wydrukowanych czytamy: dedictwo, dedina, wotczina

11.

14

Czechów, jak w §. 397. tomu poprzedzającego uważaliśmy przyjęty, i do Polski wprowadzony zwyczaj, który wszelako choć się w niej bardzo rozszedł, jednak nie mógł uzieczmić się wcale [illegible]. Wyparowało go z niej szlachectwo niewiasty, zwyczajem w zamierzchłej (upowszechnione przeszłości) (o czem w §§. 348. 413. 414 pierwszego mówiłem tomu) [illegible] które uchylając dawne a nadając nowe dobrom ziemskim imiona, uczyniło je przez to niepewnemi. Albowiem córka dziedzicząc po bezpotomnie zmarłym ziemski majątek, i oddziedziczony wnosząc przez małżeństwo w ród obcy, powodowała nie nową [illegible]

[illegible]

tylko na herbach lecz i na dobrach ziemskich, jak niech obyczaj [illegible] ojców oprzeć imiona (2), i ustawy salickiej zasada dawna, że mogła się nie tylko po wielkopolsce lecz i po małopolsce rozpościerać swobodnie. Toż samo albowiem co półtorasta [illegible], postanowił i małopolski (w §. 31) statut, upoważniając naprzód rodzonych (uterini) braci, a po nich stryjecznych (patrueles) żeby przypadające na siostry z tytułu posagu ziemskie dobra, skupić u nich i posieść mogli. W braku

pożądna sprawa, miała jej według §. 17. piotrk. statutu wypłacać bracia (uterini), oświadczając że przypadające na nią z rodzicielskiego majątku dobra ziemskie. W braku ich miała też [illegible]

nazwę. Jak bywało wszędzie prócz Wielkopolski, gdzie chociaż tu i owdzie przy zmieniano dziedziczenie niewiastom (1), jednakże [illegible] i przeciwny szlachectwu systemu, jak z dyplomatów widać, panował zwyczaj. Chyliwszy się go Kazimierz W. i (jak się z wyrazów „statutum etiam" na czele §. 17. stat. piotrk. pokazuje) nadawszy prawa, sprawdzonych sankcyą mu [illegible] nił przez to, że się mogły znowu nie

(1) R. 1329. u Rzecz. 102. oświadczający Mściwój, Wisława et Andreas fratres uterini heredes de Wigenow una cum sorore ipsorum Vinslava quod hereditatem suam paternalem vendidisse libere resignaverunt nihil sibi penitus juris pro se aut pro suis legitimis heredibus ac successoribus ibidem reservando.

(2) Eichorn w dopisku do §. 341. mówi: den Gebrauch erblicher Wappen kann bei dem Adel und Ritterstand seit dem dreizehnten Jahrhundert als allgemein angesehen werden, wenn gleich die Familien noch öfter ihre Wappen veränderten, und besonders nicht immer alle Zweige einer Familie ein gleiches Wappen fortführten, welches sich leicht daraus erklären lässt, dass insonderheit beim hohen Adel die Wappen sehr bald ein Zeichen der Besitzungen wurden.

szczycieczych mogło dalsze

[redacted] pokrewieństwo męzkie (qui de eadem consanguinitate proximior extiterit), zwłaszcza też

(dodał [redacted] §. 124. Zygm.) [redacted]

[redacted] tegoż samego herbu rod wyposażanej niewiasty będące, użyć [redacted] owego prawa i wykluczyć [redacted] płeć żeńską od posiadania dóbr ziemskich, według zasady

[redacted]

w całkiej między uczanie objaśnionej [redacted] (1). Zale- alizm odrzuciła znowu tę zasadę wielkopolska: skąd przywrócone niewiastom, męzatkom, wdowom a nawet pannom, spadkobranie ziemskich majętności wprowadziły w życie naprzód nadania (2), a następnie

Dwie atoli upłynęło lat czterdzieści z okładem [redacted]

[redacted]

(naprzód gdzy, naho- [redacted]) walne na-

niec [redacted] prowincyonalne i [redacted] sejmy (3). Odtąd [redacted]

rodu [redacted] na samym tylko herbie rodowe, jak w na- stępnym donie powiemy, [redacted] stale [redacted] oparło się [redacted] inne, od niego pisząc się wdasiciel, nie samej już wdość wymieniać lecz władał obok [redacted] niej władał i nazwisko herbu.

[redacted]

Z wywodu tego pokazuje się że herby w Polsce więcej niż herby, albowiem pierwsze [redacted] rycerstwo są tylko paindości a drugie samej tylko rycerskości ta chorągwi tylko ornakay, i gdy same wiecznością ta chorągwi tylko nadawała, i gdy owe szlachta te nowi czyli posiadać i lud, który jeżeli [redacted] wierność najął dziedzictwo, chociażby i czynszowe [redacted] wtedy [redacted] uważał się, ale nie uszlachcał przez niego. Nabyć prawa pisania się do szlachty, [redacted] chcący rzeczywistym zostać szlachcicem, zamiast tego nad to godzić, czyli herb uzyskać musiał. [redacted] Ten dopiero [redacted] jak czyli szlachectwo mogli Skandynawowie nadawać czyn

Pieńska dobra ziemskie, przeciwnie w Niemcach nie dziedziczyła się aż do wieku XIV (6). Ta zasada zrobiła wielkie w spadkobraniach zamieszanie tam gdzie, jak na Mazowszu wielki wpływ wywarło germańskie nasienie prawo; bo gdzie zupełnie wzięło pierwsze górę nad drugiem, tam wyłączenie niewiescha zasada panowała: co w następnym artykule wskazać będziemy.

(1) Tytuł jej LIX. §. 5. wyraża się: de terra vera nulla in mulière tereditas est, sed ad virilem sexum qui frater fuerunt tota terra pertineat. Tak się i [redacted] ordynacya Jana Zamojskiego utwierdzającej r. 1589 sejm wyraził, że gdyby nie stało linij spadkobierczej i mojej, ordynacyą dziedzić ci których przodkowie wielicy między z przodkami (ordynata) męzkowe dziedzi.

(3) R. 1390. jak z VI. 9. tego dzieła widać sąd sieradzki rozpoznawał sprawę o zajęcie trzech łagonów posagowej przez niewiastę posiadanej roli. R. 1418. Tęczyńska w imieniu Jagiełły królowi wyrzekła wiecz (u Bandth. jus pol. 197. 198.): że siostra może kupiono od brata posiadać rolę, że zaś zarna herbownego kreownego ego sum propinquior quam soror habens nervidum alterius clenodii nie zasługuje na uwagę, gdyż talis soror propinquior est quam frater clenodialis. W myśl tego [redacted] postanowił też Warcki (§. 7) statut.

§. 20. Kogo na swej włodarnicy, nie dawszy mu, [redacted] książęcego, udzieli dawszy mu, osadził monarcha ten [redacted] powszechnaj miał posiadłość, a kto, jak się ówtyle wyraziły, "od niego na prawie siedział" ten miał używalny posiadłość. [redacted] Wyłącznem więc pierwszej jest druga, [redacted]

prawa lub wywoła wiernego posiadania

[redacted]

[redacted]

(4) Newolina Istor. zak. II. 126. 137.

a zrodbem [redacted]

Lubo w Polsce wiele znaczyła [redacted], szlachectwo nadająca, czyli raczej drogę do niego [redacted] otwierająca ziemia, więcej jednakże herb [redacted] znaczył gdy szlachcic bez herbu za rzeczywistego nie uznawany był szlachcicą. Nie każda atoli bo tylko dziedziczna, chociażby też i czynsz opłacająca ziemia, miało [redacted] z rozporządzenia Kazimierza W. który rycerskie zreorganizował prawo, także jak powiedziałem, [redacted] znaczenie, na co zwracając w §. 99. 125. toma poprzedzającego uwagę, [redacted] sprostowałem przez to Lelewela zdanie (4), który dziedzictwa ludowe z kmieciemi prawem niemieckiem posiadanemi, a z obiema wolę pomieszawszy, nie odróżnił tejże woli od osobistej wolności. Samo się z siebie [redacted] rozumi, że wola, według wyrażenia się [redacted] §. 22. statutu warteńskiego [redacted] poddającego się kmiecia na czas pewny [redacted] z [redacted] imieniem i nie miała [redacted] nabyciem szlachectwa żadnego związku.

[redacted] w brew ruskiemu zwyczajowi (4)

(4) Porówn. Consid. 17. 18. gdzie mowi: un esclave défricheur acquerait sa liberté, et s'il allait terminer le défrichement, il devenait possesseur, ou héritier de la terre fecondée par son travail, zbijając sam swe zdanie il y avait des serfs qui devenaient attachés à la glebe par cela qu'ils acqueraient une propriété.

(2) R. 1371. u Rzyszcz. II. 727. sibi et suis veris heredibus et legitimis successoribus sexus utriusque natis vel nascendis villam ducalem dedimus.

Zwierzyć ten artykuł zwracam ostatecznie uwagę czytelnika na to, że wielka była we wszystkie dziedzictw niewieścich między słowiańskiem a germańskiem prawem różnica. Bo gdy u nas krótko trwało Kazimierza W. ograniczenie ich, zaraz po jego śmierci [redacted] aż zawsze (które też zaraz po jego śmierci tamowano już go wreszcie na zawsze złamał Jagiełło) dziedzictwa i płeć

[redacted]

15 (1) Prawo pryw. 334. nast.

4. Staropolskie a słowiańskie spadkobranie z uwagą na dzieło Reichskopena o spadkobraniach słowiańskich.

Według zdania Jana Winc. Bandtkiego (1) miało być prawo spadkowe staropolskie bardzo niedokładne, [illegible]

[illegible]

tylko pusia[?] znach i odumiarskiznach ograniczały, do których że powoływano krewnych aż do pewnego stopnia i że gdy tych nie stało wzywano [illegible] przyjaciół z wykazałem to wyżej. Krótko mówiąc nie było spadkobrań lecz były majątkowe na społności dobr [illegible]

[illegible]

z pusiznami nadawanemi krewnym [illegible] wtedy tylko podobnież słowo miały, gdy rodowi a nie wyłącznie jednej tylko osobie dając monarcha lenność, nadał już także lenności charakter społności majątkowej, pozwalając ją brać równo mężczyznom jak niewiastom, dając wolność mężowi zlewać ją na małżonkę, i t. p.

[illegible]

posiadł, a ów „od niego" znowu jak się wyrażono „na prawie osiadł", miał, także po wszechnej, z tem prywatną posiadłość. Była więc druga wyłączną przewłaszczenie w sferze służącego jej poruszała się prawa wyżej co samo nie sięgając [illegible] nigdy. do czego niegdy, [illegible] ta prawo, chociażby też [illegible] nic o tem nie stało w umowie, na której się ponieważ posiadłości obie opierać musiały koniecznie. Jakiem więc prawem odzierał kto posiadłość, takiem na drugiego osadzić, mniej ale nigdy więcej nie udzielając mu nad to co sam posiadał. [illegible] się więc o posiadłość umówił z monarchą, mógł jej znowu komu

gdyż nader ogólnie porządek brania spadku po rodzicach, siostrach, braciach, siostrach i dalszych krewnych do ostatniego stopnia włącznie z przedstawicielstwem i wyłączeniem, nie zmienia się, [illegible]

(Lecz nie uważał Bandtkie, że spadkobrania nie znało staropolskie prawo, używając w jego miejsce majątkowych działów, których im bliższy był kto pokrewieństwem tem łatwiej miał prawo, i wykluczał spadkobierców dalszych. Właściwe więc spadki na ziemiach się nie tylko polskie lecz w ogóle słowiańskie)

[illegible] praw sięgających, wstępnym i bocznym krewnym służącego nie wyszczególniwszy.

[illegible] nie uważając bliższości jednego krewnego przed drugim, [illegible]

palegające działy, które [illegible]

[illegible]

Gdy w niemieckich rodzinach spólność nie istnia-
ła [illegible], i gdy po śmierci ojca dzieliły
się, albo nie, jak Tacyt rozumie, dzieliły
dzieci majątkiem, albo zabierał go naj-
starszy wiekiem, stworzone się przed dzi-
siaj zasady przeszło istniejące od da-
wna w Germanii prawo, że właściciel dóbr
alodyalnych chcąc niemi rozporządzić musiał mieć
do tego od spadkobierców upoważnienie (1. [illegible]
[illegible]
[illegible] według zeznania Tacyta [illegible] spadało, i gdy także
na syna lub krewnego [illegible] musiał
mieć od [illegible] dane sobie do jej wyko-
nywania [illegible] więc i że dla tego źródła [illegible] nie mógł oj-
ciec rozporządzać swym majątkiem [illegible]. Aleć jeżeli
o samej tylko zamierzało, którykolwiek
[illegible] źródło [illegible]
[illegible]
[illegible] był wcześniej spadek, chyba, ania jej albo koniecznie syn
[illegible] tem samem do wykonania [illegible] objaśnienia, [illegible] Chlodowig.
Gaupp nie daje żadnego objaśnienia,
zaś [illegible]
[illegible]

[illegible] Eichorn i syla,

(spadkobraniem Swewów
Również zadziwienie nad
[illegible] objaśnia Gaupp, [illegible] którzy
[illegible]
[illegible] się w tem
od spadkobrań reszty Germa-
nów, że różnią [illegible] nie ograniczało
się [illegible] w linii
pobocznej na [illegible] piątym,
szóstym, siódmym, lub nawet,
jak [illegible] w nie-
których prawach duńskich sta-
ło (2) na drewnianym stopniu, lecz to prawo
za spadkobierców uważano każ-
dego tak kolwiek pokrewnionego ze
ze spadkodawcą, chociażby i naj-
odleglejsze udowodnił. Dorozumiewa się Ei-
chorn, że gdy prawo zamarło, [illegible]
[illegible]

(1) Da sich nicht verkennen lässt, dass der Eigenthümer durch die Rechte seiner Erben in einem gewissen Umfang beschränkt war, wie weit diese reichten, ist eine der schwierigsten Fragen des älteren Rechts. Eichorn §. 57.

(2) Gaupp das alte Gesetz der Thüring. 346 [illegible] Grym R. Alt. 468.

(3) Porówn. tego dzieła T. I. str. 411. Ludzieci Gryma R. Alt. 476. 480.

z synem się itd. nie porozumiawszy się w tym względzie.

poprzestając na tem, że spadkobranie jakie zwierciadło saskie I. 19. wyłącznie szwabskiem nazwało [illegible], jakąś było właściwością, jakimi wszystkiem prawa itp. germańskiego [illegible]

Przebiegając, objaśnić czego on nie objaśnił, poważam się twierdzić, że

[illegible]
[illegible] Polacy, ogólnie biorąc, [illegible] według wyrażenia się Bandtkiego, ogólnie bez rozróżnienia płci i oznaczenia bliższości jednego krewnego przed drugim, na koniec bez oznaczenia praw starszego, wstępnych i pobocznych po[illegible] powoływali
[illegible]
[illegible]
[illegible] do brania majątku spad-
kowego interesowane osoby, pozostawiwszy im samym u-
dowodnienie naprzód bliższości pokrewieństwa, a nie ozna-
czywszy [illegible] który spadkobierca i przed którym krewnym
ma mieć lepsze prawo do spadku [illegible]
do którego stopnia w górę idąc, udowadniać
go może. Nie tylko to prawo lecz wiele innych przejęli Niemcy [illegible] od Słowian, co gdy się w historycznych działo czasach, nie mogło się dziać i w przedhistorycznych.
[illegible]
[illegible] Pomijając inne i jedynie [illegible]
[illegible]
[illegible] porządek brania spadków na
uwagę biorąc, wyszczególniam prawo najmłod-
szego z dalszych synów do rodzicielskiego do-
mu (3), [illegible] braterstwa szlachne, które dały
powód do rozwinięcia się braterstw spadkowych,
na koniec spólność majątkową rodzin, z której także
wszelkie spólności [illegible] niedziałkowe powstała, któż zaś
przyznaje. Wszystkim tym narzuczam w prawie słowiańskim źródło, gdy w niemieckiem nie znajduje dla nich zasady tylko [illegible]. Co naprzód, rycerskie
[illegible]
najmniej czystne że się tak wyrażę braterstwa da-
ją się u Skandynawów [illegible],

mowi: Ein sehr merkwürdiger, meist zu wenig beachteter Ueberrest eines wahrscheinlich bei mehreren und vielleicht gerade bei Suevischen Völkern geltenden Princips der Erbfolgeordnung hatte sich selbst noch zur Zeit des Sachsenspiegels bei den Nordschwaben (mieszkali w tak zwanem Schwabengau, o czem §. 520. I. tego dzieła powiedziano) erhalten.

że owa u północnych Swewów w XIII. jeszcze wieku (wtedy spisano zwierciadło saskie) istniejąca, a od takowejże u południowych już zupełnie zmienionych odmienna zasada, nie mogła się z czysto-niemieckiego rozwinąć prawa, że z objaśnionych z przyczyn w §. 371. pierwszego tomu musiała powstać u Słowian: ci albowiem, a osobliwie Czesi;

[illegible]

spostrzegać (1), a i te, które więcej z słowiańskich nie powstały. Powtóre [illegible] pojawione w wieku XIII. między Szwabami [illegible]

braterstwa spadkowe, i za niemi występujące majątkowe [illegible] rodzin społki, na słowiańskiej też [illegible] powstały ziemi (2). Pierwsze miały na celu dziedziczenie tronów, drugie majątków wszelkich. Tamte książęta, te [illegible] rodziny zespolone zawierały, przyrzekając sobie wzajemne dziedziczenie na przypadek gdy monarcha bezpotomnie zejdzie ze świata, gdy jeden rodzin po trzecie, w [illegible] wygaśnie (2). [illegible] handlowych na słowiańskiej ziemi wystawionych (w Hamburgu, Lubece, Przemieniu) ludzież w szwabskich miastach [illegible] mądrowałów występujące z początkiem XV. wieku majątkowe społności, z słowiańskiego też raczej aniżeli z rzymskiego, i jak Eichorn mniema (3), rozwinęły się prawa. To też [illegible]

[illegible] do Słowian, a osobliwie do Polaków i Litwinów, przez przesiedlające się do nich niemieckie rodziny [illegible] i miejskie dostawy [illegible]

[illegible] w piętym dziele tego opowiemy tonie. Mając one, nie w opacznych i nieprawych jak [illegible] się wyżej pisałby [illegible] wyra- [illegible] lecz w uświęconych wiekami zwyczajach zasady swojej, z wpływu zbawiennego wywierały na siebie, [illegible]

[illegible]

Wymiarem [illegible]

Ty osady doznawały powodzenia dobrego, co

Z nie dziwnego, że słowo się tery owe prawa

Z a wywierały wtedy osobliwie gdy się same garnęły do siebie: bo ilekroć [illegible] Tgizano je swawolnie [illegible] w owo czas

p.

(1) Stallbrüderschaften, Phillips Gesch. I. 177. Grym Gesch. I. 96.

16

Z i Ganerbschaften. Pierwszej społki w szymże snadź wieku majątkowe [illegible] rodzin [illegible] z tego samego powodu zawierane nastały społki (2). Na koniec

(2) Erbverbrüderungen przykład najdawniejszy z r. 1260. pochodzi. Przezen Ulrych Kaluciński zespolił się z Ołoharem czeskim, Eichorn §. 377. przyp. d. Spotka Z

(3) Gütergemeinschaft, Eichorn 451.

Z Lubece i [illegible] pojawione majątkowe małżonków społności powodować się

Z [illegible] wielkie [illegible] mieszczan znaczenie

[illegible] [illegible]

znowu do Polski wprowadzona ta społność (niby zabytkiem z naszego wyrobiony za granicą powrócony), że przez szlacheckie do [illegible] [illegible] Niemiec przesiedlonych i litewskich krajów [illegible] spadkowemi połączyły się rodziny z braterstwami

Z druga (porów. o niej Grymm RAlt. 481) była naśladowaniem pokrewieństwa, że się tak wyrażę, gromadzkich (mogromadzkich (mówiłem o nich wyżej w §. 65), albowiem sposób rodzin mórnych zamienia się w swoim tylko kole. Mówiłem o tej społce w ks. II. tego dzieła. Ma ona dotąd, mówi Hahn I. 179., [illegible] między albańskiemi rodzinami w swej mocy.

zwyczaj, [illegible] źródła [illegible], który właśnie dla tego że z takiego wypłynął źródła, przylgnął prędzej niż wszelki inny do prawa krajowego. Spad-

[illegible]

[illegible]

kowe i imieni porządek w związku będące pra-
wa Dytmarsów, Saxów, Szwabów i t. p. do sło-
wiańskich we wielu względach podobne potwierdzają
to. Nikt [illegible] u nas w źródle swem nie ba-
dał, nikt ich porządek dziejowy nie uwa-
żał, nikt porównywając je z naszemi nie
zastanawiał się nad tem, jak, czy czyste czy
przeobrażone, wpływ na krajowe prawa [illegible] wywrzeć, i dla tego za opaczne i nie-
prawe uchodzić mia-

ły. Chociaż normandzka za czasu Tacyta w Germanji istniejąca zasada porządu w zapisach, i z postępem czasu do samych tylko zostaje samie za-
mienie, i z postępem czasu do samych tylko zasada [illegible] lenności, mimo to jednak [illegible]
stosowany [illegible] jeszcze r. 1145. istnia-
ła według Kromer że [illegible] jeszcze r. 1145. istnia-
ła w pierwotnej szorstkości, którą że w po-
[illegible] czasie wprowadził do Polski
ze [illegible] Wedygeban, miał za to utra-
cić koronę (1). A przecież [illegible] istniała w Pol-
sce [illegible] Pełno takich przypad-
ków dziedzictwa [illegible] historya [illegible]
dów na [illegible]

(1) [illegible] Agnieszka żona Władysława II. miała według Kromera Pistor. II. 442. [illegible] moribus atque legibus receptum esse, ut maximus natu in bona paterna succedat, caeteris fratribus paululum aliquid prae minibus det. Ta jej rada [illegible] też do wypędzenia z kraju jej męża przyczynić się miała.

doradzać niejako w Polsce co podowe czasy (r. 1145) w ościennych Czech obowiązywało, gdzie

nie tam [illegible] brat nabierał wszystko, lecz dzielił się z braćmi i owszem

[illegible]

[illegible]

bie i te z któremi łączyły się prawa, co nie raz [illegible], przywodziło o zgubę, takowego samowładztwa praw (1). Za daleko byłbym odszedł od celu, gdybym chciał szczególowo [illegible] że jak za Tacyta czasu jedni Germanowie [illegible] wszystkie dzieci do brania spadku, tak i Fryzonowie wszystkie [illegible] do dziedziczenia [illegible] powodywali, [illegible] dając

rozwodzić się o tych wpływach. Skończę więc na tem,

[illegible]

9.

17

wszakże więcej synom niż córkom; jak że znowu inni Germanowie [illegible] temu z braci który najwięcej się [illegible] dzianglami i do wojny pochopnym okazywał, dorwatali brać harnasz a resztę majątku najstarszemu oddawać kazali, i jak by najmniej względu na płeć żeńską nie mieli względu; jak znowu Saksonowie germańscy (ale nie angielscy) siostrze po bracie bezpotomnie zmarłym pierwszeństwo przed stryjecznemi dawali, a Frankowie zupełnie ją od posiadania dóbr ziemskich usunąwszy dorwatali następnie dziedziczyć nabyte dobra, wywarło to wpływ i na Wielkopolan. W reszcie obopólna Niemcom i Słowianom utrzymała się zasada, że kto spadkodawcę życia pozbawił, ten spadkobiercą jego nie może być nigdy (1).

[illegible] rozważnie i na Szląsku [illegible] wszystkich [illegible] od macierzystych mowy szczątków, a [illegible] w niepamięci miana szczątków nadano znaczenie prawne tylko [illegible] polskiego [illegible]

Wiedzie się następnie jak blisko co na Szląsku polskie z saskiem nie zlewało prawo; niepolskie z saskiem nie zlewało prawo; ni gdzie jak tu na wielokrotniejsze nie rozpadło zwyczaje, które [illegible] saskiego zbliżone zachodnim więcej do przechowało badać [illegible] do czasu wprowadzenia [illegible]

[we wschodnim Szląsku więcej do polskiego a w

L do tego kraju pruskiego Landrechtu. Dopóki polskie miało oblicze [illegible] prawo spadkowe [illegible] Bandtkie nie donosi mieć chciał [illegible] Przeciwnie widzieć [illegible] na [illegible] Eichhorn [illegible]

(1) Zbiór. sask. nr. 84, stat. wiśl. czwarty w § 33, r. 1293 u Tejer VI. 2. str. 142.

~~w [illegible] i [illegible] do z nadzieniem~~ ~~doczepki. Łatwo pojąć, iż nie aby~~

~~[illegible]~~ przyznaje Richthofen za obowiązek nie tylko szlachcie ale w ogóle prawnemu prawnikowi znać zarazem słowiańskiego prawa, bo za jego pomocą łacniej prawo rzeczowe wyrozumiewać i z właściwego stanowiska rozważać może i powinien. Tylko na tej drodze poznającego odgadnąć będzie w stanie dla czego u Słowian, którzy ~~[illegible]~~ nie przypuszczali w oznaczeniu wszelkich zapasowego stopnia ani mowy ~~[illegible]~~ o posiadanego na ziemskich nie mogło być dozwie ~~[illegible]~~ liczności powinowactwa, że ani mowy być nie mogło o prawach w prawie, do które i dla najodleglejszego spadek otwierało krewnego. O wszystkich tych ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ osobliwościach ani pojęcia nie miał Richthofen, który szczegółowo spadkobrania szlachecki rozważał.

nosiło na sobie ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ do społeczności majątkowej ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ cechy, której aby z niego nie stało, czuwał nad tem ród, czuwało plemię, czuwali ~~[illegible]~~ się klejnotnicy. To też ani pomyśleć ~~[illegible]~~ o tem godziło ~~że~~ rodowy majątek może się kiedy stać puszczy, lub przejść w obce ręce. Nie wolno bowiem było posiedzicielowi takiego majątku pozbyć się go na korzyść obcego człowieka, bez pozwolenia rodu. Na spadkobierczy też nie zabrakło nigdy. Na spadkobierczy też nie zabrakło nigdy szkowa prawo wyrzekło że ~~[illegible]~~ ród[1] poza żupy, czyli poza ród, może do przyjaciół i klejnotników ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ przejść bezdziedziczny majątek, i tak przeszkodzić ażeby się nie stał puszczą. O tem wszystkiem ani się słowka nie doczytasz

~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

w Richthofena dziele, które ponieważ w r. 18[illegible] wyszło, przed ~~[illegible]~~ to powinno było zgłoszać i dopełnić pośrednio o dziedzicowach i ~~[illegible]~~ tenności[illegible] wydane dzieła. Wszelako gdy ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ani na Hauppa który r. 1833 o Swe[illegible] ani na Eichhorna który r. 1843 o alodyalnych rozpisał się dobrach, nie zwracał Richthofen ~~[illegible]~~ uwagi, więc też ~~[illegible]~~ rozważał szczegółowo ~~[illegible]~~ nie przyniósł tej przysługi szlacheckiemu prawu, ~~[illegible]~~ przynieść w przedsłowiu do dzieła swojego przyjakoż ma ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ rzekał.

(1) Porown. s. 540. I. tego dzieła i Czeszech. I. 19.

czyli na skarb monarszy nie przeszedł.

Atenach i Rzymie tudzież w miast obu 1. 18

5. Przedawnienie z widoku historyi powszechnej obejrzane.

§. 276. W historyi prawa powszechnej przedawnienie badanie oznaczone wystepuje naprzód w tych [illegible] nych okresach. [illegible] Określili go przeciągiem czasu prawodawcy i prawoznawcy.

[illegible] Solonie [illegible] prawodawcy (żył około r. 594 przed chr.) Plato [illegible] (żył r. 348) [illegible] radził [illegible] biegiem przedawnienie [illegible] jedno, pięciu przedawniać [illegible] i dziesięcioletniego czasu [illegible] nie, utra-

coną posiadłość w kraju, a na rzeczy wy-
sionej za granicę nie dopuszczać prze-
dawnienia wcale i polityk o zakonie. Mówi więc ten filozof
przez przedawnienie które się pra-
wo do rzeczy niweczyło (praescrip-
tio extinctiva) a nie dotyka
wcale owego ~~dawności~~ przez którą się prze-
ciąg nabywała się (prae-
scriptio adquisitiva). Mówca Izo-
krates (r. 338) nie okre-
śla latami potrzebnego dla obu-
dwóch przedawnień czasu, prze-
stając na samej bliżej od siebie
nie oznaczonej "dawności". Inszą
zasadę rzymskie XII. tablic pra-
wo przyjęło (r. 450. przed Chr.): nie
tylko bowiem lata przepisało
lecz nadto wymagało od nabywcy
ażeby rzecz posiadał ciągle i przeda-
wając ją był w tem przekonaniu, że nie kradzionej ale
opuszczonej i nie mającej wła-
ściciela nabył (1).
Inszą znowu zasadę objawili Sto-
icami

Ludzież co niżej o prawie germańskiem powiem

(1) O wszystkiem tem Unterholzenera wyd. drugie §§. 7. 11. 21. 23. 32. 56. 59. 115. 119. 148 porówna.

wianie. Nie wymagając ~~tego~~ [oni takiego] co Rzymianie od nabywcy przekonania, [kazali wiedzieć o tem, że posiadając rzecz obcą jest ... tylko, że wytłumaczyć się winien z jej nabycia słowo mu o to rok ... zostanie naznaczony, że gdy na nim ... wykaże mu ktoś lepsze prawo do rzeczy ... odstąpić jej winien. Tak więc wtedy tylko nabywca rzeczy pozostawał w posiadaniu jej, gdy ją] ~~[illegible]~~ użytkownikiem ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ długi z pamięci ludzkiej wykluczony przeciąg czasu [posiadał, i gdy skutkiem tego nie było nikogo] ~~[illegible]~~

coby naznaczywszy mu rok własność swą na nim udowodnić zdołał. ~~[illegible]~~

4. Gdy słowiańskie przedawnienie nabywało ~~[illegible]~~ prawa do rzeczy i nabyte pomnażało, przeciwnie niemieckie niszczyło te prawa. Według tego więc prawa

kazali prawo do rzeczy przyznać

Stowianie [illegible] obcemu. Pierwsi [illegible]

[illegible] nabywcy tego [illegible]

[illegible] jeżeli [illegible]

się o niezapomnieć władzy nad niewolnikiem. Drudzy wyrzekli: ☉

[illegible] nie chciał oświadczyć że się [illegible]

i żeby czuwał [illegible]

wyzwolić [illegible] przez czas [illegible] zamożnego samemu więc i jeńcowi czuwać nad [illegible] sobą [illegible] Dozwalali [illegible] ci wolnego [illegible]

[illegible]

(rzekł do niej w sposób ten co każdy który się na niej urodził, i przez to wolnym się i przyjacielem czyli właścicielem jej stawał (Szczudzących ksiąg świadectwo mówi świadczy o tem r. 582. Nos po Chr. któ zamki szczerz Mamboz po Chr. l. Niemieckie przedawnienie [illegible] rzeczy.) Niemieckie do tegoż samego zmierzając celu, [illegible] do tegoż samego zmierzając celu, że sługa [illegible] miało ten skutek, że sługa na się człowiek swobody zabezpieczał na obczyźnie,

☉ kazał się mu pożegnać na zawsze z wolnością, [illegible] swobodnego stanu człowieka, ki [illegible] możność przekroczyć [illegible] przyznali samemu tylko

[illegible] przedawniono. Były nad to oba przedawnienia nie tylko w swym celu lecz i w skutkach różne. Słowiańskie zmierzając do poręczenia ludzkości [illegible] nadało i gnuśnie niweczyło praw wolności człowieka który się z niej sam wyzuł, nie wykupiwszy się w oznaczonym czasie: to chciał człowiek sobie przyznać do ziemi, na której jako jeniec osadzony został, jednakże przy-

☉ że jeżeli kto prawo swe, oddawszy w moc cudzą samowolnie, nie wyzwoli go z pod niej przez czas niejaki, utracić go na zawsze. Co stosując do praw osobowych wypadnie: że Słowianie jeńcowi czuwać nad całością praw swoich porwalali, a Niemcy [illegible] ☉

[illegible] 325. [illegible] 327–[illegible]

[illegible]anie i Niemcy; u pierwszych przedawnie- nie nabywających ~~praw~~, u drugich przeciwnie niszczące ~~prawo~~ nabyte.

w tym celu ~~[illegible]~~ osadzających się mówią dawne pomniki [illegible] słowiańskie, a ~~nie~~ dopiero XIII. wieku pomniki germańskie ~~[illegible]~~ podają ~~[illegible]~~ przybyszach wolność także po nie [illegible]

[illegible]

przychodził do niej jako niewolnik, co dopiero, jak niżej powiemy, wpływ ~~[illegible]~~ słowiańskiego na germańskie zmienił prawa, z niższego cudze prawa ~~[illegible]~~

[illegible]

nabywającem ich niemieckie ~~uczynimy~~ przedawnienie. Tenże cel i skutek był obu w prawach rzeczonych, do których przejdźmy.

§. 270. Gdy według serbskiego i węgierskiego prawa nie było wolno ani ziemi z rąk rządu wyszłej, ani tego co odkryto na niej przedawnić, wyszczepiło prawo polskie i szląskie z zasady, że się i alodyalnej ~~[illegible]~~ własności sposobem tym nabywać nie godzi, iż ilekroć właściciel jej zamawiał się sam, że mu

7.

§. 277. Puścizna przedawnioną być nie mogła, według zasady w rzymskiem panującej prawie, która się naprzód za karpatami przyjęła. Na pogranicznych państwa swego rolach osadzając Rzymianie barbarzyńskie ludy, ażeby innym barbarzyńcom wstępu do niego bronili, wyjęli je od przedawnienia, co pierwszy uczynił cesarz Teodozyusz młodszy (c. 3. C. Just. XI. 59), około r. 439 po Chr. Serbowie ról posiadające się zasadę przyjąwszy, dych po Rzymianach wyrzekli: że z roli carskiej nikt sobie nic przywłaszczyć nie może, lubo jeżeli przez długi czas rolę dalszą ziemi się długo trzymał, może już i nadal bezpiecznie (według §. 145. st. Duś.) dzierżeć.

o własności publicznej

Carska zaś rola rzymskiej cesarzom do zapłatu zostawionej odpowiadającej roli (sprawnica cesarii), od dóbr stałych monarchy (res fisci) oddzielną była. Nie mogła być więc przedawnioną. Nie mogła być więc przedawniona pierwsza, i granice pierwotne, nawet gdy w posiadanie oddany zostały prywatnym zachować musiała, co o Węgrzech świadczy Wierzbięc I. 84. 89. wyraźnie. Druga ulegała przedawnieniu o tyle, że się dochody z niej ciągnąć

być za wynagrodzeniem przez [illegible] zdzierżałby rola [illegible] nieprawn[illegible] co na tej zasadzie przyjęło, że

dowi [illegible] nieustannie [illegible]

i nikt by nie mi[illegible] kory-

ści (Stat. Wiś. §. 73. [illegible]). A jeśli przypadkiem musiał na posiadłość takiej [illegible] oddać ją

[redacted] wszystkie (wyjątkowo) [redacted] (według §. 102. stat. Duch.) [nie mogą] [redacted]

§. 270. Zasadę tę do rzeczy też wyjętych i wyjątkowych (do praw) zastosowawszy, już wyrzeczono: że użytkowanie z swej rzeczy może kto utracić ale władzy własności nigdy, chyba że jej przez trzecią w ręce nieprzyjaciela dostanie, albowiem [redacted] raz utracona nigdy się w drogę powrotu [redacted] (wyjątku już postliminii) nie odzyskuje [redacted]. A więc [redacted] co kto kupił z zagranicy posiadał prawnie, (i nikt poznawszy rzecz jako swoją wydać o nią pozwu nie może [redacted] (mówi §. 105. st. Duch.) [redacted]. Przeciwnie zaś nie utracało się do rzeczy prawo, jeżeli za granicę nie wyszła, co mianowicie o błędnem rozumieć należało bydle, którego nikt przywłaszczyć sobie nie mogąc przez najdłuższe nawet posiadanie, [redacted] któkolwiek więc zdybał, musiał wziąć go i do obory królewskiej (jak wyżej w §. 134. wyjaśnimy) zapędzić był obowiązany [redacted] chyba że król dał mu wolność dorwolić. Prawa więc do rzeczy [redacted] mając go u siebie (1), [i za przechowanie z niego korzyści, [redacted] które [redacted] rachubę, [redacted]] dochodzona dopóki (jak wyżej w §. 61. powiedzieliśmy) dowodów starczyło, i chyba że zaginęły lub trzeba nie naznaczyć naznaczyć rok dziesięciolecia [redacted] [lub wszczęto się o prawa spór między osobami dla których przedawnienie nie szło, albo [redacted]] [redacted] (Jak szlachcicy książęta kazali wszelkie spory o prawa przeczone odnowić umarzyć) [redacted] sięgające się do czasu przed najściem nastania.

(1) Przywilej na to udzielali Królowie przywłaszczonym (r. 1124. u Zejera II. 201), kto go nie miał płacił karę. Ks. Dubek II. 51. maior: vicinum pecus [illegible] de possessu ex alieno convicerit (ku do obory mienia pędził), [illegible] fisco LXX.

(r. 1241) i nie poruszali nawet przedawnień. Jak

kraj Tatarowie zbytniongo, (przedawca nizliczni / przez ξ. 17. trzec. statutu) postanowił, że w czasie wojen, ludziom dla tych co się do niewoli dostali tatarskiej, przedawnienie iść nie powinno. Tak car serbski wyrzekł (ξ. 100. 101. ed. Dusz.) że kto uciekłszy za granicę wróci do kraju ustawiony od monarchy, przedawnił wszelkie uciążające siebie prawa, i że są od nich wolni i ci co zań przed ucieczką rzeczy dokąd się z nich nie uiścili. Gdy (Wpośród Tatarzynów mieszkający, (w ξ. 520. tomu pierwszego wspomnieni) Szwabowie z niedbami dopóki ich stawrzeczy dowodzili, więc dla czego prawa swego do (nich zaczynając przedawnienie nie szło. nie szło też dla uroku zrządzeniem krwi podejrzanych. Tego atoli prawa (w XVI. wieku w pełnej sile na Węgrach i jeszcze ... i w Marawii/ istniejącego, ślad zaledwie w prawach malo ... (patrz wyżej ξ. 33.) (1) ... przedawnienie nadal postać ... przeszedł do Czechów i Polaków ... latami ... oznaczany czas, który napozod ... zajęte w obowach trzymane, następnie błędne, z okoliczności nabytego pola, jak wyżej (w ξ. 69.) chwytane wymówiliśmy, były uwzględniać kazawczy, (2) rok i dzień ... skrupulatnie określić ... za znaczenie miał ... cóż ... rok i dzień?

(1) O Szlązku powiada r. 1262. u Sdeurl. Heinr. n. 15. O Szwabach Unterholznera ξ. 22. n. 5. 32. zobacz który mówi: Der Ursprung desselben (Recht) liegt im Dunkel. O Węgrach Werbőczi I. 78 mówi. O Marawii w piętym tego dzieła rozważymy już dalej.

(2) Władysław ś. król węgierski stanowi (w Corp. jur. hung. I. 142): usucapiones capientur a festo s. Georgii usque ad festum s. Joannis Baptistae, et durantur in civitatem generalium usque ad festum s. Michaelis ac praesententur assidue in mercatu. Simili modo ... benuus ... usucapiones teneantur a tempore Regis Bele, usque ad festum s. Stephani dimittendum.

§. 320. Uderza w prywatnem prawie, że [illegible] ra w tym się ma zagadnienia do rodu, co narod i ład do księcia. Składający zaś ród osoby odpowiadają za jego przewinienia solidarnie, [illegible] wespół z naczelnikiem jego, jak [illegible] Prawda na [illegible] Wymiany się bracia szlachta [illegible] rodu nie [illegible] ale [illegible] pobratymcy [illegible] bracia i siostry jego [illegible] stając jakoby rodzonemi braćmi, przecież za przewinienia ich nie odpowiadają sądownie.

§. 279. Gdy słowiańskie przedawnienie wymagało, aby ten co [illegible] prawa [illegible] że posiadłość jego, celem przerwania [illegible] dawności [illegible] wynikło stąd, że się [illegible] narusza, więc [illegible] czyli na terminie sądowym [illegible], i że skoro ten termin [illegible] Do rozmiaru [illegible] wolności osobistej lub prawa do rzeczy [illegible] opierało się na roku [illegible] czasu [illegible] nedy się stąd przedawnieniu lata, do których [illegible] dnie [illegible] sygodniami i miesiącami nazywane, doliczano [illegible] przez dziwny zbieg okoliczności [illegible] czano co-drugi dzień w tygodniu, mowi Helmold, czyli w każdy dzień poniedziałkowi poświęcony, za jest to poniedziałek [illegible] nadbałtyckich Słowian [illegible] z najwyższym kapłanem do świątyni [illegible] do rozsądzania spraw. Zapotrzebowano [illegible] dnia czyli następnego poniedziałku dla przygotowania się do odparcia zarzutu. Dawano mu [illegible] dzień a nawet [illegible] czyli opatowny [illegible]

(1) Jeszcze w §. 69. [illegible] infra annum et diem, quae dies sex septimanas dicitur continere, celare debet.

skoro, z przyczyn wnet wyjaśnić się mających, ustawa galicka przepisała [illegible] że gminie która przybył/roku dni i roku nie naruszywszy dozwoli mieszkać przez dwanaście miesięcy w siebie, nie może go wydalić, i za spadkobiercę uznać go winna [illegible] W zwyczaj nazywać rokiem czas dwunastomiesięczny, i przeszedł przedawnienie najkrótsze określać [illegible] Powtórze sygodnie zaporowe nazwane [illegible] których gdy było trzy, czyli gdy [illegible]

[illegible] gzd czyli [illegible] sądowy rokiem wraz [illegible] jak wiadomo zwany [illegible] dniem przedawnienia [illegible]

Praggowska do [illegible] narzecz [illegible]

Q upowszechniwszy się w Czechach i w Polsce, zwierzchność, nie badam kiedy, do Węgrów, i w tych tylko [illegible] w żadnych innych słowiańskich nie figurujący krajach, dodałem do 'roku' lub do lat [illegible] To wierz przedstawienie jednego [illegible] lej rokiem jednym i [illegible] laniu ornowane na koniec [illegible] lataniu i [illegible] miesięczni, tudzież tylu latami i [illegible] ni określane, co wszystko znaczy czas dwunasto-miesięczny, ma początek ciemny, dla Grzyma i jak się wyraził, nie rozumiały (1).

Do karty 8. 23

Grzym 223 [illegible]

[illegible]

(1) Grym RAlt. 224. w przyp.

(2) Dri geschwornen montag, damże 824.

[illegible] kiedy kroć ... [illegible] to jest / przez trzy poniedziałki zanim zapadł wyrok [illegible] natenczas [illegible] stawienniczwo, przez

[illegible]

(nie)możno o przedawnieniu rokiem i średnima dniami lub rokiem i trzema dniami [illegible] ni (1), poniedziałkami lecz trzema następującemi się (2), określanem. Odtąd (nie jest wiadomo kiedy to nastąpiło) zaczęło [illegible] czas zaporzow przedłużać, termin siedmiodniowy na czternastodniowy i miesięczny, a nawet sześciotygodniowy: przeciągając, i odtąd [illegible] zaniechawszy zaporzow samym upływem [illegible] czasu przedawniano, odtąd ustaliło się przedawnienie

§. 320. Prawo do z patryarchalnego despotyzmu rozwinięte, wybitniejsze jeszcze w stosunkach prywatnego i karnego prawa ma cechy. Zaznaczania najprzód ród

[illegible]

jednorazowe, dalej rokiem i trzecia niedzielami oznaczone, na koniec trzema latami i trzema miesiącami, dalej sześcią latami a ośmnastu (napraw[?] przekupnów szczególnych a następnie) tygodniami określane: co wszystko [illegible]

[illegible] (ponad zapadłych) na samych ladach przedawnienie dopełnionych [illegible] [illegible]

(Jeśliby) wiele ... [illegible] [illegible] Nie zważające oni na

(3) Grym RAlt. 223.

ło, że kiedy jeszcze rok każdego szedł, a nie dwanaście miesięcy znaczył, dni owe i tygodnie terminami będąc zaporzow przedawnienie przerywały, a kiedy [illegible]

[illegible]

[illegible] i utrzymując, że dni owe "dał sobie" czyli stąd do roku przedawniającego [illegible] dodawano. Lecz dalsze Grym uważał, że objaśnienie takie [illegible] objaśnia, [illegible] nie pisze się wa "dał sobie" ten wyraz każdy i kiedy stoi dzień obok roku, to musi mieć znaczenie swe pewne i powstania powód.

twierdzi to przedawnień lat to owe dni pomimo czas przeciw: na to i mówi; nie zważając [illegible]

[illegible]

Ja uważywszy Grym dodał wszakże, że (lubo) widzi mylność objaśnienia, sam jednak ciemność jaka w tej rzeczy panuje rozpędzić nie umie, [illegible]

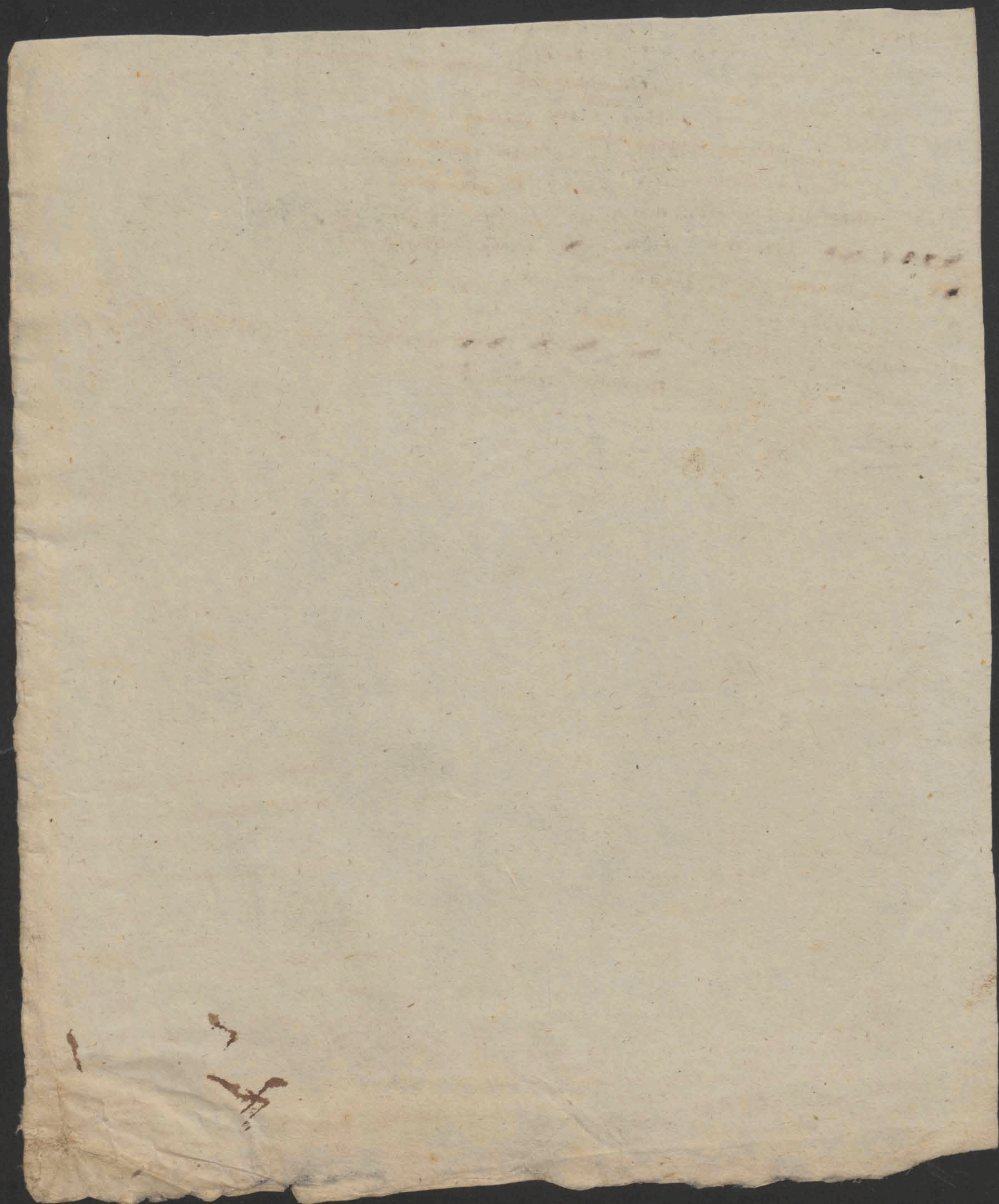
[illegible] i że nie jest w stanie odgadnąć, zkąd się w przedawnieniu germańskiem zjawił dzień obok roku, którego nie ma w rzadnem ani słowiańskim ani średniowiecznem prawodawstwie. [illegible]

[illegible]

Podchlebiam sobie żem rzecz odgadnął, pozające wszakże wydobyć powody [illegible] przedawnienia owego rachuby wyjaśniające.

żak w Germanji jak i nad Dunajem Angielski, skoro [illegible] z okolic Bałtyku, s'ał [illegible] (Normanowie) Damo [illegible] po [illegible] porostebliści się (im) w drugim po chr. wieku Gdzi.

§. 200. Pierwotnie, jak w §. 107. tomu pierwszego powiedziałem, niewolnikiem się u Germanów stawał przybysz, który na cudzej osiadłszy roli, nie miał wolności swej przez prawo zawarowanej. Prawo to służyło rolom Duchowieństwu na fundusz danym, ażeby go i [illegible], [illegible] świeckich ludzi [illegible] miały majętności [illegible] nic o tem w ustawach nie stoi. Więc też przybywający na nie osadnicy utracili wolność, albowiem [illegible] [illegible] [illegible] posiadacz czy władziciel ziemi, przeciwnie jak się u Słowian działo, nie ostrzegał przybysza o tem co go czekał, owszem

Zasadzania, że

we wszystkich niemieckich na obszarach gruntach posiadanych miarach ładami i rolami (działami, zagonami, międzami) oznaczano przedawnienie, i że spośród Saksonów mieszkający w § 520. dawnu pierwszego wspomniani Szwabowie dawności nie znali wcale, lecz świadkami udowodniali prawo do własności, dopóki ich starczyło. Nie odgadując przyczyny tego Unterholzner(1) wyznaje, że wcale nie pojmuje czemu Saksonowie pewnym lat przeciągiem własność swą i posiadłość (Eigen und Erbe) utracali a Szwabowie nie utracali jéj wcale(1). Nie wiedział o tem, że oba † ludy do różnéj narodowości należeli (nie mogły mieć o własności pojęć jednych.

(1) Verjährungslehre Unterholznera § 22. 85, tudzież § 32. gdzie mówi: Der Ursprung desselben (dass zu Gunsten der Schwaben ein besonderes Recht statt finden, welches die Verjährung bei dem was zu seinem Vermögen gehöre ausschliesst) liegt im Dunkel.

† jednym ludzkością dźwigającym ożywia je duchem, i niemal w jedno przyrodził je kształty.

† porzywania się

Zestawiać razem różne ludów prawa, nie wydobywszy ich początku i nie wskazawszy celu, a nic środków do odgadnienia ożywiającego je ducha (nie dawszy czytelnikowi) jest to, mówiąc Horacego (w liście do Pizonów) słowy, tworzyć dzieło, z którego marnych pomysłów, jak chorego marzenia, każdy z osobna spojonych z sobą jak chorego marzenia, każdy z osobna do innej jakiejś całości należy. Takiemi wydawały się mi i wydając te dzieła, do których prawa Niemców, a Rzymian obok † Polaków i t.p. z sobą schodziły (wykazując lub różniły ściśle stawiając, i w czem się z sobą nie pouczając czytelnika ani o przyczynie ani nie zwracając uwagi na to, że na dnie wszystkich prawd jedna leżąc prawda musiała z czasem zestrzelić wszystkie, słuszność mieli po sobie wielu jakkolwiek go jednych i drugich kierunku,

i Rzymianie gdy własność poza granice państwa wynieśli lub osiadłą (z pod przedawnienia wyjęli), ale niedojścia do utraconej posiadłości [illegible] jej i [illegible] car Duszan gdy przedawnienie jej Dörwald [illegible] ustalona miała

przeciwnej stronom drogę do † sporów, † roszczeń o nią

[illegible] przeciągu jej wszystkie.

[redacted] [illegible]

[illegible]

[illegible] [redacted] [illegible]

[illegible] [redacted] [illegible]

[redacted]

[illegible]

[redacted]

[illegible] [redacted] [illegible]

[redacted] [illegible]

[redacted]

[illegible]

[redacted] [illegible]

[redacted]

[illegible] [redacted]

[redacted] [illegible]

[illegible]

[redacted] [illegible]

[redacted]

[illegible]

milczeniem, dopiero mu wtedy, gdy tenże wyjść zamierzał oświadczał, że się nie może ruszyć, albowiem zachli przez wpływ miejscowego powietrza przyrósł do ziemi, i, przez [redacted] niby zaraz drzewo się zasadził w te strony, uchwycony, i zpoddanowany został (1). Ponieważ w takiem [redacted]

na zwyczaju opartem prawie leżała niesprawiedliwość [redacted] spodarowaniu i wnet poznać same przedawnienie rzymskie, [redacted] "do wydawanych od siebie ustaw wsuwać zaczęli, z krzywdą wszakże (nie dał na lud którym zawładli lecz raczej) na siebie [redacted] uwzględniając. W tym celu [redacted] korzyść a na cudzej ochronić cając na swą korzyść przedawnienie to szkodę (2) [redacted] niszczącego a najmniej od Rzymian przejęli, i przedawnienia tego najkrótszy termin nabywającego [redacted] przeciągiem (albo dwunastu) okresliwszy nie więcej [redacted] 5. 10. 15. 20. 30. 50. latach nastąpić [redacted] przedawnienie (3) nie zyskali przy tem że obok niego żadne inne miejsca mieć nie powinno. [redacted] zkąd poszło [redacted] że dawne przez zachlipanie się do ziemi przedawnienie powietrza [illegible] przykuwające przyrzeka ważności istniało we zwyczaju, [redacted] ściśle do powiększania ludności rolniczej, pawłowe, że obok

+ że Skandynawij przejęty

(1) die Luft macht eigen, wildfänge, pawłowie. Grymm R. Alt. 327.

26

11.

(2) Gotowie, Burgundowie i Longobardowie nie wzięli cudze prawa przedawnia jeść je (Unterholzner 5. 21) a hiszpańscy i afrykańscy wandalowie zastrzegli sobie (Gaupp Ans. 443) że rzymskiego trzydziestoletniego przedawnienia nie przyjmują.

~~nie mógł się od [illegible] wła- sn [illegible] Gdyby był [illegible] ten co się [illegible] wiedzieć [illegible] od [illegible]~~

(3) Unterholzner 5. 21. Grym R. Alt. 559. Eichorn 5. 200.

Krzywda, od której nie mogą się uwolnić obcy, zwyczajów miejscowych nie znający cudzych: (gdyby był o tem co się dzieje wiedział, nigdyby był jak Rzymianka przez wydalenie się na czas nieznany (usurpatum iri) wolności swej od przedawnienia ochronić) i ponieważ czuli sami Germanowie, że zwyczaj ten może im być na- szkodliwy, więc starali się w dawnych rzymskiego państwa krajach zago-

(1) Unterdrückung §. 37 Grym Rechts Alt. 529. Eichorn §. 2[illegible]

[illegible] przedawnienia badania określanego, stojące drugie, [illegible] opierało się na czasie, który upływając nie niweczył prawa do rzeczy, dopóki dotąd stawało ludzi mogących to poświadczyć, że się go nie zrzekł właściciel, [illegible] jak dotąd [illegible] nazywała wiecznością (1). f w niektórych krajach germańskich. Za w innych niweczył go istotnie. Taka f średniowiekowa łacina nie mogła znaleźć miru u [illegible] duchowieństwa, które się rzymskiem prawem rządziło, [illegible] nie jej też pomijało urzędowe pisarstwa, a w jej miejsce przedawnienie badania po upływie określanym władało. O tem samo zmusiło się przy redagowaniu ustaw, ale mu się to f [illegible]. Na korzyść duchowieństwa stanowili Frankowie wyrzekli: że niektóre mimo wiedzy pana wyłączony na księdza może być na powrót zarządany [illegible] przed upływem dwunastu miesięcy. Na korzyść swoją [illegible] a szkodę gminy ci sami Frankowie ustanowili: że jeżeli przybysza, którego wpośród siebie nie chcą mieć, gmina po trzykroć, ażeby się precz wyniósł, nie upomni (zapozwie), i roku zawiedzie go [illegible] w przeciągu takiego czasu nie naznaczy mu, winna go mieć współobywatelem (2). [illegible] w ustawie więc tej przedawnienia określony [illegible] lata, a okoł nich są dni, co też [illegible] (w prawach zwyczajowych Longobardów i innych szczepów Germanów, tudzież w statutach miast szwabskich i północno-germańskich (Hamburgu, Brze[illegible] la żąda Grym odpowiedni [illegible], który mu sprzyja.

(1) Perpetualio, perpetuitas Du Cange i r. 1231. u Fejera III. 2. str. 257.

(2) Kapitular u Baluzi II. 361. lex salica tyt. 46. Wyrażony w przepadek nie ma sobie w germańskim prawie, przed uprzywilejowaniem miast, mówi Grym 337. równego; w Marowieckim, jak w §. 201. I. tego dzieła wskazałem, ma go.

f wtedy tylko gdy ustawy [illegible] sama redagowało lub na redakcyę ich wpływać nie mogło. Postawił też że ustawy przez Franków pisane raz się zupełnie po rzymsku na lata tylko wygląd majom wyobrażają, drugi raz miejsce [illegible] w duchu niemieckiego przedawnienia wyrażają się, wszędzie dni do zapozwania przed sąd potrzebne.

mienia, Lubelski), które na gruzach miast słowiańskich Niemcy (spostrzegamy) przeszczepili, w tych więc prawach i statutach czas naznacza się już dniem już rokiem i dniem, co, jak dobrze Mittermaier uważa, z kadencyi powszechnych sądowych, wyrażała lata, dnie, tygodnie i miesiące (1). Podobnie się te słowiańskie wyraziły prawa które jak czeskie, polskie przeciągiem czasu przedawnienie określiły, a czego jak wiadomo ani ruskie ani serbskie nie uczyniły, choć i Ruskiej Prawdzie według uwagi wyżej (§.) o „zadnicy" uczynionej, i serbskim statutom, jak samże (§.) powiedziałem, nie było przedawnienie nie znane. Z tąd pojąć łatwo czemu w dyplomatach nie ma mowy o dniach ale tylko o latach, a czemu w statutach, zwyczajowe prawo wyrażających, stoi o obu. Najdobitniej się w tym wyrazić wystawił statut piotrkowski, wyrzekłszy: że kto zwyczajem zapewnionych sobie dni i lat nie użył na przerwanie przedawnienia, i sądownie praw przeciwnika swego nie nawrzył, ma od tego czasu milczeć na zawsze (2). Przez dyplomata więc i statuta słowiańska dawność na drogę prawo niszczącego przedawnienia

(1) Porówn. że prawa zwyczajowe według cytacyi ich u Djakanza p. w. annus et dies i Grymma Rechtsalt. 222. nast. a statuta miejskie według Unterholznera §. 22. w przyp. Mittermaier I. §. 146. mylnie utrzymuje że tylko dzień z kadencyi powszech sądowych.

(2) Porówn. wyżej §. 67. 64. Statut piotrkowski w §. 8. wyraził się: praeterea statuimus et edicto perpetuo servari mandamus, quod quicunque infra tres annos et tres menses in judicium non reduxerit reclamando, vel hereditatem infra triginta annos non redemerit per se vel consanguineos suos quibus hoc competit de consuetudine speciali, elapsis annis praedictis quos volumus currere ab anno ....

skierowana będąc szczególniej [redacted] się [redacted] zakończenie

[redacted] [redacted] w germańskich miastach jak uważa Eichorn (§. 262. 313. 357) obok [redacted] prawo wolności dającego

naprzód objawionem przedawnieniem, szło z niem odtąd w parze z tej i samej strony Karpat, dokąd się z miast włoskich dostało. Dziwnego ono na Węgrzech przybrało [redacted] kształtu. Polegało ono na dawności i nie polegało, było stanowione i stanowione nie było [redacted] germańskiego,

sprowadzonej będąc, obok [redacted] [redacted] mieszczanom będącego stanowi [redacted] przedawnionej, co trwało aż do czasu w którym jak uważa Eichorn (§. 262. 313. 357) wreszcie [redacted] germańskie idąc [redacted] za śladem słowiańskich gmin miasta uznały: że poddany uzyska wolności, gdy w miejscie czas niejaki zamieszkawszy, nie będzie od swojego poszukiwany pana. Chodząc odtąd w parze słowiańskie z germańskiem [redacted] przedawnieniem od węgierskiego się [redacted] odszczególnione, które wszystkie warunki [redacted] [redacted] [redacted] dla osób różnego [redacted] [redacted] stanu [redacted] przedawnienie różne. Król uchylał kiedy chciał prawo do rzeczy darowanej pomimo najdłuższej dawności. [redacted] Król też jak [redacted] [redacted] różnie według stanu osób przedawnienie [redacted] [redacted] [redacted] stoletnie, sobie, kościołowi czterdziestoletnie, szlachcie trzydziestoletnie, a mieszczanom dwunastoletnie naznaczywszy, kazał ludowi na przedawnienie rokiem i dniem określonem poprzestać [redacted]. Chociaż nie wolno było bydlęcia błędnego przedawniać, godziło się wszakże przywłaszczać go, a nawet wolność przedawnić człowieka temu, co miał przywilej na to. [redacted] Względem [redacted] [redacted] granic dóbr od rządu nabytych stało dawne prawo w swej mocy (1). Było więc na Węgrzech przedawnienie, i nie było go.

zwyczajowego i pisanego zachowawszy prawa, coś potwornego w tym przedstawiło wszędzie. Było na Węgrzech

r (według Zwierc. sask.) było u Saksonów a między nimi zamiejscowych germańskich Szwabów,

L mieszczące [redacted] określił;

(1) R. 1231. u Fejera III. 2. str. 253. insuper et superfluas donationes que falso perpetuitatis nuncupantur revocavimus. R. 1190. u tegoż II. str. 258. R. 1124. oprzywilejowały klasztor do przedawniania błędnego człowieka. bydlęcia i t. p. u tegoż II. str. 67. Werbőczy I. 78.

6. Folwarczne role mieszały się ~~Lwów 7 Lutego 1858.~~ z ~~folwarcznemi~~ gromadzkiemi 28

Ważnego mi aktu urzędowego czerwonoruskiego z r. 1378. udzielił uczony Dyonizy Zubrzycki wyjąwszy go z archiwu lwowskiego, gdzie się w fascykule 299. przechowuje, a jest dej o- znany.

Pokornie dziękuję za II tom Historyi prawod: chociaż jeszcze nieprzyszedł do Lwowa – Jak to się niemożna na nikogo spuścić. Odebrawszy w końcu Października przez JP. Bielowskiego bilet Pański zaraz na drugi dzień spisałem dyplom Stecherowski i doręczyłem go temuż P. Biel: dla przesłania Panu Dobr: Zaręczał on mnie później parę razy że go odesłał a tymczasem to nieprawda – Teraz załączam poniżej drugą kopią, i zwracam uwagę Pańską na nadzwyczajnie ważne odkrycie tyczące się praw ruskich P. Professora Iwaniszewa o sądach gminnych włościańskich na Wołyniu, „Kopa – Kopne prawo" nazwanych – Rozprawa jego znajduje się w III tomu Russkoj Besiedy z roku 1857 pod oddziałem nauka – Szkoda tylko, że autor niewydrukował wszystkich dokumentów które odkrył, i tylko sześć umieścił – Mnie ta wiadomość niesłychanie zajęła, chociaż mi się zdaje że P. Iwaniszew za nadto daleko posunął swoje domysły – O tem kopnym prawie wspomina i Statut Litowski w Rozd: 10 Art: 14 i w Rozd: 11. Art: 26, lecz tylko nawiasem, odkryte zaś dokumenta wystawiają rzecz w daleko innym świetle – Racz Pan Dobrodziej wziąć ten przedmiot pod szczególniejszą swą rozwagę –

Do nóg upadam

Zubrzycki

In nomine Domini amen – Decet excelentia principum suorum subditorum commodis et utilitatibus intendere et dum eorum profectibus invigilant, ipsos in honoris sui promotione et servitiis sentiant promptiores. Nos igitur Ladislaus Dei Gratia Dux Opoliensis [?] hores Velunensis et Dominus terre Russie ad perpetuam rei memoriam volumus advenire quum in nostra, nostrorumque seniorum praesentia constitutus discretus vir Gregorius Stecher Civis Lemburgensis proposuit tunc querelam, quia multa sustinuisset et adhuc sustinet incommoda,

quia agri ad suam villam Maly Winek pertinentes sitam in districtu Lemburgensi non in una linea secundum ius teutonicum anectuntur, sed secundum Rutenorum consvetudinem sparsim et particulatim sunt distincti, imo situ non modicum scimus gnari incommodum. Nos igitur nostros subditos et praesertim incolas nostrae civitatis Lemburgae in ipsorum iuribus et ab omnibus iniuriis et incommodis volumus conservare, agros nostros, prata et rubeta, quos et quae habemus in eodem districtu ex ista parte fluvii, qui fluit per iam dictam villam Maly Wynik prope metis agrorum iam dicti Gregorii pro ipsius agris ex illa parte praefati fluvii sub monte et in monte particulatim situatos, etiam in planitie eiusdem montis quindamus, quantum cum quinque aratris colere possit, ex nostra speciali gratia supradicto Gregorio Stecher et suis posteris apropriamus incorporamus et cet:. Actum et datum Lemburgae in die omnium sanctorum sub anno Domini Milesimo trecentesimo septuagesimo octavo. Praesentibus his Dominis et fidelibus nostris: Domino Mathia electo in Archiepiscopum Lembergensem et strenuo milite Paszkone Zlodzey in Czechow, Nicolao de Zbigoria Zawichostensi Castellano, Andreykone Capitaneo Russiae Johanne Schof nostro Marchalco, Petro Armenknecht Theloniatore Lemburgensi et aliis quam plurimis viris fide dignis. /: Sigillum pensile./

Originale in Archivo Leopoliensi fasciculo 20.

Pojmujemy [illegible] co [illegible] wyrażenia się [illegible] dyplomatów, że wieś jedna [illegible] dziedzic darowywa z wielu [illegible] czyli [illegible], że [illegible]

~~w niej jedną tylko, lub dwie albo więcej części lub~~

Z ~~[illegible]~~ dyplomatu tego ciągniemy nader ważne ~~[illegible]~~ wnioski. A naprzód pokazuje się że wieś składała się lub mogła składać z kilku różnych czyli udziałów z których każdy osobny ‡ ~~[illegible]~~ Powtóre że cokolwiek nie-rozłączna rozebraniem na posiadłość prywatną należała do monarchy ~~[illegible]~~ który dowolnie rozrządzał takową od nikogo nie zależny i nie mający ‡ żadnej granicy. Po trzecie widzimy i to się z różnych ~~[illegible]~~ jak ‡ przez łaskę monarszą oderwanych ~~[illegible]~~

‡ stanowił własność chociaż osobnej nomenklatury nie nosił.

‡ jak i: od właścicieli skupywanych tworzyły się folwarki, skoro kto kilka kupionych udziałów kupiwszy, w jeden wielkiego obszaru zjednoczył folwark (1).

(1) R. 1253. u Rzysz. I. 67. Comes Bogusza heres de Cossutka legavit cenobio hereditatem suam cum omnibus sortibus alienentibus i prout ei predecessorum possidet. Tamże 60. condidit villam et fundum cum omnibus pertinentiis suis et cum villis, r. 1256. u Boczka III. 221. daje partem bonorum in villa ze contingentem nullo amicorum obstante impedimento

LEMBERG

Wielmożnemu Jmć Panu
Wa: Al: Maciejowskiemu
Imp. Ros: Radcy, Kawalerowi Orderów,
Członkowi uczonych towarzystw
Łaskawemu Panu Dobrodziejowi
w Warszawie
na Bielańskiej ulicy № 596.

6/4

III. Poglądy krytyczne.

1. Rachinburgi a Rachmani.

Lud ruski prawi o jakimś dalekim leżącym miejscu Rachman zwanem, a u ludu na pograniczu dawnej Polski i Litwy mieszkającego wyraz rachmanny, pisarzom zaś naszym XVI. i następ. wieków (nie wiem czy i dawniejszym) potoczny, toż samo co obdarowiony, poczciwy a więc dobry znaczy. Prawda Ruska [illegible] wyrazu tego nie znała, ale ustawa Salio-Franków i Rypuaryów, tudzież frankońskie dyplomata znają ona podobny, który brzmi Rachinburgi (są i odmienne czytania, ale na toż samo wychodzą). Złożony [illegible] ma być według Grimma ten wyraz z rachin za ragin (consilium) i burgi za burgii (mieszczanie) i znaczyć radnych mieszczan (consilium ferens oppidaneus [illegible]). Przywiedziony przez niego Savigny zeznał, że zamiast rachinburgi stoi częściej w dyplomatach boni homines, a ja uwagę czynię, że akta urzędowe ruskie nie wyrażają się rachmanij ludzi mówią dobrij, lutszij ludi. Nie godziłożby się więc [illegible] i do powieść [illegible] Salio [illegible]

pojawiwszy się przez czas niejaki [illegible] nad Kaldą i Renem, pośród nawet w [illegible] ludzi [illegible] dawnych Germanów gudeman, gudman, biederman znaczących [illegible]

Uwagi te przyszły mi na myśl gdym znowu w Słowie w Dziw. Dz. 517. odczytał, które z Słownikiem Lindego (p. w. rachmanny, rochmanic) z ludzkiej z Grimma (Rechtsalt. egz. 774. następ.) i Eichorna w § 349 zeznaniem porównawszy, częścią sprostować je częścią dopełnić za rzecz potrzebną uznał.

mieszkające w Azyi

wyrazem niemieckim

przypuścić, że arabskie rahman (łagodny, dobry człowiek) przyswojone między przez ludy od których poszli Normanowie i Słowianie, zamienione na rachin a burgii zespolone będąc,

Lecz w niepamięci co do nazwy a bynajmniej rzeczy. Jakie mieli bowiem ważne rzeczeni Rachinburgowie u Germanów i Słowian pod nazwą dobrych ludzi (gudeman, gude man, biederman). Oczywiony znowu wyraz rahman przez [illegible] cie się Rusinów i Polaków z Litwą nie [illegible] gładkie znaczenia technicznego, [illegible] w XV. XVI. wieku, nie mieli tego co między w sądownictwie znaczenia owi dobrzy ludzie.

z dziełem Edwarda Rulikowskiego (Opis powiatu wasylkowskiego w Warsz. 1853. wydany, porówn. str. 159), z

a na koniec

2. Sąd Libuszy.

Zmyślać pismo i udawać nowo utworzone za dawne, było po wszystkie wieki we zwyczaju oddających się płodkowi literatów. Atoli prędzej czy później wykrywano i [illegible] okrywano fałszerza, przekonawszy go zewnętrznemi i wewnętrznemi, że pomnika który sfałszował wydobytemi dowodami, że na takim materyale, takiem pismem i t. p. nie mógł być wyrażony pomnik w onym wieku któremu go podrzucić; że treść jego nie zgadza się z biegiem dziejów, albowiem niebaczny autor anachronizmie w ramy utworzonego wciska ten i ów szczegół, i za wydarzony wcześniej udaje co się później przytrafiło.

(Szczegóły co do pieśni sądem Libuszy zwanej za, według zdania znawców w IX. lub X. napisanej wieku, nie możemy żadnego twoje jej zarzucić anachronizmu.

wszystko albowiem co opowiada albo się wydarzyło w VII. wieku (kiedy według podobieństwa do prawdy Libusza panowała) albo wydarzyć się mogło. Stwierdzi więc najpierw pieśń tę szczegóły który owego czasu sądownictwo odpierające czeskie, i istniał obok germańskiego (Normandzki zwyczaj spadkobrania) zwyczaj za czasów Tacyta, stanowiącego już za czasów Tacyta, że synów dziedzicem całego mienia wyłącznie się okazał do wojny z całej rodziny być najsposobniejszym, że więc ... zajętemu przez się sądowi przewodnicząca i przez Lechów i włodyków, którzy Rachimburgów zastępowali, o sprawy dziejowe. powodywali się i powodując słowiańskich ludów z niej wyznawające prawa. Za chętnie do nich przyznaję.

hazał

ważniejszego, ubodzenia a nie przyprzeczać na wojennym rysztunku, udzielanym mu wtedy gdy

Przeciwnie, zwyczaj słowiański do równego wszystkie dzieci (synów osobliwie) powoływał świata.

i Sacebaronów frankskich, którego się wzbudzał ... którzy w Germanii mieszkające trzymały lady

dziectwo rozpoczynająca Księżna, wydała [illegible] z [illegible] słowiańskiem prawem zgodny, a żądania powoda przeciwny wyrok, i zaś ganiony zasada, w tem nic jest nic dziwnego. Wiemy bowiem że

[illegible] już [illegible] r. 630. za panowania Frankom Króla Dagoberta spisana ustawa alamańska XLI. 3. dozwalała naganić Sędziego za złe wyrokowanie, z tem atoli dodatkiem, że jeżeli nie z obecnych [illegible] nie pochwalił nagany, wtedy naganiający [illegible] dwanaście solidów zapłacił Sędziemu [illegible], zwłaszcza gdy obecny [illegible] sądowi monarcha [illegible] za nie [illegible] słusznym nie uznał. Każdy wyroku powstała przez Zwierciadło saskie II. 12. §. 5. (i prawodawstwo wielkiej pols.) utwierdzona zasada, że wobec monarchy zapadłego wyroku naganiać nie wolno, albowiem do kogóż by się [illegible] naganiający, gdy najwyższy kraju sędzia wydany pochwalił [illegible]? Ani myśleć się godzi albo przypuścić można żeby w czasach [illegible] Niemiec, ani [illegible] żeby im wolno być miało apelować do miała być

[illegible]

[illegible] wszelkość, mając słowa [illegible] [illegible]. Zadających zaś tego ma stwierdzenia prosimy o dowód, co zanim nastąpi rzecz swą [illegible] w następującym wykładamy sposób.

do słowiańskiej podobna

Jeżeli już [illegible] Sędzia dozwalał (jak [illegible] Herodot IV. [illegible] do [illegible] co nam [illegible] przez większego od nich [illegible] wyrok dali Sędziemu [illegible] dozwalał dowodzić się [illegible] do nieprzerwy, [illegible] tem bardziej dozwalać musiał Normanom tem bardziej, gdy sam nie znając prawa, naprzód prosił [illegible] ustanie [illegible] wielkiej) a następnie [illegible] ukazywał znaleźć [illegible] ludzie [illegible] jeżeli gdy go ii [illegible] do liczniejszego [illegible] dowodził [illegible] rzucając losy wynaleźli prawdę

kiedy już srogi Scyta, mając wskazanego sobie winowajcę, nie karał go natychmiast, lecz jak Herodot IV. 68 mówi usiłował przez więźniów z poczciwości znanych i dojść prawdy; a nawet jeżeli i w innych go być uznali dozwalał odwołać się do większej liczby więźniów;

to tem mniej mógł się odwołać do otaczającego miejsca pośrzedni sądowych stanu, i prosić go o wynalezienie [illegible] mieszać, i uczciwą sprawę lepiej objaśnić mogącego wyroku. Tem bardziej zaś musiał pozwolić na to

U dziki Norman odmawiał skaza-

zawodawanym [illegible] nego się mieszającej Germany [illegible] stwymali Szwabowie i Saksonie z ta jest słowiańskie zmieniane ludzi gdy zwyczaj ten zostawał z drugim

Karol IV. (mówi [illegible] 19. 8. 2) nie dawał się należeć zwyczaj sąd. I. 18. 4. 3, i odwołać nie mógł, albowiem i normandzki Sędzia zajmował tylko sądy, a prawa [illegible] wynajdywał mu [illegible] i wyrok do oddawania. Takim prawa zgromadzenia przysposobiał ciało cały. Takich prawa wynalazców bądź u Skandynawów plögmadr, lagman nazywał. U No- (znawca prawa) [illegible] bywało ich kilku. [illegible] wrau [illegible] karany z stanu mniejszej urzędzie czyli wypowiedzieć prawo przez kiedy go a to wezwano powołać u nich (mówi Zarinc. sąd. III. 69. 4. 3) [illegible] i nowy ostatni wyrok. Na ten atoli wyrok mógł nowo nie przyjąć powód. Wiedzy różnego używano prawa-

z jeden tylko tłumaczy się

miasto w prawdzie odmienym ale na coś samo wychodzącym zwyczajem we zwyczaju. Tem drugi zwyczaj miał na celu prawa znale- [illegible] prawa

znawcę, który jeżeli ten drugi wyrok potwierdził, wtedy stawał się także prawomocny, a ten co wydał pierwszy wyrok płacił karę że źle orzekł. Tę, że się tak wyrażę i szczytnie zwyczajem u Sławian skrywającą się procedurę, zmienili atoli Sala-Frankowie w tem, że (przewodniczący sędziowi urzędnik nie dozwalał każdemu z tłumu wystąpić, lecz sam wybierał z niego siedmiu (ścisła u Sławian liczba)

z poczciwców znanych wybierał (Rachimani i Rachimburgi) rozeznać; tych wyrok naganiono i za dzenie sprawy porucząt im

odpowiedniem im że z prawem zgodnie nie osądzili

innych w liczbie trzech pewno tylko znawców ci wyrzekli prawem już (Sacebaronce). było nieodwołalnem (1).

Tym samym sposobem rozstrzygać się u Czechów spór według sądu Libuszy. tłumnie zebrali się na wiecę Kmiecie, Lechowie i Włodykowie, ale z nich nie wszyscy, bo tylko była na niej siedmiu czynnych ściśle wyliczonych Lechów podobnie, jak z dobrych ludzi nie wszyscy u Franków, lecz tylko siedmiu z pomiędzy tłumu wybranych

(1) Lex sal. LVII. 3. LIV. 4. z Herodotem IV. 68. porównana, który mówi że gdy wyrok pierwszy potwierdził się przez wyrok drugi, wtedy rzecz skończona. W przeciwnym zaś razie nieważność prawa pośredniczących więcej dopiero głosów rozstrzygała sprawę.

3. 33

gdy odwoływanie się od wyroku zostawało w ścisłym związku z ciągym normandzkim zwyczajem wynajdywanie prawa na celu mającym,
~~[illegible]~~ który
lubo był ~~[illegible]~~ od ogólnego mocą odmienny, jednakże w to samo co
zamiar ~~[illegible]~~ zmierzał.
~~[illegible]~~
Wolno było ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ u szwedzkich i saksońskich nawet po
czasach Karola W. (mówi Szwed. saskie I. 18.
§. 3. i 19. §. 2) ~~[illegible]~~ ludów ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ z tłumu wystąpić z oświadczeniem że
lepsze (jak się Szwed. sask. III. 69. §. 3.
wyraziło) prawo wynajdzie. Podobnież czy-
nili Normandowie, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ szczególnie do tego uprzywi-
lejowany, że znajomości prawa słynny, szto-
nich (lögmadr, lagman). Skandynawski przeds
Sędzia zagaiwszy sąd, wzywał prawo-znawcę
aźeby do zachodzącego przypadku który był
przedmiotem sądu wynalazł prawo; a szy-
przedmiotem sądu wynalazł prawo; a szczegół
szczególnie i ogólniejsze przeciwnie sam po za-
gajeniu sądu wynalezione przez siebie i w
wyrok zamienione prawo ogłosiwszy, czekał czy się skazany nie odwoła, i czy kto lepszego nie wynajdzie wyroku. Na sposób normandzki
~~[illegible]~~ rzecz biorąc i z miejscowem godząc go
~~[illegible]~~ zwyczajem Salio-Frankowie, kazali zaga-
~~[illegible]~~ jającemu sąd Grafionowi wybierać z dla-
ma znanych z poczciwości mężów i wy-

odwołać się od wydanego wyroku.
Wiedy mogł ~~[illegible]~~

z tą atoli różnicą że u
nich nie każdy, ~~[illegible]~~
lecz

wynajdywać prawo

~~należć. Wszakże [illegible] wynalezione pra-
wa ~~podobać~~ mogło się nie podobać stro-
nie. W takim przypadku do drugiego
prawo-znawcy udawać się ~~[illegible]~~~~ normandzki sędzia, a do ~~sądu~~ po ~~[illegible]~~ udawali się prawdę
~~[illegible] do [illegible] udawać~~ się w szy-
dzięckim i sądownickim sądzie skaza-
na została. ~~Jeżeli~~ Przypuściwszy że dru-
gi prawoznawca też sam wyrokł co pier-
~~wszy~~,

(Rachmani, Rachinburgi).

należenie im poruczać prawdy, jeżeli ~~[illegible]~~ ci podjąć się tego
~~podjąć~~ nie chcieli lub podjąwszy się nie zgo-
dnie z prawdą odsądzili sprawę / wtedy Sędzia ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

głosowawało(1). Jedni zdali niemi czyli mające nie prawo dać wezwanym dobrym ludziom (Rachinburgis Rachimani) i nie miał im kto dać głos i ci nie umiejąc wypowiedzieć prawa, woleli zamilczeć o niem, niż wypowiedziawszy go źle płacić karę (lex Sal. LVII. 3.). Wtedy na Sacebaronów przychodziła kolej, a co ci rzekli było już nieodzowne (Najszezewa LIV. 4.), podobnie jak się to działo u Szlów, których grono wyższe powołane [illegible] wieczności daty odwoływać [illegible]

[illegible] krótko [illegible] przebrzmiałą nazwą Rachinburgami u Franków zwanych, [illegible] Kmieci, Lechami i Władykami mianował [illegible] cini przecież wyróżniwszy [illegible] czyn- [illegible] jednych od drugich. Głosowali Władykowie i Lechowie a bynajmniej Kmiecie. Lechowie zam- mówione wyrok (orędzie) głosy opowiadali; Kmiecie zdali niemi będąc gnadź tylko do rady księżnej. Wyrok ogłaszający [illegible] Lexi Sacebaronów reprezentowali [illegible], i ci tylko [illegible] albo [illegible] rachowali głosy (Radowan od kamiennego mostu) albo bronili go przeciw Łowcowi (Lutobor z Dobrasławic, Racibora od gór Krkonoskich), z wysłanemi w tejże co [illegible] Sacebaronów w radzie [illegible] pujow w licznej liczbie. Na nich główna ludzi na czelichiej [illegible] reszt innych równo z Lechów jak Władyków wybranych rozstrzygnienie sporu należało. Liczba ich razem wszędzie siódemką przedstawiająca takiejże liczbie Rachinburgów wybranych [illegible] (grafio collegas secum 7. rachineburgios idoneos mówi lex Sal. L. 3.) odpowiadająca, odbija od reszty dobrych ludzi czyli od Rachinburgów tłumu, czyli [illegible] pierwiastkowo mownice głowami, od wszystkich Lechów i Władyków na sąd wezwanych, [illegible] wyrokujących, ale do kierowania wyrokiem nie wybranych [illegible] wyszczególnia siedmiu pierwszych.

[illegible] głowami [illegible] Franków nie siedzieli na sądzie(2) [illegible] czyli też [illegible] niememi [illegible] Kmiecie, bo jako Radzcy księżnej nie mogli się mięszać do sądu. Jedni z Lechów zastępowali frankskich [illegible]

(którzy Radzcami będąc księżnej nie mogli się mięszać do sądu.)

(1) Grafio collegas secum 7 rachineburgios idoneos mówi lex Sal. L. 3.

(2) Tak też w dawnej formule prawa którą Grym RAlt. 775. przywodzi stoi: praesentibus quam pluribus viris venerabilibus, qui ibidem ad universorum causas audiendum vel recta judicia terminandum residebant vel adstabant.

Jak Rachinburgów liczba raz trzy, drugi raz siedm wynosić zwykła (u Grymma R. Alt. 779.) wzięła razem dziesięć ustanowiła (1), tak też z czasem wyforyzowana na wielkie dziesięć czyli na dwanaście, stanowiła liczbę urzędowych Sędziów wszędzie po Germanii gdzie między mieszkali Słowianie i poza Germanią u Słowian wszystkich wcielana (2).

Wynajdywać prawo który (owych dobrych nawet ludzi, [illegible] czy dla tego że [illegible] wynajdywali Lachowie [illegible] [illegible]

[illegible] gadnąć się nie da. To też w długie czasy, jak w poprzednich mówiliśmy domach, losem rozstrzygano sprawy, i było to snadź [illegible] [illegible] aż do zjawienia się w Germanii Normanów udziałem Szabanów, czego (Germ. (10) Tacyt ogólne ślady. Wiedział w samym nawet Tacycie wykładywał tako o sprawach publicznych, badał go gospodarz domu. Podzielona w ten sposób między dwie ciekawie słowa a zwięzłych ludzi który dry Dochowień słowo [illegible] [illegible] Normanów [illegible] [illegible]

[illegible] ich wrodzone im uczucie sprawiedli woga, przez przekonanie o tem że posunięte do wyższej potęgi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] publicznie wyrzeczone zdanie musi być z prawdą zgodne, gdy go lud nie nagnił. To też nowo-

(1) Jest to wielkie dziesięć czyli dwanaście, 10 + 2. Porównaj G. Terminu poprzedzającego.

(2) Liczba [illegible] siedm u Słowian (jak w Grimm. mówiłem) gwiazda, sądzący liczba dwanaście wielka gra rolą u Germanów i Słowian, z Porown. Wagra altdeutsch. Gesetz. 10. 180. 181. 191. 195.

Nachinbargów miejsce, drudzy zaś zamiast
Sacebaronés odgrywając rolę, bronili wyro-
ku przeciw zarzutowi ∫ nie chcąc dopuścić
by sprawa przed [wyższe [illegible] została
wywodzona mnogo..., zwłaszcza gdy [illegible]
[illegible] z prawem zgo-
dnie [illegible] i od należącej
do Lechów liczby (jaki Nadowan od ba-
niennego morza wskazał który przewodnicko-
wał głosy) wyznaczany został [illegible]

Siódmiu albowiem, jak wyżej wspo-
mnieliśmy, zawyrokowało [illegible]
[illegible] a trzech
zkontrolowało wyrok (1).

(Z jakiejkolwiek przypatrzymy się pieśni stro-
ny, znajdziemy ją ze wszech miar dzie-
jom odpowiedną. Gdy już Sylowie po-
wodywali do wydawania sądu mężczyzn,
więc nie dziw się i pieśniarz ważną
naznaczył rolę biegłym w wieszczbach
Takimi bywali po wszy-
stkich u mężom. [illegible] we wstępach
czcie wieki zbawiający pochodzili
do urzędów i szkołów ich zbawieni uczeni. [illegible] a byli
[illegible] z duchownego i świeckiego stanu, jedni
drudzy z urodzenia swobodni [illegible] wolnością
[illegible] obdarzeni [illegible] (2). Ażeby się Lechami
przedtem nazywać mieli że się na prawie
znali, tego w żaden sposób przypuścić
nie podobna. Mogą normandzki wyraz <u>lach</u>
(towarzystwo, prawo) z tego co słowian-
skie <u>lacha</u>, <u>lecha</u> (ziemia) powstać wró-
cić (narodowe) rozdziału (<u>lag</u>): ale oba po narodowemu roz-
różnia się, za obręb miejscowości gdzie

∫ (Lutobor z Dobrosławskiem, Naci-
borz od gór Arkonoskich)

(Grym [illegible])

[illegible] Gryma
na co u Gryma s. Alt. 775. Do-
wód, liczbę.

(1) Trzech Nachinbargów [illegible] było między
dozławiającymi u Fran-
ków do wyroku.

(2) Ow puer regius qui sacebarone fuit mowi lex sal. tit. 2.

pawiłaby nie przeszły. Nie zdychać było pora Skandynawią ~~Lachach, nie zdychać~~ ~~nijednana~~

Czechami i Polską, o Lachach. ‡

Samem nazwą, ... czem w ziemi innych świe... Je inne okoliczności szczęśliwe ... przekazywały

oparł na prawdzie, nie pytając z reszty

czy jak wiedy było jak w Czechach jak zaś mówił. Kilku / krolowie / tego szczegółow przygarnie [?]. Nie sądzi-li jeszcze za panowania Libuszy knie-cie, więc ich też do sądu nie wprowadził. Nie popełnił anachronizmu przez to że ... księżna ... przedstawia księżnę i ... zaporwał przed siebie strony ... boć już od dawnego wieku czynili do Królowie Frankow (1). że

‡ Lech normandzki wieczny żadacz zatwierdza się zabawiał, czeski i polski rolnikiem a do tego po-szczycony był mężem. Wszystko co ... w sądzie Libuszy wyśpiewał pieśniarz

‡ Atoli skandynawski a germański duch, czeski i polski lę-chizm rozwiół się wielce. O ile sam-ten rucklinywia ... tyle ten był, że się tak wyraził niewzruszonym. ‡ 20

(1) Porówn. "Pactus pro tenore pacis" przez Childeberta i Klotara r. 593. wydany: decretum est ut apud quemcunque post interdictum Tatrocinius comprobatur, vitae incurrat periculum w związku z "Decretio Chlotarij" r. 595. ... we wstę-pie z dodatkiem "Decretio Childeberti" z r. tegoż u Baluzi I. 15-§. 7. 19.

Dziewice które towarzyszyły Celtom i Germanom wolę objawiały bogów na sąd powołał [redacted] i przez to omyłki nie popełnił, że o sądach bożych przez ogień i wodę a pierwotnych Słowian nie odbywających się pośredniej [redacted] że jednej z dziewic podał miecz w ręku ze [redacted] zdania swe towarzyszących Greków i Rzymian zwyczajem gałkami i tabliczkami dał oddawać Sędziom, i przez to [redacted] historycznej nie ubliżył prawdzie; bo jeżeli szczegóły te do [redacted] sądu który Libusza odbywała nie miały [redacted] przystaje †

Te uwagi przyszły mi na myśl gdym artykuł Karola Szajnochy w Bibliotece warszawskiej (r. 1857. II. 361. i nast.) przeciwko pieśni o sądzie Libuszy wymierzony przeczytał, z którym nie znalazłem być za prawdziwości zgodny.

† (sprawa o dziedzictwo sądzona obeszła się bez miecza), to mogły [redacted] według pieśniarza do każdego innego, jak sięgają nawet średniowieczny, być zastosowane sądu.

Lecz ten miał na celu dowiedzieć się szczegółowo o sądach przysięgłych, o których tylko natrąciłem w swem dziele ~~[illegible]~~ a za nimi Szyrlowi podobnie (Palacki (1). Odpowiedziałem natychmiast uczonemu Holendrowi ~~[illegible]~~, ale przeniósł się do wieczności zanim go pismo moje doszło. Że odgadł ~~[illegible]~~ źródło sądów przysięgłych [w Anglii dowiódł, po[i przyczyny ustalenia się ich] ~~[illegible]~~ pokazuje się i zdaje ~~[illegible]~~ że lecz jego nie czytawszy wpadł Palacki na teorię co i p. Meyer domyśl. Dziś jednakże nie u Stopnia także u Normanów źródło sądów przysięgłych August Wiener upatrując (2) twierdzi że z Skandynawii naprzód do wielkiego Nowogrodu, następnie do Normandyi (we Francyi) a stąd do Anglii przez Wilhelma zdobywcę służyło około r. 1066.

przeszły. Mniemanie owe, idąc za Ewersa zdaniem, na Ruskiej Jarosława opiera Prawdzie, a ~~[illegible]~~ normandzkiego się tych sądów początku z praw islandzkich dowodzi; ~~[illegible]~~ stąd ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Dalej wnosi, że ~~[illegible]~~ niewątpliwie nie skądinąd jak z Normandyi musiała się do Anglii dostać. Rozważmy to po szczególe, ~~[illegible]~~ stawiając dwa pytania: czy sądy przysięgłych mogły być kiedy (wyłącznie — kolwiek pierwotnie) normandzkiemi? czy je zna Ruska Prawda?

Z Islandyi, mówi Wiener, winien był porywający udowodnić sprawę swą sądowi ~~[illegible]~~ a porwany musiał zarzuty jego odeprzeć. Także z ramienia swego zaprzysięgał sąd, gdy wiadomy był czyn ale czynu tego nie znany sprawca. Podejrzana ~~[illegible]~~ osoba powodywała ~~[illegible]~~

(1) R. 1837. w Czasop. XI. 1. str. 92. następ., r. 1839. w Gesch. II. 1. str. 40. 41. i przyp., r. 1848. w Dejiny I. 2. str. 319.

37

(2) Das englische Geschwornengericht Leipzig 1852. w swoich komment. rozdz. I. str. 33. następ.

był wtedy [illegible] się prawdziwie świad-
ków, bez nie mogli wdawać jeszcze nie [illegible]
świadczyć. Podziwia tę okoliczność rze-
czony Wiener, ale bez przyczyny, bo za- rze-
mo branem i żadnych wiadomości (§. 53.) [illegible]
znać. Ważniejszą jest rzecz, że według
owego islandzkiego prawa, sąd, gdy oskarżo-
ny nie powodał świadków, wyznaczał [illegible] takowych
sąsiadów do ważności sprawy, w liczbie
pięciu, dziesięciu, dwunastu, przysięgłych aż ich
że zeznają prawdę, zobowiązanych. [illegible] ze-
znanie tych świadków za [illegible] początek sądów
przysięgłych uczony pożyczając Niemiec, [illegible] wnosi z rozgałęzienia owej po całej północy przysięgi, że [illegible] północ
[illegible]
[illegible]
[illegible] za kolebkę [illegible] rzeczonych należy też uwa-
żać. [illegible] jej samej
instytucji sądów. Ale w takim razie nie [illegible] całej instytucji
[illegible] ale [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] rzeczy, czyli
kości należałoby przyznać ten zaszczyt, gdy wtedy przysię-
gły na jedno wychodzi, godziłoby się wszystkim ludom wspólnego po-
chodzenia za ojczyznę przyznać. Wszystkim mogłyby tudom wspólny po-
czątek. Co wszakże mylnym byłoby wnioskiem.
[illegible]
[illegible]
[illegible] w niemieckiej gminie. Niemiecka, jak ty-
ziemskiej niż w niemieckiej gminie. Niemiecka, jak ty-
lekroć w poprzedzających ustępach mówiliśmy, gmina nie
była związana prawem społecznej rzeczy, [illegible]
[illegible] W samej też odpowiadała za człon-
ków swoich, w tej rada gmina [illegible] była za zbrodnie i przestępstwa społeczeństwa odpowiedzialna.
za szkody przez swoich i obcych zrządzone odpowiedzialna. Badano więc czy
Wszelako niezbędnie prawo okoliczności. Ale sami zasiedli [illegible] sąd
gmina [illegible] być w stanie odeprzeć napaść, na
co wybrani z pomiędzy gminy przysięgli, [illegible] swej zmiany, i albo sami zasiedli już wyrok
[illegible] wyrokując o tem ile ma przysięga,
[illegible]

2. 38

Nie o to bowiem idzie czy na godności mógł kto, też czy musiał, i w jakim przypadku pod przysięgą świadczyć, również że mógł odpowiadać za przestępstwa przez członków swych spełnione, a gmina nie odpowiadała wcale. To też podział mieszkańców na dziesiątki, sta, tysiące i t. p. tylko ze względu na wojskowość [illegible] miejsce, [illegible]

udowodnić, że obcy jakiś członkiem a nie członkiem rodziny gromady przestępstwo, był od dalszych nagabań wolny, a przeciwnie

(słowiańska gmina podpowiedzialna była za wszystkie więcej/przykrzej której był urząd kraju najwyższy)

za wszystkie w obrębie swych granic przez kogobądź spełnione przestępstwa. Tylko się wtedy mogła od tej uwolnić odpowiedzialności gdy wykazała, że przez obcych ludzi których poznanie nie będą w stanie nastąpiło, przestępstwo. Tym końcem składała przysięgę przez najznakomitszych z pomiędzy siebie umyślnie na to wybranych mężów, lub stawiała pewną ich ilość na świadków przedstawiała do woli sędziemu kogo z nich wybrać na to, (urzędnik wyznaczał z pomiędzy nich XII.) (wyznaczony na to od monarchy) i gminy wyprawiły rzecz, lub wtedy wreszcie nie mógł sędziów, którzyby wyrokowali, ile mogła gmina pod przysięgą zapłacić za zrządzone przez szkodę, a ile za karę urzędowi za to że przestępstwo nastąpiło. Islandczycy mężowie świadczyli ale nie sądzili, mężowie świadczyli i wyrokowali. Ponieważ członkami się ślady istnienia zwyczajnej reguły u Anglosaksonów przed panowaniem samego Wilhelma Zdobywcy, więc przypuścić należy i to, że już wtedy istniały także i sądy przysięgłych (3), czyli że wybrani z osady mężowie wyrokowali pod przysięgą o tem, ile, bądź uznawali pod przysięgą

czyli [illegible] nie miał na celu solidarności gmin, jak było to u plemion zewnętrznych w Germanii osiadłych i u wszystkich Słowian. To też skoro niemiecki ród

(1) Unger altdeutsch. Gerichtsverf.

(2) Tak zwane osad czyli sąsiadów świadectwo, testimonium vicinorum.

(3) Porównaj Phillipsa Angls. XXXI z LIX.

Albowiem w sądzie tym nie każdy mógł być świadkiem, ten zaś co mógł nim być, musiał też nim być koniecznie z mocy prawa o społecznej ręce rozrządzajem przysięgą. Kto był członkiem osady [illegible] przestępstwo [illegible] podejrzanej musiał wezwany do świadczenia stawić się w sądzie.

(1) Pierw. Dz. 23. przyp. 2.

(2) Urządzeń na Sycylji rękę społeczną przywrócił na początku XIII. wieku cesarz Fryderyk II (dowód u Angra akademisch. Gev Verf. tyg. w przyp. 7). Który ją tu między zaprowadził nowy, jeżeli nie Normanowie.

wająca wyłączyły, albo, gdy zbiegł lub majątku nie miał, ile gmina płacić miała za niego. [illegible] [illegible] i świadym z mocy społnie jawne względem sądy przysięgłych, w Germanii przymieśli [illegible]

Kiedy zaś historya nie wskazuje [illegible] żadnego śladu atoli społeczna ręka miała istnieć w Brytanii przed przybyciem tamże Anglosaksonów czyli z Wenedami (Słowianami (1)) panujących [illegible] Normanów (nie znali bowiem tej ręki ani Celtowie ani Brytannie którzy Brytanią ową przed Anglosaksonami wrządzili), więc jest wielce podobnem do prawdy że rękę tę

Mówiliśmy zaś o tem w łonach poprzedzających, że gdziekolwiek poza Skandynawią znaleźli Normanowie, nawet owszem rękę społeczną, zachowywali ją jako sobie dogodną wielce, sam przywracali ją tam, że gdzie [illegible] odstąpili lub zniszczyli [illegible] gdzie jej wcale nie było sam znowu ustanowili ją (2). W mierze atoli jak się u wszystkich Normanów poza Skandynawią panujących samodzielnie rząd rozwinął monarchiczny, ustawając ta ręka stała się rzadką i rzeczone sądy niepotrzebnemi, zwłaszcza gdy w Germanii, u Franków, a nawet u Słowian rzymsko-katolickich obrzędów używających, dworskie, ziemskie i t. p. dzielnice się rozwinęło [illegible] sądownictwo. To też tylko tam gdzie ręka sa, jak było u Serbów,

mocno władła (mały) sądy przysięgłych ~~miały~~ wielkie znaczenie. To też i w Europie sam gdzie z przyczyny zerbałemu sądownictwu wprost przeciwnej okazała się tych sądów potrzeba ~~[illegible]~~ wznowić się dały. A ile u Serbów przeszła ~~[illegible]~~ i prawością, o tyle u Anglików zamętem i nie prawością odznaczające się ~~[illegible]~~ władza sądowa, nie widziała sama potrzeby zająć sądów przysięgłych, a że przeciwnie ujrzała się w konieczności przywrócić je. To też zdojęte na czele sądownictwa angielskiego (ręke oddalone) dworskie ~~[illegible]~~ przez uprzywilejowane ~~[illegible]~~ sądy (curia regis) ożywiły obumarłe świadectwa (ziemieckich) sąd (vegis) (odwoływały w testimonia vicineti), które ~~[illegible]~~ powołując ~~[illegible]~~ na sądy owych XII. świadków za ich pośrednictwem coś do sądu przysięgłych podobnego, a od będących pod ów czas w swym blasku sądów serbskich daleko lichszego (w XIII. XIV. ~~[illegible]~~ wieku ~~[illegible]~~. Wiek XV. ujrzawszy je rozwinięte na dobre i mniej się szczyciwszy ~~[illegible]~~, szawał się odtąd dla Europy wzorem dla utworzenia sądów przysięgłych, i jest nim dotąd. O źródle z którego one wypłynęły świat zapomniał zupełnie.

Drugie pytanie, czy sądy przysięgłych zna Ruska Prawda? krótko rozwiązujemy raz odpowiedzią, że w niej nic o ~~[illegible]~~ nich nie stoi. W jednym z jej rękopisów znalazł Ewers wzmiankę o sądzie XII. mężów (1). Lecz krytyka nie przyjęła tej wzmianki i w edycji ~~[illegible]~~ Ruskiej nie umieściła jej Prawdy. To wszakże bytowi na Rusi sądów przysięgłych nie przeczy, które w nowogrodzkiej i pskowskiej ziemiach przez wiele powsze-

(1) Ewers das ältes. R. der Rus. 285. 300.

chni, równie jak istnieć musiały między ruskim ludem. U rządu monarchicznego miały one o tyle znaczenie, o ile czyniły dochód dla skarbu. Ponieważ dochód ten dał się i na innej nie koniecznie przez szczone sądy oznaczonej drodze wyjaśnić, więc Ruska Prawda dbając głównie o

sprzedaż (opłata sądowa idąca dla księcia)

i urok (zaś opłata idąca dla urzędników) nie troszczyła się wcale o poszczególnych sądy.

~~XV.~~ Przeglądy etnograficzno-prawne

1. Pogląd na prawa Juetów Jutlandyą zamieszkujących.

Samling af gamle danske Love, af J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Tredie Deel. Kiöbenhavn 1837. ~~[illegible]~~ stronic ma wraz z rejestrem 532. Nadto jedna jest ćwiartka z omyłkami druku, i dwie ~~[illegible]~~ podobizny rękopisu.

Jest to zbiór praw zwyczajowych Jutlandyi spisanych za panowania Waldemara II. Króla duńskiego r. 1240. w słavo-duńskim języku. W XV. wieku duńszczyznę z słavoszczyzny zreczono na nowszą, a tę znowu na łacinę przetłumaczono. Oryginał i ów przekład z tłumaczeniami dwoma ~~[illegible]~~ łacińskim i nowo czyli dzisiejszym duńskim językiem zrobionym pomnożywszy wydał jako trzeci tom zbioru praw słavo-duńskich w czterech obiegłego tomach Kolderup-Rosenvinge, ~~[illegible]~~ rękopisu XV. wieku, jedynego który pozostał, używ̄szy k'temu. Prawo to jest jakoby powtórzeniem najważniejszych zasad ludowego stanu prawodawstwa które w tym i w poprzedzających tomach dzieła naszego podaliśmy. Na trzy dzieli się księgi, a z nich każda poddziela się na rozdziały. W końcu są dodatki (Thord Degns Artikler). Przejdę te księgi i rozdziały jak następnie najkrócej, pierwsze wyjmując, drugie aznaczając liczbą. Ponieważ rzecz w nich zawarta przedstawia zniesione ~~[illegible]~~ Rzecz rozpoczyna się od podziału kraju politycznego. Ten dzielił się

(1) Przyp. do 88. następ.

Na odwrotnej ćwiartce jest drugi tytuł Kong Valdemar den Andens Jydske Lov og Thord Degns Artikler. Dzieło ~~tyz~~ w ćwiartce wydane

siedliskiem swewitmu przed oczkami jak gdzieniedziej (1) uważałem, będziej.

~~[illegible] (Thord Degns Artikler) Przejdę te księgi i rozdziały [illegible]~~

~~Dzieło dzieli się na trzy księgi, z których każda poddziela się na rozdziały~~

zabok zany mieć natomiast do zwalało prawa i t. p.

gdzie między z wpływem z normandz-kości zniesione prawo (czyli dziedzictwa najlepszą wolą i dom najstarszy nie zaś najmłodszy z synów zabierał ~~[illegible]~~ wydzielna była własność ojca ~~[illegible]~~ spólnej i t. p.), przeto stawaniem mojem będzie do prawa wziąć głównie na uwagę, i ~~[illegible]~~ podać go w treści.

Ф

Azeby dowieść ~~[illegible]~~ twierdzenia które w §. 397. pierwszego zaboryłem tomu ~~[illegible]~~, i pokazać, że germańskie ~~[illegible]~~ a niemieckie czyli normandzkie prawo różniło się wielce od siebie ~~[illegible]~~ i że pierwsze powstało z połączenia się zasad drugiego z prawami zwyczajowemi ludów dawnej Germanii a dzisiejsze Niemcy zamieszkujących: azeby dalej i to wykazać że jak z germańskiem jak z normandzkiem ~~[illegible]~~ słowiańskie i litewskie prawo styczność mając wpływ swój na siebie wywierało i na wzajem wpływowi ich ulegało, powoływałem się nie tylko na ~~[illegible]~~ ustawy w Germaniji spisywane (tak zwane leges barbarorum), ~~[illegible]~~ lecz i na statuta ludów normandzkich które (w przypisie do §. 128) ~~[illegible]~~ wymieniłem. Jeden zaś atoli umyślnie pominąłem ~~[illegible]~~ statut, chcąc o nim szczegółowo ~~[illegible]~~ pomówić, co też czynię obecnie. Na ten statut następujący napis:

110

na hardy i syssle

sów kiedy indziej: bardzo czytelnik dostrzeże łatwo w czem się zakowe z prawami słowiańskiemi w ciągu dzieła nieustającemi zgadzają;

Po śmierci męża siedzi ała wdowa wraz z dziećmi swemi, które nie powinny były i nie mogły oddzielić się od niej; wszelako dziedzictwo ich (ziemia, [illegible]) miało opiekuna, i obrońcę, (geslaeiorth) którym był ojciec ojca (gesla-men, tilgiunamen), który go bronił prawem gdy zaszła tego potrzeba według swej rozporządzała dochodem i zakowemi według swej woli. Jeżeli zaś poszła za mąż powtórnie, wtedy dzieci małoletnie brali pod opiekunów (laghwevi) do siebie; chyba że były w tym tejsie wrebu (w siodmym w tym) bez pierworodowitości matki. Opiekunowie obojga nie mogli ... na tych; majęc pod bezpośrednią władzą dzieci ... małe

[illegible]

Jeżeli zaś matka wdowa z potrzeby sprzedała tak zwane ztrawne (hogsningz giald), własnąż swoją ziemię, a zebrane stąd pieniądze obróciła na ich użytek, dzieci zrzdać nigdy, za mąż idąc lub oddzielając się od niej, żarodu wyłożonego kapitału, za co dzieci były jej zwolnione odpowiedzialne majątkiem (I. 29.).

[illegible]

Nie sprzedać ziemię własną do kupna krewnym przedstawić ... i przyjaciołom czyli swoim (sina nesta fruender) ... imieniu jest być na trzech wiecach (thingh) (I. 34.).

Małżonek nie może sprzedać ziemi swej żony, chyba że zakaże i dyleż warującą na własności posiadał i spłodził z niej syna ... (I. 35).

Gdzie miały swojąż reprezentacyą narodową. Hardy ... zgromadzenia polityczne małe (thing); i walne (lanrthing)

z wyrazu hrad (gród) przetworzony gród czyli gminę według wykładu niemieckich uczonych oznaczającej, mieszcząc w sobie dużej i małe ... na to co opole, a zaś syssel (Sikrssel) obejmujące kilka hardów na to co klucz wychodzi. Hardy i syssle między

(haerreth) czyli mniejsze gminy

nawet obowiązek tak naznaczali, iż ci nie [illegible] nie mogli się w ten co w Serbji ukonstytuować sposób, iż gdy [illegible] pojednawcze nie rozwinęły się w sposób należyty.

Na zgromadzeniu powszechnem

Na [illegible] cienniej kupowano [illegible] (herdi), [illegible] (tyseething) [illegible] (landsthing) lub w obecności Krola. Świadectwo więcy było największej wagi, przeciwko któremu nie żadne inne nie znaczyło (I. 37).

również oprawdzali (uniewinniali) rodzi i gminy (II. 71).

Jutlandzkie prawa 2.

Dowod (obrony) ziemskiej wdasności dawali wyznaczeni na to z rodow lub gminy mężowie (neffend) to zpomiędzy [illegible] o tem się takowa rozstrzygnie warda (przyjmujący więcy że się o to więcy znawali) wyrokowali wyznaczeni (sannendmaend) (wdasność kościelna) mężowie prawdy (Sannende, od san prawda, mend, dzis mann, mąż) [illegible] znani [illegible] Jeżeli chodziło o

Sannende

Ta, dwunastu parafian przysięgało na to, że owa rzecz jest spólne kościoła a niczyja inna wdasnością (I. 44). Czyli też stali raz na zawsze, których niżej sprawdzane będzie. Potomstwo po rodzicu rolą dzielili się braćia: dwor i zabudowania na mężow prawdy przez gminę obierani obywatele, obejmował najstarszy, rolą dzielił się z młodszemi. Ci na obiciętych we wdasność zakładali sobie siedziby zkąd powstawady nowe wsie (torp) i rozmnażały się w prawach od wsi starej z dworu i zabudowań przez najstarszego brata zamieszkiwanej składającej się (nazywano ją Fadebye). Pastwiska i t. p. wspólne miały wsie obiedwie, [illegible] zaszedł spor o takowe,

Jeżeli mała wioska stoi w obrębie małej, [illegible] i duża wieś leży, a zajdzie spór o role, wtedy duża wieś miała prawo żądać [illegible] (I. 47)

od małej wspolności. Fod odal pastwisk, chyba że się przez wyłącznie obeszła bez nich pasając na swej wyłącznie roli.

Jeden drugiemu nie mógł wzbronić rozgraniczenia z posiadania wspólnego majątku (magherskifthe I. 49)

Spor (graniczny) zachodzący o rolą a pastwiska, lub pastwiska a grunta orne, lub o las a orną rolą, dalej o kawałki gruntu, o prywatne a publiczne czyli krolewskie drogi; we wszystkich tych sporach (granne, bondo) dwunastu sąsiadow a wdaściciele wyrokowało pod przysięgą. Jeżeli ich tyle nie posiadała wieś jedna dobierano liczbę z wsi drugiej. Co ci na roli danym im przez więcej wyrzekli, było świętem. Jeżeli się zdarzyło, że tylko połowa zgodziła się, dodawano im innych trzech, z których należało rozprzągnąć na tem. gdy (dwoch) przydało na jedno [illegible]

Mieszkaniec wsi gdy przez trzy lata spokojnie używał spólnej własności, ma używać jej nadal bez żadnej przeszkody (II. 52).

Zgwałcona niewiasta winna tylko zaraz jak z rąk gwałciciela uszła poskarżyć się przed gminą [illegible] gdzie, lub w pobliżu której gwałt jej zadano. Toż samo miała następnie powtórzyć na wiecach i przed mężami prawdy: inaczej upadała ze skargą. [illegible] mężczyzna rzecz [illegible]

[illegible]

Kto złapał złodzieja z licem, którego nie był w stanie wskazać od kogo ma łapówę, nie mógł go wiązać, chyba że wskazany przezeń dawca lica zaparł się go zupełnie. Mimo to jednakże mógł iść na sąd aż do trzeciego razu i w obronie niewinnego złodzieja do skóry stanęli trzy ludzie. Na ten czas albo zwycięzca uważał rzecz albo jego zawrzyma: w obu przypadkach rzecz jego zawrzymana nie bywał, lecz gdzieindziej [illegible] kładzione na kupno twarz.

[illegible]

Jeżeli udowodnić mógł iż publicznie kupił na rynku, wtedy obraniał się świadectwem XII. mężów od zarzutu [illegible] wszelkiego i na sąd iść nie potrzebował.

[illegible] sprawiedliwością nazywa na to królewską (II. 93.)

[illegible] rozpoznawali gdy kto w imieniu występował niewiasty. W przypadku bo obu uważają pokój (II. 16.) prawem pospolitym

Kto mimo woli właściciela jeździł na jego koniu, płacił mu za to trzy grzywny (marki). Jeżeli zaś dalej jak był powinien, płacił za każdą odległość (bymark) po 2–6 denary. Nadto winien był [illegible] konia dostawić gdy zdechł w drodze w całym jak go wziął stanie. [illegible] lub wrócił do domu schudrony i pozbawiony siodła [illegible] połowie dla właściciela konia a w połowie dla króla przypadających (III. 54).

Ale na użyczonym sobie koniu pojechał dalej, albo musiał że się koń bez jego zmarnował winy. Mimo wszakże jeżdżącego wtedy nie płacił. Ale jeżeli koń wrócił ze skazą, oczyścić się musiał przysięgą XII. mężów, lub płacić sześć grzywien w

Wszelako uczyniony koń ma wrócić bez żadnej szkody. Obwiniony o to co się w obu tych(?) rozdziałach rzekło uniewinnić się musi przysięgą XII. mężów. Ale gdy się nie będzie bronił, ani się przysięgą nie uniewinni, i oprócz dozwoli skarać się na roku (thing), w ten czas za wszystko wyżej wymienione większej kary nie ponosi nad sześć grzywien, w połowie dla właściciela, w połowie dla króla zapłacić winnej (II. rozdz. 54. Porówn. §. [illegible] Pr. [illegible]).

Rodzinom było wolno żyć we społności majątkowej (I. 10. 12.). Niedołężnych członków rodu zwana była żywić (fløtføringh) rodzina.

~~[illegible]~~

~~wspólnych~~ azali rol, a osobliwie dróg (państwisk (forta) nie wolno było nikomu na wyłączny obrócić użytek i każdy z gromady mógł upomnieć się o to, że wsiąż używania i wspólności roli (I. 51).

~~[illegible]~~

Nie można było przymusić sąsiada, ażeby się wspólną podzielił własnością (I. 54).

Jak wszystkie we wsi drogi tak też największa która królewską zwano drogą, dalej mosty i wszelkie wodne zakłady musieli mieszkańcy wspólnym utrzymywać kosztem (I. 56).

W każdej gminie było ośmiu obieralnych sędziów (naefningi): lecz jeżeli się z mniejszej składa gminy (faelang, szołtańska decania) poprzestać należało jej na jednym sędzi. Kto własności nie posiadał nieruchomej, sędzią być obrany nie mógł. Obranego nikt prawa też przemienie złożyć z urzędu nie miał. Kto sędziujący się w urzędzie utracał go sam. Kto sędzią nie mógł być oraz królewskim we wsi urzędnikiem (II. 1.).

Sędzia przysięgłych na urząd rozważają: zabójstwo, gwałt kobiecie zadany, wspólną własność (markskiel), posiadłość kościelną, sprawy o pół grzywny wyłoczone, kalectwo, rozbój (herwerky), zadane rany (II. 2).

gdziekolwiek i w jakiejkolwiek gminie zabójstwo popełnione zostanie, [illegible] sędziowie [illegible] gają się [illegible] popełniono [illegible]) (II. [illegible])

Jeżeli kobieta gwałt zadany będzie, była zgwałcona powinna zaraz jak z rąk gwałciciela ujść, [illegible] pokazać się o [illegible] przed gminą, gdzie, lub w bliższej której gwałt został popełniony, a [illegible] Toż samo miała powtórzyć na rokach [illegible] zgwałcenie powinni (że nie znają przysięgą stwierdzić, [illegible] lub znają gwałciciela). Czego jeżeli nie uczyni [illegible] ze [illegible] (II. [illegible] 17).

W przypadku naruszenia granic mężowie wybrani nowo je oznaczali i na [illegible] otwarcie przysięgę składali. [illegible] A gdy zaszedł spór [illegible] o wspólną własność i o dziedzictwo, po dwóch sędziów dla każdego dziedzictwa spornego wybranych wyznaczało pod przysięgą jak się rzecz ma; i na rokach oświadczało [illegible] zeznanie swoje. Jeżeli ponowili [illegible] Sędziowie, którzy niegdyś spór rozstrzygnęli graniczny, Król nowo objeżdżał granice według skazania sąsiadów (II. 21).

Kto utracił pokój zbrodnią popełnioną, a pokrzywdzony przebaczyć mu nie chciał, [illegible] szedł na wygnanie rok i dzień jeden trwać mające: czego jeżeli nie uczynił wtedy Król zabierał mu dobra, dopóki obrażonych nie przeprosił [illegible]. Gdyby zaś [illegible] uczynić nie chciał zadosyć lub nie mógł (umarłszy), [illegible] do rzeczy zarzekający krewni [illegible] a mianowicie najstarszy z rodu krzywdziciela, wyjednać powinien u najstarszego z pokrzywdzonych [illegible] gdy krewnych wiązali byli to uczynić krewni po kądzieli po mieczu nie było, i t. d. (II. [illegible] 22).

Sierota (oregh man) czyli ten który własności do żadnej nieruchomej [illegible] nie posiada, przykładać nie był powinien się pieniężnej opłaty przykładać nie był powinien: nie składał się wieś ani na główszczyznę ani na wojsko (II. [illegible] 24).

Kto pokrewieństwem dalej za czwarty stopień się-

wybrani mężowie z gmin lub wyznaczeni na to z rodów (neppend owi) przysięgali że gmina nic w tem nie winna (II. 10).

Wolno było zmusić przez list królewski krewnych, do złożenia ugody w rzeczy byle wybrali mężowie, którzy zeznali pod przysięgą, że się należy (zöke til namps, II. 28).

idąc w pomoc [illegible] czyli przysposobienia składające się do wiary (stuth);

[illegible]

Kto wspólnej woli nie zawarł, czyli składu, [illegible] tylko jednem słowem [illegible] ubogim jest

dla rodziny i kraju

Kto wspólnej woli nie skorzystał a na własność mając (ornam) posiadał, do

gał poszukiwać się do główszczyzny o tyle tylko o ile sam chciał (II. 26)

Rozumiano się przez rozbój (herwerky) napad na cudzy dom z łupieżnictwem, zranienie lub zabicie, gdy kto bawiąc w cudzym domu wpadł w złości popełnił przestępstwo. Wszelako gdy zhańbił niewinnie, lub córkę jego albo owdowiałą gospodarza, uprowadził z sobą, to i wtedy był rozbój (II. 30).

Przez dom rozumiano wszelkie zamieszkanie człowieka gdzie się oraz majątek jego ruchomy mieścił, jako do namiot lub łódź w której przesiadywał (II. 32).

Gwałt udowadniał skrzywdzony przez stawienie trzech świadków z tej gminy (kroth) w których gdzie popełniono rozbój, co zbrodnię na rokach poprzysięgać mieli, inaczej wolno było rozbojnikowi odprzysiądz się przez swoich krewnych (II. 34)

Łupież (raan) popełniał, kto kosił cudzą łąkę (II. 40), lub na cudzym siał (II. 72), lub zasiew po wyrywał z korzeniem który przez obcego zrobiony został na swoim gruncie (II. 73).

Służba wojskowa odbywała się z roli, i stosownie do objętości jej podejmowała się z większym lub mniejszym kosztem: kto posiadał rolę, cztery grzywny ważącą, służyć miał kosztowniej niż ci którzy ją w mniejszej dzierżyli objętości: kto na cudzym za opłatą siedział (colonus) przyjęta-

i zgwałcenie do niewolników. Nie było zaś rozbojem F (raan),

(heffu, należenie do huffu, kupy)

dał się do ciężarów [illegible] więcej [illegible] gdy czynsz którego płacił solidy, a mniej gdy mniej (III. [illegible] 12.13). ⌈ nie płacił tyle

Ciężary ponosi one [illegible] z dymów; chociażby więc ktoś posiadał wiele ról, to jeżeli w jednej stodole pomieszczał wszystkie zboże, i w jedynym mieszkał dworze, płacił mniej, czyli mniej przykładał się do ciężarów publicznych od tego, który miał wiele ⌈ budynków, a tyleż co ów roli (III. [illegible] 16) ⌈ przez siebie nie zajmowanych

Toż samo rozumiano o braciach którzy wspólnie przy jednem mieszkaniu ognisku: ciż sami płacili więcej [illegible] skoro podzieliwszy się majątkiem, mieszkaj[illegible] ⌊ osobno (III. [illegible] 19)

Kto w nocy zsypał zboże cudze, lub wszystkie znosił do siebie, złodziejem był. Podróżny gdy wziął snop zboża z pola i spasł go na miejscu złodziejem nie był. ⌈ nie Lecz będzie nim gdyby ów snopek spasłszy go, wziął z sobą w drogę (III. [illegible] 47)

Dwanaście koni, bydła i t. p. nazywało się stadniną. ⌈ mąż (zwierzętami tej liczby) Zbrodnię popełniał kto [illegible] nie popełniał jej wrodzy [illegible] spasał cudzą rolę, lecz gdy czynił szkodę z mniejszą ilością koni, bydła i t. p. (III. [illegible] 49)

Stadniny, trzody, nieć pod zamknięciem należało pasać je też na swoim pod dozorem pastucha, lub na wspólnych gruntach ⌈ (III. [illegible] 55.) ⌈ było potrzeba

Płoty grodzi według zgody współposiadacz roli, oni to uchwalić byli winni gdzie i kiedy grodzić się ma (III. [illegible] 57) ⌈ (uwagę, obiecać, która się zdała pusta) uważano [illegible]

Za rzecz wrogą [illegible] statek zerwały, który uniosła woda, przybiła go do brzegu, a nikt nie ubiegał się za nim by zatrzymać poszukując jako rzecz swoją [illegible] stał się własnością Króla (III. [illegible] 61) ⌊ należało

[illegible] Pola, czyli [illegible] rośnące na polach chwasty i chwasty [illegible] dla szczęścia ich [illegible] palić według przepisu prawa (III. [illegible] 60).

⌈ (zasługuje na uwagę, zaborność i jej dzieje o której tylko Prawda Ruska mówi w prawnym względzie)

Zasady czysto-niemieckiemu prawu właściwe zupełnie obiecał których pomijam, też jeszcze uwagę czyniąc, iż i z onych które do słowiańskich są, wielce podobne, najważniejsze tylko przywiodłem.

44
11
352

[illegible] że mi nie podobna [illegible] zebrać pisane i
[illegible] zwyczajowe z ust do ust ludu przechodzące prawa, postanowiłem ograniczyć się na wyszukaniu pierwszych, a śledzenie drugich [illegible] komu innemu zostawić, mając nadzieję, że go nie długo znajdę. I nie zawiodłem się [illegible]

[illegible]

Albowiem w krótce w oczekiwaniu [illegible] doszła mnie owa ciekawa wiadomość o zwyczajowych prawach ludu polskiego (1), a za nią przyszła mi za pośrednictwem druku wiadomość także o prawach na podaniu opartych, jakie dotąd lud ruski w gubernii kijowskiej, i rosyjski w guberniach twerskiej, jarosławskiej, niżegrodzkiej zamieszkały zachowuje (2). [illegible]

[illegible]

że jak [illegible] jest małżeństwo, tak znowu [illegible]

[illegible]

wydzielone szczegóły [illegible] ukrytego źródła objaśnia zdania;

Ten raz jeszcze na słowackiego cu-
dzoziemca [illegible]
znaczek (?) kła-
dów.

(1) Dał mi ją szanowny nasz wieszcz Wincenty Pol, z którego listów zrobiłem już w Pierwiosn. T. 612 użytek, zrobię go t[illegible]

(2) Porówn. w pracach Komiss. archeograficznej kijowskiej (tom II. r. 1853) rozprawę p. Jarnowskiego, i artykuł bezimiennego w Odjeczestwiennych Zapiskach z r. 1862 (oddział Etnografia ne rozmaitość str. 9) umieszczony.

[illegible] że tak w każdej epoki-
cy przez ród jako cząstkę jego takiż
jako historyczny poznającym z kolei,
dający przecież gminne instytucje swojej
drogą, i zmieniający się podług pojedyn-
czych okoliczności i potrzeb miejscowych; że
przez to [illegible] nabiera zwyczajowe pra-
wo wielkiego znaczenia, które [illegible]
choć w społeczeństwach organizowanych
dziwactwem się być zdaje, jest jednakże
niesłychanej wagi dla każdego rodu,
bo zdaje się dla niego cywilizującymi
potęgami w braku innych przewodników
historycznych. Gdzie bowiem nie ma pra-
wa pisanego, tam musi się człowiek
ciągle odwoływać do sumienia i poda-
nia a więc do Boga i zwyczaju. W ten
sposób wyrabia się w narodach [illegible] po-
czego pojęcie moralności i historyi, w
ten sposób kształtuje się zwyczaj, któ-
rym rządzący się ród zachodnie wie o
tem że jakieś inne prawo obowiązuje
~~w [illegible]. To [illegible] nam najo-~~
~~bardziej, jak się~~ pomimo różnych prze- spojenia w pomieszkaniu a nawet pomimo ich zagłady, od krajowych przemian pra-
[illegible] instytucyj, ~~[illegible]~~ niezmienne [illegible]
~~[illegible]~~ Bądź się utrzymało
wo zwyczajowe w całości.

~~Dziwaczny napozór podania o zakładaniu osad, które~~
~~tedy się~~
~~[illegible] niby sposobem marki dawnych po-~~
~~obyczajem gmin wolnych~~
~~wstawiony, rozdzielony między za czasów [illegible] na~~
~~długo rozdziału pod rządami Normanów świe-~~
~~godnie pod przypomnienie mel be-~~
~~jące. Będzie to [illegible] i owdzie w pięćdzie~~
~~go o czemeśmy już (k 431. naszych. [illegible] o~~
~~dziale domu pierwszego w domie dzia-~~
~~łach i ziemiach, ludzie~~

§. 305.

Na Rusi też i w Rossyi dotąd odbywające się wieca „gromady" nazywane bywają. Swoją zbierają się periodycznie lub za wezwaniem starszyzny. na czele rządowych władz starcy (w twerskiej gubernii prawiednik, rządca), na czele zaś prywatnych ale dalekich coś z rządu rządu niegdyś wyrody stoi Sołdys „Burmistrzem" nazywany powszechnie. Obok niego i starca są gromadzcy przez gminę (mir) wybierani na rok jeden urzędnicy. Burmistrz nadany bywa przez dwór, i może przez ni tylko być usuniętym z urzędu: Starosta usuwa się ilekroć gromada zechce. Nie cała gmina lecz te tylko najstarsi od rodzin po jednym delegowani, rządzi, i który rzecz swoją „panu gromadzie" (tak nazywają na wiecu wiecu) powiedzieć mają, przychodzą w tym celu wolno przybyć i niewieście, w tej jednak rzadko. Gdy zbiorą się naprzód Starzec lub Burmistrz, obok nich w porządku starszeństwa lat zasiadają urzędnicy gromadzcy. Po zagajeniu gromady zabierają głos naprzód starsi, następnie młodsi: z młodych rzadko który mniej czterdziestu lat mający miewa mowę. Po rozprawach głosowanie następuje, które jeżeli powszechna wszystkich obecnych nie zgadza wola, się odbywa przez losowanie, losem też, osobliwie w niżegorodzkiej gubernii, rozbiera się powszechna gromady na udziały/paje'", jaki źródłosłów?) rozdzielna ziemia, i w ogóle, gdzie innego środka nań nie ma, rozstrzyga los zwykle.

46
8
368

115

~~gin w [illegible] ť. j. [illegible].~~

 6. 116

Zastanawiając [illegible] ruskich gmin słowa-
rzyszenia, Towar znaczy [illegible] naprzód
bydło, następnie wszelki przedmiot han-
dlu. celem zagarbienia sobie takiego
towaru a następnie spieniężenia go, zbie-
rali się niegdyś czyli z-towarzyszali pa-
sterze, w czem za rozwinięciem się rolni-
ctwa naśladowali ich oracze, tworząc tak
zwane tłoki (od starosł. tlka, pulsare), które
[illegible] w Polsce [illegible] zyskały [illegible] dwoja-
kie znaczenie. Niegdyś [illegible] podobnie jak
na Rusi [illegible] obsiadający polski rolnik [illegible] przyjaciół
[illegible] zapraszał ich do pracy,
przyrzekając im za to wyprawić ucztę. Zwyczaj ten obróciwszy się z czasem w przymus
[illegible] ze czasów z pańszczyźnianych [illegible]
[illegible] kazały rolnikom
schodzić się w tymże celu pod [illegible] robót
nagłych. Ztąd tłoka u nas i [illegible] u zakarpackich Chrwatów
[illegible] pańszczyźnianą oznaczać zaczęła (1),
a przeciwnie u Rusinów znaczy także dotąd znaczy
robotę dobrowolnie dla dogodzenia sąsia-
dowi przedsięwziętą. Dotąd więc schodzą się na Rusi
[illegible] ubożsi do bogatszych na tłokę,
by w towarzystwie pracować razem. Mię-
czyni kosząc, wożąc siano, żnąc zboże;
niewiasty płótno bieląc, pieląc w ogrodzie
i t. p. Religijny Rusin mający sobie za
grzech pracować we święto, nie ma za prze-
szkodę iść w dzień świąteczny na słu-
żbę do sąsiada dobrego. Sprzężaj też jest
rodzajem stowarzyszenia. Ponieważ nie
każdy gospodarz ma podostatkiem bydła
[illegible] dla obrobienia własnej i t. p. roli,
więc sprzęgają swe woły [illegible]
i po kolei orzą u stowarzyszonych. Nie wska-
zują w to potowiznę, Trzymy i t. p. Ubożsi Trzymają

celem odbywania ... odbywane tłoki i wspólne sprzężaje

i u Rusinów

Porown. słown. Lin-
de p. w. tło, tłuc i
Wuka - Karadż. p.
w. tłaczenie, tłarli-
ti

lubiący także

Szczególnie [illegible] koraczy słu-
warzysza, [illegible]
Zaprzęgając [illegible] sprzęt, który
i t. p. [illegible] który ma na celu [illegible]
pracować koso [illegible] u wszy-
stkich stowarzyszonych po
kolei.

umawia się z bogatszym, że będzie połowę pola obrabiać mu darmo a drugą połowę dla siebie; lub też, że się mu będzie wysługiwać, mianowicie też siać zboże za korzec, a w czasie nieurodzaju za czwarty i t. d. snopek; lub ~~[illegible]~~ wiernie za nagrodę części wymłóconego zboża, albo zasiada ~~[illegible]~~ przewózki, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ orki i t. p.

I w powołanych wyżej guberniach etc

307. Mówiliśmy dotąd o rodzie pod względem publicznego prawa; teraz [illegible] spojrzymy nań z widoku prawa prywatnego.

§. [illegible] ~~[illegible]~~ W guberniach rossyjskich powszechnym jest dawny układ rodzin słowiańskich, w niektórych jest on rzadkością. Tam albowiem żyje cała rodzina w najściślejszej wspólności, pod zarządem jednego, zwykle najstarszego z braci, a obok rodzonych jest czeladź (najemnicy), którą gospodarz i gospodyni synami i córkami nazywa, a czeladź zaś płci obojej ojcem go nawzajem, gospodynię zaś mianuje matką. Wszelako nie przechwala się z tem przed rodziną gospodarz, że jest jej władzcą, owszem rodzicą całego domu nazywa Boga, co się szczególniej u Rusinów spostrzegać daje. To też nie inaczej gospodarują bracia starszy jak za wspólną naradą z rodziną, i jeżeli w czem przewini to karzą go oni, a nawzajem karze on ich gdy się przestępstwa dopuszczą. Samowładztwo więc rossyjskiego gospodarza cechuje rodzinę słowiańską jaką była przed Szydami i Normanami ~~[illegible]~~, a przeciwnie zgodność praw w ruskim spostrzegana rodzie ~~[illegible]~~ wskazuje na które do samodzielność popychała rodziny.

~~[illegible]~~

Nastały one ~~[illegible]~~ w on czas gdy same prawodawstwa, jak wyżej mówiliśmy, rozwiązywały rody, i gdy ~~ludność na robotnych i [illegible] czas podzielona [illegible] nie upatrywała w tem [illegible] aby widzieć [illegible] korzyść~~

f To też dziś gdy rody te będą zyski dbałe chcą- ty, mogą się językiem naszych ~~[illegible]~~ wieśniaków, pracować na swoją wyłącznie korzyść ~~[illegible]~~ rzadko widzieć na Rusi żyjących społnie po

śmierci ojca rodzinę; tem rzadziej widzieć tam
niezachodzących sporów z synowcami.
Chyba gdy wielka bieda dokucza, i gdy
oczywiście trzebaby porzec co narażoną
na zgubę rodzina, nie dzieli się wtedy
majątkiem, i mieszka społem. [illegible]
Wszelako [illegible] w Rosyi (z [illegible] też nawet za życia ojca, tak bardzo
[illegible] [illegible] rzadkość, niewa[..]ię-
sze. Gdy zaś nadarzy, co zwykle po ojcze-
mieniu się jednego dzieje z braci, [illegible] [illegible] wtedy [illegible] następuje,
[illegible] [illegible], [illegible] wyraża odrzeczenie się
jak na jaskrawe marsowski zakątek [illegible] (zachodzi przy tem obrzędek
rodziny. Do owego jaki jest w galicyjskiej (tak) nada-
nie (tyt. LX. de eum qui se parentilla
tollere vult), atoli w rzeczy nie zaś
w formie, podobny. Zapalający świece
przed obrazami świętemi, i kładąc
na stół bochenek chleba posypa-
ny solą. Modli się cała rodzina.
Ojciec wydzielanemu synowi daje
chleb, sól i gałązkę drzewa (w
galicyjskiej nadanie trzy gałązki olszowe
Tamaż (rodziny się odrzekającemu): chleb (nad swoją głową
i sól jako zadatek szczęścia, gałązkę
jako zadatek bogactwa (ażeby się ty-
dło chowało zdrowo wydzielonemu). [illegible] Obrzędek ten przedzię biorą rosyjscy włościany
[illegible] w czasie nowiu (i wróżą zdaje się
[illegible] [illegible] [illegible]
Księżyca, (z [illegible] pomyślnego gospodarza tak, jak
majątku nowego
się pomnaża księżyc. Przy wydzie-
laniu mówi ojciec: "błogosławię cię nowy
gospodarzu chlebem i solą, dadzież two-
je dzieci; darzę cię chatą, oborą i
parą koni." Wtedy syn z matronką
i wnukami przyklękłe rodzicom oddaje

3. Pogląd na adat czyli zwyczajowe ludów kaukazkich prawo.

§. 309. Wielce zaciekawiony będąc kaukazkiemi, pierwsze ślady [illegible] edomiańskiego i skandynawskiego prawa, według mojego mniemania, zawierającemi zwyczajami, [illegible] rozważyłem pilnie co o nich pismo peryodyczne w Tyflisie drukowane ogłaszane (1) [ludzież co ziomkowie moi z Dagestanu wracający w Bibliotece warszawskiej udzielili (2), lub co raczyli spisać dla mnie umyślnie (3); ale [illegible] rozważywszy to wszystko, nie znalazłem w [illegible] rzeczonych pismach czego wyglądałem. [illegible] Albowiem nie upewniłem się z nich o mniemaniu ‡ powziętem, że [illegible] zwyczaje prawne, w Indyach i Chinach częste, [illegible] gdy przez Kaukaz nad Dunaj i [illegible] do Skandynawji przeszły, a ztamtąd ponad Łabą, Renem i Skaldą rozpostarły się, zawrze w prawa germańskiego [illegible] przeobrażone [illegible] poznać, [[illegible] nad Mozławą, Wardą i Wisłą [[illegible] przyznać ni raczył

ż do wiadomości podała publicznej,

‡ z historycznych źródeł

[zaczerpły się znowu z miejscowemi

~~[illegible] z edomiańskiem [illegible] [illegible] którego [illegible] [illegible] wyżyteną~~

[istniejącemi kiedyś zwyczajami. O tem nie przeświadczywszy się z pism rzeczonych, nabrałem [[illegible] ścisło pism, który

[albowiem że się nie mylę, przeczytawszy

[illegible]szy [illegible] z przyszły.

[illegible] kazywane, z których korzystałem, umieszczone są

(1) Patrz pismo Kawkaz z roku 1853. numera 51. 52. 83.

(2) Artykuły przez ś. (p. Sarzyńskiego) [w tomie II. 225. 587. [illegible] III. 533. IV. 384. [illegible]

(3) Takowy wygotował dla mnie p. Madeusz Grzelewski rodem z Mazewa, za co składam mu publiczne dzięki.

szczuplejszy, [illegible] się [illegible]
się znowu eię przypadkiem nad Zaboj,
Kenem i Skałdon spotkawszy, w rozbić
prawa germańskiego przeobrażiwszy.
gdy na powrót [illegible] zdążały, jeszcze się raz nad Morławą, Worlog i Wisłą z ... sam zkąd wyszły
[illegible] po-
wiedały. Mniemając że zjawisko to oglą-
dać mi da zwyczajowe ludów kaukaz-
kich prawa, udałem się na miejsce
z prośbą o wskazanie mi takowego,
i nie zawiodłem się w oczekiwaniu. Zna-
larłem bowiem gotowy do tego pomo[c]
[illegible]
oddziałem cesarsko-rosyjskiego towarzy-
stwa jeograficznego dla zbadania Kau-
kazu w Tyflisie ustanowionego kierujący Adolf Berże [illegible] wygotował dla mnie. Uczony ten
mąż posłał się o spis
[illegible] i takowy mi
[illegible] prawa, [illegible] w Kabardzie i przyległych jej krajach obowiązującego [illegible] w języku skreślony rosyjskim i nadesłał [illegible] spis
[illegible]
[illegible] ten na język polski przełożywszy i na §§. podzieliwszy go
[illegible] przedstawiam czy-
telnikowi w dalszej [...] do postrzeżenia
[illegible]
wyrażonych wyżej
[illegible]
[illegible]
kreśli obok obrazu tego stawiam drugi tegoż prawa, z drukowanych zdjęty. Ma więc czytelnik dwa kaukazkiego prawa podane sobie zwró-

dla, (które się) wzajemnie się dopełniają. [illegible]

[illegible] Adat przez p. Berże dostarczony mi na ośm rozdziałów ss. (§. 310–18). Po wstępie do praw Kabardy od opisującego je zrobionym (§. 310) idzie zwyczajowe jej prawo [illegible] (§. 311), po niem wymienione są [illegible] Następuje nowy z r. 1807. czyli nowo spisany adat (§. 313), po którym idą przywileje Uzdeniów (§. 314), po tych ogólne dla wszystkich Kabardy mieszkańców, bez względu na ich stan, idą przepisy (§. 315). W końcu przywodzą się zwyczaje sądów cywilnych i karnych (§. 316. 317), sądziez starodawnego niekorzystnego dla niewiast adatu zmiany (§. 318.)

Wynurniwszy źródła prawa z natoralnego coś powiedzieć o pochodzeniu ludów dziś na Kaukazie nie istniejących: [illegible] Tylko na Orgiem pejow coś pewnego powiedzieć niepodobna; albowiem ludy [illegible] których zamieszkałych Herodota (IV. 23) zachowują przypominają [illegible] jak się dobrze wyraził o nich Suzychi, pod zakładem zostają dotąd tradycyą (1). Chociaż [illegible] że od Franków, lub nawet od Słowian pochodzą, [illegible] tatarskie to jest turecko-tatarskie (nie mongolskie) [illegible] z języków których su jest bardzo wiele, a których narze-

ludy które sobie rzeczone prawo stworzyły (§. 312)

† przez to nie rozwiązuje się wcale

φ jednakże pytanie, kiedy one i jak napłynęły w te strony, to że ani [illegible] ani nawet rzeczone

ℓ tem mi [illegible] o nich, a osobliwie też o zagadkowych

niektórych z tych ludów domniemanie głoszące nie jest zapewne pozbawione prawdy

plemiona nie są pierwotnemi lecz napływowemi, widać nie tak Kaukazu mieszkańcami

(1) Suzychi i Grabowski a osobliwie Berże (porown. jego Krótkij obzor gorskich plemen na Kawkazie. Tiflis 1858) powiedzi o nich wiele.

czami [illegible] [illegible] jak nam nazwać nie można.
[illegible] Jedyna więc skazówka zasiedlania
się ich [illegible] jest prawo, które, jak w następ-
nym artykule powiemy, wielce zapodobnia [illegible]
[illegible] domyśleć, że Kaukaz najpierw z Ju-
dyi osiadłe plemiona, następnie z gór
Tybetańskich wylane, i z jednej strony po
Chinach a z drugiej po Persyi i [illegible] Dagestanie
[illegible] [illegible] rozlane, zaludniły; i że Od tych
[illegible] judyjskich indziej tybetańskich plemion [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ludy, [illegible] się ku morzu [illegible] dalej znowu
kaspijskiemu, dalej [illegible] ku czarnemu,
ku Dunajowi posunęły, i [illegible] z ziemi
z Aryi również przez Helespont napły-
wającemi podobno przyłączyły się, [illegible] w roli w
krajach naddunajskich pilnowały (do [illegible]
[illegible] dopoki nacierający na nich oręż
Traków, Scytów i Daków nie zmusił ich
wędrować dalej na zachód. Drugie [illegible]
ku rzece Wołdze obróciwszy się, gdy stąd
wprost na zachód, zaskoczone snadź przez
ludy będące (1) iść nie
odwiecznie mieszkające tu mogły, ku północy się obróciły, i długo
w Rosyi wschodniej (w tak od Snorre-Sturlesona,
zwanej "zimnej i wielkiej Szwecyi") mieszka-
jąc, ku Skandynawii [illegible] [illegible] [illegible] wywędrowały następ-
nie. Na południu więc [illegible] i zachodzie
Europy ludy pierwsze, a na północy ludy
drugie [illegible] [illegible] swoje prawo swoje na za-
sadzie rodowych z Aryi wyniesionych i na
Kaukazie [illegible] do dzisiejszego dnia przecho-
[illegible] z tych krajów szczątkujące,

najbardziej ku zachodzie ani po-[illegible]
Kaspiki [illegible] Aryi a Europy krajów

[illegible], jak następnym arty-
kule powiem z prawa [illegible] [illegible] odgadłem.

[illegible] [illegible] [illegible]

(1) Grimm Gesch. I. 113. uwagi.

i wzięły swój pier-
wszy początek stą-
d [illegible] i nie-
mieckiego prawa za-
sady, które rozwi-
nięte się trojakie-
go, ger-
mańskiego, nie-
mieckiego (skan-
dynawskiego) i [illegible]-
[illegible] prawa zapo-
wodowały.

z których prawie [illegible] wyraźnie niepoznane i nie wiadome

mi, zdaniem mojem, nazwać nie podobna, jak raczej ze zwyczajowego ich prawa. Tak więc prawo jedynym jest i pochodzenia tych ludów i epoki przesiedlenia się ich na Kaukaz wskazówką. Idąc za nią powzięliśmy domniemanie że z Indyi [illegible] i z Tataryi wędrowne plemiona rozlawszy się po Dagestanie, przyniosły z sobą zarody całe-go prawa, z którego się następnie rozwinęło w Europie niemieckie i skandynawskie, tudzież że zwolna powszechne germańskie [illegible] prawo; że po odpłynie do Europy tych plemion, inne z Azyi napływały tu hordy, które rozpostarte w tych stronach Azyi zwyczaje prawne nowe przyniesiemi z sobą zasiliwszy, jedne z nich dalej na zachód przeszły, a drugie w miejscu zatrzymały.

krótko mówiąc, przed osiadłymi na Kaukazie Tatarami siedzieli już dawniejsi Tatary, a przed nimi Żydy na tym Azyi a Europy kraniu napłynione z Indyi plemiona inne. Domniemanie to poprzemy w następnym artykule dowodami, a teraz obraz zwyczajowego prawa Kabardy przedstawimy.

§. 319. Otóż prawa radowo-polityczne [illegible] Chociaż ...ych ani wzmianki nie ma o gminie, [illegible] tem, jak między innemi w chanstwie zawkan-... ... i Kazi-kumuchskiem ludne wsie Gu-... ... i Kiulaki, znajdują się [illegible] na szczycie co ... w Rosyi i t.d. ... prawach, t.j. że mają wspólne rady ... które łącznie roz-... ..., że sądy tak za-... ... ich ..., i t.p. odbywają ... jak ..., ... i t.p. ... Przyczynę tego ... odgadnąć ... gminy (1).

[mieszkających dziś na Kaukazie ludów, a w nich

(1) ... w Bibl. Warsz. r. 1858. III. 588. 599. i nast. Grabowski w ...

1. 51

~~I. Ustawy społeczeństwa w Kabardzie~~

§. 310.

Kabardyńscy [na] ~~Książęta~~ Uzdeniów [sądzieli] Czagarow czyli na szlachtę i lud [pod zarządem Książąt rządzących i] podzieleni będąc ~~i oktaji~~, oddawna mieli ~~...~~ narodowy zwyczaj [służący im za] ~~następujący~~ ~~dla nich~~ prawo. Powstali ~~...~~ Książęta i uzdeniowie od panującego za nie wiadomo kiedy Inała i jego synów, którzy [mieszkańców Kabardy] ~~Kabardyńców~~ na ~~..~~ cztery, Beh-Murzina, Kajsukina, Misostofa, Atażukina, podzieliwszy rody, dali powód do powstania kast w narodzie. Jest ich cztery: ~~Kabardyńscy Książęta pochodzą od Inała i synów jego, między którymi w końcu nastąpił familijny rozdział.~~ Każda najdostojniejszych Uzdeniów, dalej Uzdeniów książęcych przezwanych czyli dostojnymi zwanych, dalej Uzdeniów ~~..~~ Orch-Szatłuch t.j. starszych którzy od tych pochodzą, Po tych kastach idzie ~~następuje~~ lud, między którym pierwsze zajmują miejsce poddani. Takimi są już to Czagary czyli książęcy, i uzdeńscy wyzwoleńcy, już to ich potomkowie, wolnymi też ludźmi (~~...~~ rotyi-wolnymi) zwani. Po nich idą Kreszmanie, [lub ... z usamowolnionych od nich ludzi powstali.] nie stworzeni ludzie i ~~...~~, [chłopi czyli wojenni jeńcy i kupieni ludzie; ci są] do niewolników zbliżeni, [ale mieni jednakże nie będący rzeczywiście.] Odo wszystkich tych stanów

Naród Kabardyński co do stanu podzielony został na następujące kasty:

1. Uzdenie Tambiewy, Kudinietowy, Anzorowy, Kogotkowy i Nardokowy synowie po Kabardyńsku nazywają się tłochotlesz albo najdostojniejsi.
2. Dostojni Uzdenie, osobiści Książęcy Uzdenie mianują się pszekau.
3. Uzdeńscy Uzdenie, Orch Szat-tłuch

~~[illegible]~~ prawa na adacie oparte: (1)

tuchusa starsi podług stanu od Książęcych Uzdeni.

4. Czagary, zostające pod opieką Książąt, to jest są rodzajem chłopów.

5. Czagary Uzdeńskie, którym przeznaczono mieć ich.

6. Wszelkiego rodzaju chłopi i niewolnicy jak Książęcy tak i Uzdeńscy przebywający u swoich panów.

7. Wyzwoleńcy Książęcy i Uzdeńscy podług wykupu albo w nagrodę.

Naród Kabardyński podzielony został od dzieci Inatowych(1) na 4. familie:

1. Bek-Murzina
2. Kajtukina
3. Misostofa
4. Atażukina.

i jest po największej wypisane, częścią pierwsze zaś, jest wszelkiem

(1) Zwyczajowe prawo adatem się pisane szaryatem zwane. Drugie ~~[illegible]~~ Koranu ~~[illegible]~~ zwyczaju i obyczaju, bądź ustnie przechowywanego bądź na piśmie wyrażonego. ~~[illegible]~~ Wachtang gruzyński car który w XIV. wieku panował, kazał ~~[illegible]~~ będące w obiegu zwyczaje spisać, które dla swego użytku na rosyjski język przetłumaczyć Minister sprawiedliwości cesarstwa polecił. Oglądałem ten przekład u Senatora [illegible] drube, alem wszystkiego nie ~~[illegible]~~ mogł zrobić.

(1) ~~Inat uważa się za naczelnika rodu Kabardyńskich Książąt~~

§. 311.

1.

§ 1.

Dostojni Uzdenie gdziekol=
wiekby się znajdowali [winni się udawać się] na
pierwsze wezwanie Księcia,
~~powinni stawić się przed~~
~~niebo~~ i znajdować się przy
nim, ile razy to za potrze=
bne uzna.

§ 2.

2. Kiedy Książe odjeżdża do
Persyi, Rossyi, Turcyi i t.p. winni
~~[illegible]~~ [mu towarzyszyć. Zajmują przy nim pierwsze]
~~to znajdować się przy nim~~
~~powinien Uzdeń pierwszego~~ ~~[illegible]~~
~~stopnia, najmniejszy dostoj=~~
~~ne miejsce, chociażby to by=~~
~~ło będzie i starsi od niego~~
~~wiekiem~~ [miejsce] siadają z ~~Księciem~~ nim do
~~przy jednym~~ stołu i otrzy=
mują więcej [bere] od innych [Uzdeniów] po=
darunków. ~~Drudzy zaś~~ [co inni]
~~Uzdenie~~ przy Księciu ró=
wnież

Cewrzy i równych między sobą praw używający, nie pełnią podrzędnych usług.

~~oni są w prawach swo= ich i odbierają nagrody podług zasług~~

3. Pełnią zaś Uzdeniowie nazywani "pszekau" doglądając porządku ~~dom~~ książęcego domu.

3

Nazywani pszekau

~~Uzdenie Pszekau t. j. książęcy wypełniają wszystkie rozkazy Księcia. Oni nie są w rodzaju chłopów, lecz i nie równają się z Uzdeniami. Oni znajdują się nieodstępnie przy Księciu i zarządzają domowemi robotami u niego, doglądając porządku ~~xx~~ jego domu i pilnują go, a Książe broni ich od wszelkich niesprawiedliwych krzywd,~~ ~~[illegible]~~ ujmując się podług zwyczaju za niemi karze winnych a naród znosi cierpliwie przysądzone od Księcia kary

kary i nie może w niczem sprzeciwić się, albowiem nie rozumuje czy sprawiedliwie lub niesprawiedliwie postępuje Książe, – to należy do jego woli. –

4.

1. Jeżeli się ten Urzędnik [illegible] (urzędnik) pokłóci się z kimkolwiek i w tej kłótni zabije go, w kłótni [illegible] ujmuje się za zabitym Książe, i gdyby zabójca nie zaspokoił krewnych zabitego stosownie do zwyczaju, mści się na zabójcy, [illegible] ściągając z niego odszkodowanie, które [illegible] po dziewięć dusz odpowiada dać powinna. Z tych [illegible] Książe ma prawo pomszczenia krwią za krew.

Prócz tego ściąga z winnego za jednego zabitego trzy familie każda po dziewięć dusz, † wartości trzech rodzin (oddanych) licząc do każdej z których to familij, dwie rodziny oddaje najbliższym krewnym zabit

zabitego a trzecią bierze dla siebie. W przypadku jeżeli zabójca nie posiada ~~dziesięciu~~ tylu dusz, to cała familia jego i majątek ulegają zrabowaniu i sprzedaje się publicznie ~~w innych miejscach~~.

§ 11

5. Czagary ~~Książęta~~ tych wszyscy ~~powołanie~~ powinni po jednym z każdego domu ~~codziennie~~ stawić się codzień na własnym koniu ~~wierzchem~~ i z bronią w ręku na ~~do usług Księcia i wypełniać wszystkie~~ jego rozkazy, (każdego dzień się dusz wymawia ~~...~~ z niej Głowszczyzna) ~~je~~ nie nie korzysta Książe (wszystkie rodzina zabitego bierze). ~~Jeżeli zaś kto z Czagarów zostanie zabity w kłótni to z winnego sciąga się także Dziewięć dusz na korzyść rodziny zabitego, zaś Książe w tym przypadku nic nie korzysta.~~

V. 511

~~X~~

6) Wszyscy zgoła Uzdenie ~~..~~ ~~..~~ służą Książętom, za co odbierają ~~przyzwoitą~~ nagrodę ~~w~~ broni, koniach, bydle i chłopach. Ich sędzież Czagarów nie ma prawa krzywdzić książę (1) ~~..~~ ~~..~~.

(1) Przeniesiono tu z pod liczby 23.

~~XI~~.

7. Przy przesiedleniu się Książąt na inne miejsce, Uzdenie do nich należący towarzyszą im i przemieszkują w niewielkiej od ich aułów odległości, jeżeli przesiedlenie to będzie wewnątrz Kabardy; zaś gdyby Książęta przeszli w odleglejsze miejsce jak za Kubań lub dalej, to Uzdenie nawet wbrew woli swojej ~~zostają~~ idą

mussą zostać

~~się~~ w Kabardzie albowiem

wyludniałby się kraj przez to. Tylko więc

~~naród nie dozwala im prze-~~

~~siedlenia jeden tylko~~ Książę ma zupełną wolność wyjścia z kraju

~~chodzić~~ bez przeszkody. ~~Ka-~~

~~żdy gdzie mu się podoba.~~

~~Jeżeli Urdeń zostanie skrzyw-~~

dzony od Księcia lub nie od-

bierze przynależnych mu po-

darunków, to ma prawo prze-

nieść się od tego Księcia na

inne miejsce.

Atoli znieważony, lub należącymi się mu podarunkami nie wynagrodzony od niejęciowego Księcia Urdeń, powinien go opuścić ~~gdzie~~ ~~[illegible]~~. Nie uważa się za znieważonego, gdy za kradzież lub nieuszanowanie sobie okazane został przez Księcia ukarany. Osobliwie za kradzież konia ~~[illegible]~~ osiebie uległ ~~u~~karaniu, że ~~[illegible]~~gdy go kradzionym sposobem z domu, lub ze stadniny i t. p. d.

~~Jeżeli Urdeń, Czagar i chłop~~

~~okażą nieuszanowanie dla~~

~~swojego Księcia lub też mu~~

~~co ukradną, to skazani by-~~

~~wają na karę.~~

~~Jeżeli Szkotarek wykradnie~~

Księcia ~~z domu~~ wyprowadzi ~~konia~~ i o

tem przekonany zostanie, to

~~winny~~ po zwróceniu ~~skra-~~ kradzieży

~~dzi~~

2.

~~dziorego konia, płaci~~ daje jeszcze
~~Księciu~~ oddzielnie za karę
ośm koni swoich i jednę chłop-
kę lub chłopa ~~z lepszych. Po-~~ dobrego (majętnego równej wartości). ~~Jeden~~
~~dobnie za popełnioną kra-~~
~~dzież z Książęcej stadniny~~
~~ściąga się z winnego za każ-~~
~~dego konia po ośm a dzie-~~
~~wiąty skradziony i po je=~~
~~dnym chłopie albo chłopce~~
~~z lepszych także za każde-~~
~~go konia. W tym stosun=~~
~~ku płaci się za wszystkie~~
~~konie któreby były skra-~~
~~dzione.~~

8./ Jeżeli kto ~~z przejeżdża z ja-~~ jadąc w otoczeniu Księcia
~~kiego miejsca do którego z~~
~~Księciem~~ zostanie złupiony
na drodze, a złoczyńcy będą
poznani, to ściągają na sie=
bie

bie hańbę i za każdego u-
kradzionego konia po 8 koni
i jednym chłopie wynagro-
dzić winni. ~~popełnioną gra-
bież. na jadącym do Księcia.~~

§ 11.

„Książe ma prawo wziąść od
kogokolwiek z poddanych do-
brego myśliwskiego psa, za wynagrodzeniem dobro-
wolnem: ~~gdyby~~ ktoby się temu sprzeciwił ~~się za-
daniu~~ jego ~~to~~ skazany by-
wa na karę dwóch byków.
~~Wreszcie i sam Książe po
wzięciu psa wynagradza
właściciela jego stosownie
do swej woli i wartości psa.~~

~~§ 12~~

~~Takim sposobem postępuje się~~ 10. Toż samo się rozumi
gdyby Książe ~~zeb~~ zechciał
wziąść od kogo borsuko-
we skóry.

~~11~~

11./ Jeżeli Książe z jakichkolwiek powodów ~~zabrał~~ ~~[illegible]~~ ściąga z Uzdenia i Czagara (ciężę ~~[illegible]~~) (barantę) a ~~Uzden lub Czagar sprzeciwi się temu~~, [Uzden nie dozwala jej pobrać] albo ~~barantę~~ mu ją na drodze odbi~~ja~~ jej ~~od Księcia~~, to daje za karę ~~jedną~~ dobrą chłopkę i parę wołów; a ~~w barancie~~ ~~czy~~ [względem ~~tary~~ ciężY czy słusznie pobraną była ~~miała~~ rozpoznaje (czyli sądzi) naród. Skoro Uzden uzna że nie miał po sobie słuszności Książę, rzecz zabrana odbiera sobie właściciel, ale mimo to] ~~ni się narodowe rozsądnie~~ ~~i jeżeli okaże się że Książe nieprawnie ją zabrał to odbiera się i oddaje prawemu właścicielowi, lecz ten ostatni mimo to nie uwalnia się od zapłacenia~~ ~~[illegible]~~ za nieposłuszeństwo Księciu karany bywa.

~~12~~

12. Na własne i dworu swojego

utrzymanie Książe ma prawo brać od swoich poddanych i Uzdeni barany gdzie tylko zechce, nie pytając się czy (one są ich wyżywnością. Bierze zaś) ~~[illegible]~~ ~~należy~~ było corocznie z każdego domu po jednym baranie i jagnięciu z tych (gromad) Koszy które należą do Uzdeni Księcia i jego podwładnych.

~~13~~

13. Uzdenie, Czagary i inni wolni ludzie jeżeli doznają od swego Księcia jakiej krzywdy, ~~to skarżący się [illegible]~~ mają prawo (pójść) ~~uciekać~~ tajemnie do (znanego sobie) któregobądź Księcia i prosić go o rozsądzenie sprawy; ~~[illegible]~~ co też (wezwany o to) ~~Książe~~ dokonywa. Jeżeli skarga była sprawiedliwą ~~to~~ (wtedy ów Książe) przykazuje oskarżonemu ~~[illegible]~~ ażeby nadal obchodził się lepiej

piej

z swojemi ludźmi;
piej ~~jeżeli~~ skarżącego a zaś zwraca do dawnego Pana. ~~Te niekiedy powtarzają się i po kilka razy jeżeli uciemiężenia mają często miejsce~~.

~~14.~~

14. Kiedy Książe potrzebuje koni dla swoich towarzyszy którzy ich nie mają, to może z stajni Uzdeniów jakichbądź, wziąść potrzebne konie i używać ich, a następnie zwracać do tychże stajni; gdyby ~~na wypadek~~ który z koni padł, to Książe zwraca zań innego konia właścicielowi.—

15.

Jeżeli Kabardyńcy rozjechawszy się na śledztwo ~~partyj rozjazdach~~ partyjami ~~na śledztwie~~ i ukaranie innych górali za ~~zbytki~~ grabież, takowych pokonają

i

i zabiorą im ludzi, bydło itp.
to starszemu Księciu chociaż-
by on nie należał do ~~partyi~~ wyprawy winni dać
~~daje~~ jednego z lepszych ~~niewolników~~ jeńców
a jeżeli ludzi w
zdobyczy nie było to udziela-
ją (dawniej) Księciu bydła itp., reszta
zaś zdobyczy dzielą się ~~między~~ najeźdźcy.
~~w partyi udział~~.

~~16.~~

16. Jeżeli jakichkolwiek dwoch
ludzi pobiją się w przytomno-
ści Księcia na ulicy, na dwo-
rze lub w domu, to zaczyna-
jący kłótnię ~~płac~~ daje za karę
Księciu jedną chłopkę z powo-
du nie ~~zachowania~~ uszano-
wania go ~~dla niego~~

~~17.~~

17.) Jeżeli kto ~~będzie miał~~ ze słu-
żącą Księcia obcuje ~~obcowanie~~

(i)

i w tem przekonany zostanie
daje mu za karę ~~Księcia~~ dobrą
chłopkę.

~~XX~~

18./ Otrzymane dary w czasie pobytu Księcia w obcych krajach, za Kubaniem lub w innym miejscu, dzielą Uzdenie jego między sobą podług starszeństwa, ~~co komu nastę-puje.~~

~~XX~~

19./ Z odebranego przez Księcia (eny) za córkę przy wydaniu jej za mąż (1), należy ~~[illegible]~~ Uzdeniom, i między nich się dzieli ~~posagu, rozdaje~~ się część ~~tako-wego Uzdeniom~~ według stopniów godności ~~im należące~~. –

~~(1) Kałym oznacza (który za nevoly) cenę daną za żonę.~~

~~XXI~~

20. Kiedy się Książę żeni ~~to po-sag na żonę~~ pomagają mu płacić Kalid jego Uzdenie stosownie

(1) Jak na Kaukazie nazywany Kalid odpowiada zupełnie owemu ~~[illegible]~~ pretium emptionis, mela, veipus, ⌈mundr, [illegible] w dawnem niemieckiem prawie. Porown. Grimm R.Alt. 422 – nstępn.

wnie do [swój] zamożności ~~każdego~~.

~~XI.~~

11.) W ~~posagu~~ [miejsce ~~ceny~~ kalim bierze] za córkę swoją Książe: ~~[illegible]~~ a) ~~[illegible]~~ zbroję odpowiadającą wartości ~~[illegible]~~ (głowszczyzny?) dwóch [ich] (swobodnego stanu) świe- śniaczków (Kreścianka) b) ~~[illegible]~~ drugą zbroję lecz nieco gorszą odpowiadającą jednej niewolnicy c) ~~[illegible]~~ trzy nato- kietniki u zbroi wyrównywające [jednej] włościanczce. d) ~~[illegible]~~ na- ramienniki [ów] [człery i] szyszak [w takiéjże cenie] ~~[illegible]~~ e) szablę wy- równywającą [jednej] służącej, f) szablę nieco gorszą. g) sześć koni z których pierwszy powinien mieć wartość odpowiadającą [jednej] służącej a inne nieco gorsze i prawie bez ceny jednakże podług wyboru. Gdyby Książe [nie miał także] wyż opisanych rzeczy i koni ~~nie miał sobie~~ do- stawionych, to [może być] służącemi ~~[illegible]~~ za- spoko-

spokojony.

~~22.~~ 2

22./ Jeżeli Książe umrze i zostawi po sobie długi których za życia zaspokoić nie mógł, to długi te zostają niewypłacalne i sukcessorowie za nie nie odpowiadają.

~~23.~~ 3

23./ Kiedy Książe przebywa u Karabutaków, Nazranów, Inguszów lub u Tagaurców, i wyprawi posłańca w jakim interesie, a ten zostanie raniony lub go nie usłuchają, to winni płacić Księciu pięć marciów ~~15~~ koni, szablami, bronią, kołpakami, pistoletami, tak jednak, żeby każda sztuka wyrównywała koniecznie cenie jednej ~~11~~ wieśniaczki.

~~Księżna nie mają prawa~~

~~słony~~

~~stosownie do zwyczajów narodu krzywdzić Uzdeni bez przyczyny.~~

~~21.~~

24. Książęta żenią się z Książęcemi córkami, Uzdenie z Uzdenskiemi, Czagary z Czagarkami, wolni z wolnemi, niewolnicy z niewolnicami; ~~czagary z czagarkami~~; ~~a~~ i na życzenie rodziców może i niewolnik ożenić się z wolną, a Czagar z niewolnicą. —

~~22.~~

25. Niewolnicy wypełniają w całem znaczeniu wszystkie rozkazy swych panów i robią bez wymawiania się wszystko co tylko im polecą.

~~23.~~

26. Czagary płacą roczny podatek

panu

panu swemu a robocizny odbywają podług następujących ~~postanowień~~ zwyczajów w narodzie przyjętych:

a) Jeżeli Czagar ~~będzie miał~~ robi czworgiem sprzężaju ~~w pełno dane pargastia~~, będzie obowiązany corocznie dawać swojemu panu trzy arby(1) omłóconego prosa, zaś przy nieurodzaju i niezamożności nie jest obowiązany nic dawać; a kto będzie orać jedną parą to na tejże zasadzie obowiązany jest dać ~~swemu panu~~ jedną arbę (rozumi się przy urodzaju i zamożności), a jeżeli trzema parami to który arby prosa dać winien.

b) Każdy dom włościański corocznie obsiewa ziemię na jeden tułuk(1) to jest worek

(1) Wózek o dwóch kołach, czyli tatarska hara na wysokich kołach.

(1) ~~wyrażenie oznacza~~ Worek z białoskórej wyprawnej zrabiany skóry w który wsypuje się dobyta z ziemi nafta.

w piątej miarze, zasiewa od

pana wrzą węzy następnie oddaje

wszystko gotowe panu. Przy ro-

bocie tej, żywność (1) w

dostatecznej ilości dostarcza mu pan, ale gdyby

przypadkiem jej także (nie posiadał jej lub kupić za co żywności nie miał)

nie miał to włościa-

nie obowiązani są sami się

żywić i okrywać.—

N. 5 W czasie sianożęcia Ciągary

obowiązani są do robocizny w

takim porządku: trzy dni mają kosić

a dwa dni grabić i stożyć

z pomocą (społ?) włościan, którzy i

siano zwożą razem z pierwszy-

mi do kutanu (1) w takiej ilości w jakiej

każdy z nich skosił. Od tego wyłą-

czają się (1) Ciągary którzy po pierw-

szy raz koszą wyszczególniony z nielet-

ności, pasterze baranów, koni

—i—

(1) Co na Kaukazie kutan to dziś i dawniej (wygląd. Dafr.) u Serbów katun, chalu i szopa, porown. głown. Wałach p. w. Katun.

i mułów oraz włościanie (nie,) ma-
jący swoich niewolników. W
przypadku zaś kiedy Pan nie
zechce dla jakich przyczyn
kosić lub też robotnikom nie
dał potrzebnej żywności, to za
uwolnienie od kośby obowią-
zani z każdego dworu dać
po siedm arbów gotowego siana.
§. Co się tyczy drzewa, wło-
ścianie są obowiązani da-
wać Panu corocznie po ośm
arbów z każdego dworku je-
żeli jest podobieństwo i możność
miejscowa wożenia tego drze-
wa z gór; gdyby zaś w tem
była jaka przeszkoda to za-
miast drzewa każdy dom po-
winien dostawić 15 grubych
belek zdatnych do budowy, i
zwozić takowe wśród zimy

międzyrzeczem (1) na wołach. (1) miejsce między rzekami w górach.

3) Każdy włościanin który jeździł za granicę po sól jeździł własnemi końmi lub wołmi, obowiązany dać swemu panu z każdej arbye po sapietce (1) leczten co jeździ cudzemi końmi lub wołmi nic nie ma dawać.-

(1) Rodzaj wagi czy miary.

4) Kto będzie wyrabiać żelazo jest obowiązany dawać panu corocznie z każdego domu po jednej sztabie.

5) Jeżeli Księciu podoba się stawiać dom wielki z kuchnią i oficyną, to włościanie są obowiązani bez wymawiania się budować, żony ich bielić takowe.

a glinę wozić i rozrabiać nało jej winni dworowi ludzie.

§ Ogrodowe płoty robią w ogóle włościanie z dworskimi okrymi, pielenie zaś w ogrodzie żony włościan po jednej z każdego domu w lecie na raz jeden odbywają.

§ Ogrodzenia zaś na około domu powinni robić włościanie bez pomocy dworskich okrymi, kołki i chrust zwożąc na to własnym sprzężajem.

§ Włościanin wydając za mąż córkę ma z odebranego za nią coś udzielić panu. Daje więc wziąć każdy z nich każdymu h lub córki od jednej córki trzy mierniej wartości bydlęta.

a pan ~~rowie a panowie w~~ takich ~~razach~~ obowiązani ~~są~~ y jest za to ofiarować pannie młodej jedwabny kaftan, ~~i~~ którego jeżeli ~~tego~~ nie ~~wy~~da, to ~~pełni to i wami do-stąpić~~ ani jednego bydlęcia nie dostanie.

~~które jedynie w kaftany tylko dają~~.

11. [12] W będące do roku dwa święta Ramazan i Kurban włościanie winni ~~robić~~ przyrządzać dla panów buzę (1) z własnego prosa, wlewając wszakże napaj w naczynia pańskie.

13. Kto z włościan będzie miał pszczoły ten przez trzy pierwsze lata nic z nich panu ~~Panu~~ nie daje, ~~ale~~ po upływie trzech ~~III~~ lat jeżeli z jednego ula rozrodzi się ich trzy to wszystkie zabiera pan, a jeżeli więcej nad trzy ~~tylko trzy to wszystkie oddaje się panom, a jeżeli w dobrym roku będzie więcej nad~~ trzy

(1) Rodzaj napoju wyrabianego też, mówi Grabowski, z jęczmienia.

~~tzy~~, to idą wszystkie ~~zostawiają~~ ~~się~~ na korzyść chodującego pszczoły. Jeżeli zaś nie dobry czas na pszczoły i mało ~~jest~~ się ich roi to oddaje się ~~tylko~~ ~~panom~~ panu jedną a tylko matkę lub dwa ule, podług tego jak wypadnie.-

~~13.~~ 12. Jeżeli z włościan kilku braci razem mieszkając zapragną rozłączyć się, w takim razie powinni ~~dać~~ ten każdy odłączający się dać ~~panom~~ panu po 40. baranów z jagniętami; ~~a~~ postanowiono dla tego aby ~~nie odłączali się oddzielnie tak~~ rodzina mieszkała razem. ~~a kto baranów nie ma ten i odłączać się nie ma prawa~~ [kto ich dać nie może, ten się i odłączyć nie ma prawa.

~~14.~~ 13. Jeżeli przybędzie w dom pański w gościnę niewiasta, to będącą przy niej służbę.

(że co jaz przywiązały)

i swoty żywią włoscianie

15. 8) Jeżeli którego z włościan Czagary lub inni ludzie zabiją przez zemstę lub dla innego jakiego powodu, to podług Azyatyckiego (dak) zwyczaju, zabójca daje za zabitego dwóch ludzi, z których jeden przechodzi na rzecz familii a drugi na rzecz (pa) sana człowieka zabitego.

16. 9) Jeżeli który z włościan dostanie się do niewoli, to na wykup jego składa się ~~familia~~ rodzina łącznie z ~~panami~~ jego panem.

17. 10) Włościanie obowiązani są dawać dla swoich panów do podróży koni, jeżeli te pod ten czas są wolne od roboty. Jednak gdyby sami właściciele tych koni mieli

li zamierzoną podróż lub jakową potrzebę zatrzymania ich dla siebie, to mogą ich nie dać, a panowie nie mają prawa gwałtem je zabierać włościanom. Jeżeli z wziętych już koni który skradziony zostanie, lub pracą ~~zamę-czony~~ znużony padnie, to panowie winni są włościanowi stratę wynagrodzić.

§ 52. Kto z włościan zaszlachtuje sobie jakąś rogaciznę własną a nie jest darowaną, obowiązany po zgotowaniu przednią łopatkę z niej zanieść Panu.

§ 53. W czasie Ramazanu t. j. postu każdy domowy włościański winien na jedną noc dostarczyć panu jedzenia i napoju odpowiednio

~~przyprawić~~

~~przy czem siła pana, odpowiednie~~

~~do~~ jego stanu, ~~też nie przecho~~

~~dacz~~ zamożności włościanina.

11. Kto z włościan ma barany

ten obowiązany jest ~~dać pana~~

raz w rok w czasie gotowania

wędzonej baraniny, ~~w~~ co ma w miesią-

cu Grudniu mniejsze dać panu po łopatce ~~tejże~~

~~baraniny~~ z każdego domu.

12. Jeżeli sobie ~~Przy każdym przygotowaniu~~

~~bury~~ w większej lub ~~[illegible]~~ mniejszej i-

łości włościanin przygotowuje burzę, winien dać z niej ~~powinien od~~

~~[illegible]~~ jeden dzban panu.

13. Po każdym sprzęcie zboża i ukończeniu (polnej)

~~przez włościanina powrocie z~~

roboty, winien mu dać ~~kiedy włościanin ma~~

~~[illegible]~~ dać ~~panu z~~

~~swojego domu~~ po garczku bu-

ry i po wielkiej ~~jednym [illegible]~~ jagła

~~[illegible]~~ miarce (czarek) ~~[illegible]~~ jagieł.

14. Jeżeli pan zażąda (dom nowy) odbudo-

wać

 XVI. 65

lub starego poprawić budowę, winni są włościanie zająć się budową; a za to zabierają sobie

wać ~~...~~

~~...~~

~~...~~ drzewo

zdatne i niezdatne od budowy ~~...~~u po-

zostałe. ~~zabierają...~~

~~...~~

22. Kiedy pan wyjeżdża na sty-

pę do rodziny, wtedy ~~...~~ wło-

ścianie z kolei powinni dawać mu arby

z wołami ~~po kolei~~.

23. Kogo ze swych włościan zarządza pan mieć ~~Jeżeli pan...~~

~~...~~ dozorcą stadniny, to włościanin musi przyjąć tę służbę i o własnym służyć kosztem, poprzestając na jednym co rok źrebaku dobrym, którego sobie ze stadniny w nagrodę za usług bierze, i mniej o jedną arbę prosa ~~...~~ podatku płacić.

~~...~~

(Kiedy pan

wśród zimy zechce zarżnąć ko-

byłę na pokarm sobie, to wnętrzności

i szyja cała do dozorcy stadniny należy, pewnej doli ale

~~...~~

~~tylko mało ilość z~~ małej wnętrzności tych ilości pan

zabiera ~~pan~~ dla siebie.

~~14.~~ będzie Kto się do ~~opisanych paragra-~~ tych przepisów

~~fów~~ prawa nie zastosuje ~~się~~ ~~powinien~~

~~będzie~~ da za każde przekroczenie

~~dać~~ byka.

§. 312.

~~XV.~~ Kabardyńscy Książęta mają w poddaństwie różnych kast górali a mianowicie: Karabutaków, Nazrańców, Inguszy, Osetyńców i Abazyńców, którzy płacą im podatek podług następującego porządku.

Inguszy, Nazrany i Karabutaki płacą corocznie ~~porząd-~~ ~~ku Kabardyńskim Książętom~~ po rublu srebrem z domu, a Książe który pobiera te pieniądze powinien ~~ich~~ bronić ich od krzywd. ~~i dla tego~~ w tym celu daje im na załogę konnego człowieka ~~~~ który zostaje na ich ~~utrzy-~~ koszcie.

~~mać~~

~~manie wraz z koniem, przytem~~
~~dają mu nieco odzieży za o-~~
~~branę ich.~~

Tagaurscy Osetyny płacą na tej
zasadzie jak Inguszy i Nazra-
ny aż do Dygoryi.

Dygorski lud mieszkający na pła-
szczyźnie i w górach płaci z do-
mu po baranie ~~na straż księ-~~ pod wymże czyli wzyskania żadogi warunkiem.
~~cia daje się im dla obrony od~~
~~krzywd człowieka na ogólnym~~
~~utrzymaniu będącego.~~

Od Batgarców żadnego podat-
ku się nie pobiera, lecz tylko wymaga się od nich ażeby nie kradali
~~unikanie kradzieży~~ kabardyńskich
koni. ~~płacą strafy~~ w razie przestępstwa karani by-
wają według praw kabardyńskich. Toż samo prawo Dygorców obowiązuje.
~~wszystkie przestępstwa~~
~~na równi z Kabardyńcami po-~~
~~dług praw tych ostatnich.~~

~~Dygorcy za kradzież popełniono-~~
~~na u Kabardyńskich Kniaziat~~
~~płacą~~

~~opłacają~~ kary takie jak Ka-
bardyńcy.
Ludy Czeczni, Osetyncy-Urus-
piewscy zdawna należą do
[rodziny]
Atażukinskiej ~~familii~~ i nikt
do nich nie miesza się, a
[tej rodziny nakłada na]
Książe ~~Atażukinskiej famil-~~
~~lii wymaga od~~ nich poda-
[kroć]
tek ile ~~razy~~ zechce, od czego się
oni wyłamywać ~~się~~ nie
mogą. [Przeciwnie]
Chułamcy, Bezengi, Osetyny
~~z porządku~~ dają co rok Księ-
[gwemu]
ciu po baranie z domu. A zaś
Karaczajewcy Osetyny, ~~między~~
~~Książętami nie rodzielni w~~
~~poddaństwie~~ od najdawniej-
szych czasów ~~z~~ Kabardyńców
[poddani] [dają]
~~oddo płacą Księciu~~ starsze-
[ich Księciu]
mu wiekiem ~~w Kabardzie~~ co-
[trzysta] [ryczałtem, a]
rocznie ~~...~~ baranów ~~od~~
~~...~~

XVIII. 5. 67

do
~~wszystkich z~~ z każdego do-
ludziom ce
mu oddzielnie, po sapiet~~ku~~
pszenicy i po większym gam-
ku krowiego masła. Jeżeli zaś
~~Który~~ małoletni syn jakiego-bądź kabardyńskiego
Księcia pierwszy raz przyjedzie do [illegible]
do jeżeli już
~~do~~ Karaczajewców, ~~jak tylko~~
winien mu
~~zacznie~~ jeździć konno, ~~to~~ ka-
stadninę swoją mający poddany dać konia, lub jeżeli jej nie ma to daje
żdy ~~mieszkaniec Karaczajew-~~
~~ski [illegible]~~
~~[illegible] dać konia je-~~
~~żeli posiada stadninę, w~~
~~razie zaś przeciwnym~~ kro-
wę, byka lub barana; zaś
starszyna obdarza go bronią,
szablami, pistoletami i in-
nemi przyborami do ryn-
sztunku wojennego potrze-
bnemi. Każdy Książe może
wysłać do Karaczaju postań-
po
ca ~~który ma prawo wziąść~~

~~konia~~

konie, krowy i inne potrzebne sobie
rzeczy. Gdyby się mu kto sprzeciwił, wtedy posłaniec wraże
~~się~~ ~~to~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ zamyka mu dom,
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ kamień
we drzwiach położywszy. ~~[illegible]~~
Nikt nie tylko odrzucić go nie może
lecz nawet przestąpić nie od-
waży się ~~[illegible]~~, dopoki tego
kamienia nie rozkaże sam
Książe na bok odłożyć. Ludzie też w tym
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ domu ~~nie~~ żadna-
~~mogą~~ z niego wyjść ani ~~[illegible]~~ do nich
nikt, kamień przewracając, wyjść nie ma
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
prawa. ~~[illegible]~~. Podobnym sposobem
Książe może położyć kamień
na polu; w tym czasie upra-
wiający rolę nie może jej
przejechać a jeśliby kto uczynić to ~~prze-~~
~~jechał~~ poważył, ~~[illegible]~~ daje za karę ~~[illegible]~~
dobrą

dobrą niewolnicę. Sześć części Abazyńców należy zdawna do Kabardyńców i rozdzieleni są między ich Książąt następującym porządkiem: lud Kłyczewa, Katawa, Dadarukowa do rodziny Atażukinej; Beselbajewcy, Biberdowcy i połowa Łamowych do familii Zembułatowej; a ostatnia połowa Łamowych należy do rodziny Misostowej. Wszyscy płacą podatek Książętom tych rodzin na równi z Inguszami, Nazrancami i Karabułakami, i takoż postępuje się z niemi w karach [illegible].

§. 213.

~~[illegible]~~ ~~od 10 Lipca~~ 1807 r. Po uśmierzeniu r. 1807 w Kabardzie zarazy,

w czasie

zmienił naród na ogólnem, dnia 10. Lipca bieżącego roku odbytem zebraniu, dawne, w [redacted] tej osnowie zwyczaje:

[redacted]

1.) Zmniejszony został kałym [redacted] Książę-cych córek, [redacted] za pan-nę pięć set rubli a za wdowę trzysta [illegible] rubli bydłem lub bronią [redacted] miało się odtąd płacić. [redacted]

~~wartości albo kronią, a je-żeli wdowa posag 300 rub. sr.~~

2.) Uzdeniom pierwszego stopnia [redacted] za pannę trzysta pięćdziesiąt, a za wdowę dwieście rubli [redacted] bydłem, końmi lub innemi rze-czami podług wartości, płacić należało.

3.) Uzdenie mniejsi za pannę dwieście dwadzieścia, za wdowę sto pięćdziesiąt brać mieli. [redacted]

4.) Ludzie wolnego stanu za [redacted] za pannę [redacted] sto pięćdziesiąt za wdowę [redacted] sto rubli przy-znanych sobie mieli.

5.) Z córek Książęcych, Uzdeńskich i ludzi wolnych [redacted] gwałtem brać nie miało być wolno. [redacted]

dobr

dobrą pannę mógł ją samowolnie wziąść, z czego wynikały procz kłótni morderstwa i kto gwałtem porwał dziewicę ten tylko zapłacił kałym rodzinie ~~[illegible]~~ ~~gdyż~~ Bez zezwolenia rodziny i ślubu przez Księdza właściwego aktu danego małżeństwa nie ma, ~~[illegible]~~ w przeciwnym bowiem razie podlega karze 100 rub: srebr. a jeżeli i Ksiądz obcy się do tego się wmięsza to płaci 30 rub. sr. kary.

Nikt i w żadnym interesie nie powinien prosić Kadego tajemnie powód i porwany obowiązani są składać prośby i skargi swe obaj, w czem tylko może ich rozsądzić Kady,

jeży

~~pod~~ [illegible] i kara się nader opłaca. Porywający niewiastę sto rubli, Ksiądz obcy co dał ślub trzydzieści rub. ~~[illegible]~~ miał płacić.

6. Kto miał urazę do kogo winien był z nim przeprowadzić proces i jak powód jak pozwany ~~[illegible]~~ musieli się piśmiennie rozprawić przed Kadym (Sędzią). Nie mógł kryjomo jeden przed drugim wybadywać tegoż Kadego o wyrok, pod karą dwudziestu rubli przez ~~[illegible]~~ przegrywającego, i zy-[illegible] przez ~~[illegible]~~ Kadego, na rzecz Wali czyli głównego Księcia tej krainy gdzie się proces toczył, opłacalnej.

~~jeżeliby kto przedczasem był u Kadego i prosił go o objaśnienie na czem może się jego sprawa skończyć, to proszący o to ulega karze 20 rub. sr. jak również i Kady skazany bywa na tę karę za dopuszczenie do siebie proszącego wbrew tego prawa, z Kartych cała korzyść odnosi ~~Wa~~ ~~li~~ t. j. główny Książe.–~~

7.) ~~[illegible]~~ Kady nakaz~~uje~~ać [miał] ~~[illegible]~~ postawić świadków, którzy się byli ~~[illegible]~~ w ciągu ~~15~~ [przednaszu czasie powinni. Jeżeliby się] dni, ~~[illegible]~~ nie sta~~ną~~wili [powód] ~~proszący~~ [miał] ~~[illegible]~~ [uzyskać] odmówioną odpowiedz, ~~a~~ Przedstawienie świadkow po upływie ~~15~~ [owych] dni nie zasług~~ują~~iwać na wzgląd.

Po wydaniu pozwow i stawienniczeniu się pozwanego

~~8.) Jeżeli przedtem jaka sprawa była rozstrzygnięta przez szariata albo tretiejski sąd lub polubownie, w takich sprawach wznowienie prośby o powtórne rozsądzenie miejsca nie ma.~~

8. Sprawa która już poprzednio przez szaryat lub tretejski (polubowny) sąd rozstrzygniętą wznowioną być nie mogła.

9.) Jeżeli jakie sprawy osądzone były przez Efendego, to strona nie zadowolona nie miała prawa prosić drugiego Efendego o powtórne osądzenie, do czego i on sam przystąpić nie mógł; również nie mógł się mieszać w sprawy Kabardyńców Efendy Kumykski lub inny jaki pod zagrożeniem zapłacenia kary stu rubli.

10.) ~~Dawniej~~ Były ~~były~~ dotąd w Kabardzie dwa mechkeme t. j. sądy, jeden w zmienionej Misostowej i Atażukinej ~~familiach~~ -skiej, drugi w zmienionej Bek-

Murz

rodziny odbywany:

Murzinyj i Kaitukinyj ~~i~~ jeden drugiemu nie przeszkadzał, ~~w~~ ~~[illegible]~~ i każdy sądził swój lud, nie wydając wszakże wyroków zaocznych. To ~~[illegible] których sądziła się sprawa na [illegible] a [illegible] to~~ zostać ~~się~~ winno w swej ~~w całej~~ mocy z dodatkiem, że jeżeli powód należał do jednego Mechkeme a pozwany do drugiego, to sprawa ~~miała~~ być sądzona tam gdzie zamieszkuje pozwany.

~~11) Po osądzeniu przez [illegible] winny obowiązany jest [illegible] wypłacić~~

11. Wyrok, mianowicie bez ~~[illegible]~~ na mocy szaryatu wydany, miał być wykonany: w oznaczonym terminie, w przeciwnym razie dług ściągano ~~się~~ przez sprzedaż majątku i prócz tego skazany ulegał ~~kar~~ kare

6. XXII. 71

karze ~~20~~ Dwudziestu rubli.

12) Kto ma pszczoły, sieje proso, chodzje barany, rogaciznę, ten powinien oddzielić corocznie z miodu i prosa Dziesiątą część, z baranów 40^sta^ z rogacizny 30^sta^ z towarów i pieniędzy 40ste części, które po odebraniu Efendowie dzielą na części: jedną dla siebie, drugą dla Dyakona, trzecią dla biednych, wszystko w równi; a jeżeli mu potrzeba to i sam Wali wymaga od narodu pomocy.

13.) Zabrania się Kabardyńcom golić brody, ~~palenie~~ i siać i palić tytuń.—

14) Efendyow, Mułłów mieszkających w aułach w razie zniewagi powinien bronić główny Efendy w Machkeme przewodniczący ~~mieszkający~~.

15. ~~14.~~) Jeżeli kto umarł przed ~~zara~~-dem porządnie wcześniej a rozrządził swoim majątkiem,
~~dzeniem pierwej i rozporządził~~
~~z mienia swego jaki testament~~
~~lub rozporządzenie~~ a dzieci jego
która dozwól woli jego nie spełniła, wina jej spełnić koniecznie.
albo rodzina ~~nie spełniłyby~~
~~jego, to powinien tego dopil~~-
~~nować~~.

16). Jeżeli Mulla osądził spra-
niby przeło się w mahkemie osądzonej nie była ~~zgoda~~ wzruszać jej
wę w aule ~~to osądzenie to o~~- nie ~~może~~ mogł.
~~wiąże się tak jakby wykona~~-
~~ne było w Mahkeme i nikt~~
~~tamże przeciwnym być nie po~~-
~~winien sądzić nie może~~

17.) Biedni ludzie mieszkający
w aułach, jeżeli o nich zaświad-
miejscowy urząd wskazanych
czy ~~Starsza~~ lub Efendy, ~~uważa~~-
na
~~uważnych~~ ~~przez~~ naród podat-
ków nie płacą.

18.) Za ~~wdowę, panię i wyzwo~~-
~~lone~~ Dziewice ⌐ płaci się kałym ⌐ ludzi wolnego stanu, rzemieślników lub wyzwoleńców
~~r~~ w gumie
160 rub. ~~sr.~~ i ślub daje się podług
relig

religijnych przepisów za zgodą rodziny, samowolnie zaś i tajemnie wychodzić za mąż ~~jak było dawniej~~ zabrania się. ~~Samowolnie wychodzące za mąż dziewice zaś przed postanowieniem od bierane z spłodzonemi dziećmi wracać~~ zwracają dawnym Panom, (1). ~~wszakże postanowienie to nie~~ ~~doszło do skutku z powodu nastąpić mogącego przez to zaburzenia a nawet i buntu.~~

Takie żony wraz z dziećmi spłodzonemi odbierają się mężom:

(1) Postanowienie to skutku nie wzięło, mówi p. Berżé.

19.) Sprawy osądzone przed ustanowieniem Mehkeme w żadnym razie nie mogą być ponawiane. –

~~20.) Sprawy któreby się okazały nie rozsądzonemi po ustanowieniu już Mahkeme, trzeba osądzić dla okazania satysfakcyi pokrzywdzonym, wyłączając spra-~~

20. Odtąd wszelkie sprawy sąd mahkeme rozpoznaje, wyjąwszy spra-

wy

wy pospólstwa które ~~obowiąza-~~
~~ny~~ sądzić sam Wali ~~i Depu-~~ [lub przezeń wyznaczony Sędzia. Oddaje się tylko na mocy szaryatu rozpoznawać się i sądzić mające sprawy:]
~~tat, zaś na przyszłość sprawa~~
~~w gardzie ma być sądzona~~
~~przez szariat~~ (z wyłączeniem
sporów zachodzących między
Księciem a Uzdeniami i Uzde-
niami a ich poddanemi, ~~gdyż~~ [które]
~~takowe podlegają~~ ~~sądom~~ we-
dług dawnego porządku sądzo-
ne być winny.

21.) Książe nie ma prawa wy-
magać powtórnie darów ~~da-~~
~~nych mu dawniej przez~~ [od] Uzde-
nia, ~~lecz~~ [lubo] temu ~~odstąpienie~~
nie zabrania się [dać mu ich] dobrowolnie.
~~takowe składać.~~

22) Uzdeń nie ma prawa prze-
siedlać się pod zarząd innego
Księcia, ~~z wyjątkiem~~ lecz ~~każdy~~
~~Uzdeń~~ powinien jeżeli nie ra-
zem to przynajmniej w bliz-

kości

kości swojego Księcia mieszkać w aule.

23.) Uzamowolnieni ~~Wyzwoleni na wolność~~ ludzie przez Książąt i Uzdeni ~~nie~~ mają się do tegoż stosować prawa, mają uważ. z swoimi dziećmi w tych co dotąd mieszkać aułach.

~~mają prawa wydalać się z ich aułów do drugich lecz powinni w nich mieszkać i sami i pochodzące od nich dzieci i inni~~

24.) Uzdeń u Uzdeński może po śmierci swojego Uzdenia w jego ~~może zosta-wać jednak~~ ~~pozostać~~ rodzinie ~~zmarłego Uzdenia~~ lub jego Księcia porzucać: na ~~w~~ ~~do~~ inne miejsce lub do innej rodziny przesiedlać się ~~familii odchodzić~~ nie powinien.

25.) Majątek ~~który~~ po zmarłych osobach pozostały, a ~~został niepodzielony~~ na 40. lat przed uzamowolnieniem Machkeme między ~~dla~~ spadkobierców ich nie podzielony, ~~[illegible]~~ ~~dozwa-la się podzielić podług ustawy co komu przypada~~ Dozwala się dzielić prawem następstwa.

26.) ~~Dawna samowładność Książąt w pobieranych od narodu karach i czynieniu innych niedorzeczności przed ustanowieniem Machkeme, takowym została zniesiona, wyłączając pobór porcyi z narodu w bydle który i Machkeme zatwierdziło.~~

26. Odtąd wszelkie książęta samowładne z narodem obchodzenie się usuwa; nie mają więc karyć nań nakładać dowolnych, nie mają żadnych pobierać opłat [illegible] podarek w bydle opłacany a przez machkeme zatwierdzony wyjąwszy.

~~27.) Machkeme jest to rząd w którym~~ (zasiadają stale: najstarszy Sędzia, Wali i dwóch lub trzech [illegible] z Książąt; inni członkowie [illegible] z Uzdeniów brani z kolei [illegible] co trzy miesiące zasiadają. [illegible] wszystkich w ogóle członków ma być 12; w liczbie tej się też Sekretarz i Kady) mieści.

27. W [illegible] machkeme [illegible]

28.) Jeżeli Uzdeń po kłótni z Księciem zrani [illegible] cicharzem jego

 XXV. 111

Daje za karę pięciu włościan, pięć koni, i pięć sztuk broni.

jego Konia, ~~pomimo zapa-~~
~~koić Księcia 5ciu duszami~~
~~włościan, 5ciu końmi i pię-~~
~~ciorgiem broni.~~

29.) ~~Kiedy~~ Jeżeli Urzędnik pokłóci się
z swoim Czagarem i zabije
go, ~~obowiązany jest~~ Daje za karę człowieka swego rodzeń-
stwu zabitego, ~~dać człowieka~~ lub nawet brata tegoż,
~~lub brata tegoż~~ zabitego u-
samowolnić.

~~30.) Kiedy Urzędnik skrzywdzi w~~
~~czemkolwiek swego czagara~~
~~i ten zaniesie na niego skar-~~
~~gę do sądu natenczas skrzyw-~~
~~dzony czagar zostaje wol-~~
~~nym od służby dotąd dopó-~~
~~ki się sprawa nie skończy,~~
~~zaś inne czagary najmniej-~~
~~szego nieposłuszeństwa panu~~
~~nie mają prawa okazywać~~
~~lecz służyć ~~podług~~ jak zwykle.~~

30. Czagar od swego Urzędnika skrzywdzony i skargę na tegoż przed sąd zanoszący, zdaje się wolny od jego służby aż do końca ukończenia sądu. Inni Czagarowie zaś winni są wtedy służyć jak zwykle, gdyż się ich ta sprawa wcale nie dotyczy.

31.) Jeżeli niewolnik lub czagar otrzymają od krewnych w podarunku bydło to Książe lub Uzdeń nie mają prawa nic z tego bydła zabierać; dla przekonania się zaś w razie wątpliwości czy rzeczywiście bydło to było podarowane, niewolnik lub czagar na usprawiedliwienie się powinni wskazać darującego krewnego który na żądanie Pana powinien przysięgę wykonać że tak jest, czego jeżeli nie dopełni to bydło uważa się za nieprawnie darowane i jako własne niewolnika, a więc Pan ma prawo takowe od niewolnika lub czagara odebrać.

32.) Jeżeli czagar się żeni i

kałym

31. Bydło lub inna jakowa rzecz niewolnikowi przez krewnego darowana staje się własnością jego, jeżeli ów krewny zdoły na do przysięgę: w przeciwnym razie może mu darowiznę zabrać pan i zatrzymać dla siebie.

32. Czagar który żenił się sam bez przyzwolenia swego Uzdenia zapłaci kałym.

XXVI. 7. 75

~~katym zapłaci sam bez po-~~
~~mocy swojego Uzdenia~~ to ma
gdy ciąg mu dał sprzedany
prawo, ~~w przypadku stracenia~~
~~s której ... swej żony~~ wypę-
od siebie swoją żonę. ~~Niewolnik atoli~~
dzić ~~ją ... przeszkodzi~~
~~... nie ... wytarga ją~~
~~od tego niewolnika~~ któ~~ry~~ry
bierze za
żeniąc się ~~z pobraniem~~ katym
~~... pieniądz~~,
~~... niewolnik~~ (chociażby mu się
mu ~~się~~ żona niespodobała.

Nie ma atoli tego prawa, gdy mu pan w płaceniu kałymu dopomoże. Tem mniej może to czynić ten dałeś od swojego pana, ~~nie mowa o prawa~~

Gdy ~~...~~ niewolnik
~~wypędzi ją od siebie nie ma-~~
~~ie ... Niewolnik~~ wydaje
córkę swoją za innego nie-
nie on też, pan jego bierze dany za nią kałym.
wolnika, ~~... brać za nią~~
~~katyma nie może tylko je-~~
~~go Pan takowy pobiera~~
~~33. Jeżeli czagar co skradnie~~
~~swemu Uzdeniowi z bydła~~
~~to ... oddaje~~ ją pod bez-
on od niego
pośredni sąd jego pana, ~~ode-~~
~~brany~~

33. Czagara który bydło Uzdeniowi swemu kradnie oddawać

odbiera kradzież i karę, niech wymierza za co. Mogą go zaś bracia jego uwolnić od niej lub krewni ~~braciszy mu wprzód bydło, po ukaraniu, jeżeli zaś zdolniej ma braci lub krewnych którzyby go chcieli odkupić od wolności, to płacą mu to~~ 150 rub. sr. niech płacąc, lub odpowiedniej wartości ~~d~~ bydła dając.

34.) Jeżeli niewolnik lub ~~k~~ kragar nie zaniosłszy żadnej skargi na swego pana (do Księcia jakowego) ~~uciekłnie~~ ucieknie za Kubań lub do Czeczni, to może pan skarać go przykuciem ~~a [illegible] schwytany [illegible] przez pana to pan może~~ go sprzedać komu zechce a krewni nie mają prawa ująć się za zbiegiem; wszakże z mienia jego korzysta pan wtedy tylko gdy ten nie ma krewnych, bo gdy ich ma i ci mieszkali razem z nim to mienie przy nich się zostaje.

35.) Jeżeli Czagar tak zubożeje że nie jest w stanie zapłacić swemu panu oznaczonego podatku, to powinien objąć u pana służbę we dworze i pełnić ją na równi z niewolnikami, pan zaś bydła zabierać mu ~~Pan~~ nie ma prawa. Gdy zaś od tego bydła doczeka się przychówka i za ten nabędzie sobie żonę, wtenczas ~~Pan~~ powinien uwolnić go ze służby z żoną i puścić od siebie wraz z bydłem, za ~~[illegible]~~ roczną odtąd przezeń opłacalną daninę.

~~36.) Kiedy Pan dopomoże czagarowi w zapłaceniu kałymu~~, wtedy ~~[illegible]~~ nie może jeszcze żony od siebie wydalać samowolnie.

~~37.) Kiedy Czagar w domu Pana poprawi się na mieniu i będzie w stanie mieszkać w własnym domu~~

~~domu, to może to zrobić, za-~~
~~brawszy swoj dobytek który do~~
~~Pana przyprowadził~~

35.) Uzdeń może niewolnika zro-
bić Czagarem dawszy mu na
pierwszy raz na zagospodaro-
wanie parę wołów, parę krów,
kocioł i 8. kożuchów.

36.) Jeżeli Uzdeń ma w domu
niewolników a wsród nich znaj-
duje się Czagar ~~[illegible]~~ od nich niezręczniejszy, ~~[illegible]~~
~~[illegible] od czagara, to~~
~~[illegible]~~ Uzdeń nie
ma prawa robić ich czagara-
mi przenosząc ~~ich~~ nad ~~niego~~ owego niezgrabniejszy
chociażby lecz ~~ni~~ ~~[illegible]~~ był ~~[illegible]~~ biedniejszy od
niewolników.

37.) Czagar ~~albo~~ lub niewolnik oże-
niwszy się z którą ze sług swe-
go Pana może ~~chodzić tylko~~
do niej chodzić na noc, w własnym ~~[illegible]~~

mieszk

mieszkając domu, brać zaś
jej do siebie nie może: albo-
wiem tego rodzaju żona nie
uważa się za żonę, i
spłodzone z tego małżeń-
stwa dzieci należą do Pana. A
jak matka i ojciec nie ma-
ją prawa przyznawać się do nich jako do synów
lub córki, tak nawzajem oni
nie mogą nazywać swego ojca i
matki prawemi rodzicami.—
38.) Kiedy żona niewolnika
jest złego prowadzenia się, to jest
cudzołożnica, złodziejka, i nie
posłuszna mężowi (z czego wy-
nikają kłótnie między nimi),
to niewolnik porzuci taką
żonę, a Pan jeżeli nie może
jej poprawić, sprzedaje ją po-
dług swej woli. Jeżeli we-
źmie za nią więcej nad dany
płacę

~~płacą~~ za nią kałym to połowę bierze dla siebie a drugą połowę oddaje temu od kogo niewolnica jest wzięta; mężowi zaś jej nabywa drugą żonę.

~~W zamian wykupu zatkim spła~~ta-conego za nierządną niewolnicę, przy sprzedaniu jej Pan wymaga w dodatku wykupnej summy 50 rub. sr. od tego do kogo przedtem należała nie- ~~...~~.

Kto zakaz nierządnicę (upodobawszy ją sobie?) kupić zamierzy, ta wróci jej nowemu panu katym ~~cenę~~, a temu od którego ją zawrze poprzednio nabył, 50. nadto zapłaci rubli.

Jako dopełnienie do Kabardyńskich obrządków postanowiono.

§. 214. W dopełnieniu zmienionego adatu postanowiono na rzecz Kudenietowych Uzdeniów jak następuje:

Prerogatywy do Uzdeniów Kudenietowych odnoszące się:

1) Jeżeli Książe wydaje swą córkę za mąż i u niego znajduje się Uzdeń z Kudenietowych, to daje mu (w upominku wierzchowego?) konia z lepszego gatunku.

Jeżeli

2/ Jeżeli dwaj Książęta pokłócą się z sobą i jeden zabije drugiego a jeżeli w domu mordercy znajduje się kto z Urzędników Kudenictowych, to ~~przy~~ dopóki tenże w nim bawi nie mogą ~~[illegible]~~ Krewni zabitego ~~nie mogą~~ ~~prawa~~ mścić się za wylaną krew; wszelako w domu tym ~~dopóki Urzęd. Kudenictowy nie wyjedzie z tego domu, w którym nie powinien~~ przebywać dłużej nad nie może Urzędnik tenże. Z czasu tego powinien korzystać zabójca, powinien w tydzień ~~[illegible]~~ ~~na czas przygotowania się [illegible]~~ ~~do~~ Czeczni lub w innem jakowem miejscu szukać dla siebie schronienia.-

3/ Jeżeli kto z Książąt lub Urzędników kogokolwiek z Kudenictowych uderzył, choćby nawet i nie zranił go, ~~[illegible]~~ daje za to pokrzywdzonemu dobra niewol

niewolnicę, konia, wyborną
szablę, szyszak wyzłocony, na=
ramienniki, pancerz lepszego
gatunku, a prócz tego ~~[illegible]~~ krzywdziciel ma zebrawszy (~~[illegible]~~ ludzi (czy siedmiu? przy-jaciół?)
~~[illegible]~~, na-gotują buzę, któ-
rą traktują lud i Kudenietowa=
wa proszą tego ~~[illegible]~~ o
przebaczenie, składając przy
niem wyżej opisane rzeczy i stawiają
niewolnicę.

4) Urzędnie Kudenietowy ~~[illegible]~~ ujmują się za nie=
wolniczym ludem i wstawiają
się za primi w Machkeme, ~~[illegible]~~

5) ~~[illegible]~~ kudenietowa, W obe=
cności kudenietowych nie może żaden
książe barantować (brać cięży) ~~[illegible]~~
w koszach i autach.

6) Jeżeli kto z Kudenietowych
da komu słowo że się mu nic złego nie stanie (da mu list żelazny) ~~[illegible]~~

~~bo niebezpieczeństwo życia~~;
tego żaden z Książąt i Urzę-
dników nie ma prawa złamać
pod zagrożeniem w razie prze-
ciwnym ~~utracenia~~ kary.
7) Kto z Kudenietowych pojedzie
z Księciem a ten spotkawszy
się na drodze z drugim Księ-
ciem ~~będzie~~ zechce się ~~jeden z drugim~~ z nim
strzelać, gdy Kudenietow uj-
mie się za swego Księcia to
chociaż zabije przeciwnika;
zemsta nie pada nań ~~Kude-
nietowa~~ ale na Księcia któremu towarzyszył.
~~z którym on był w podróży.~~
8) Kto Kudenietowi ukradnie
konia z dworu lub stajni, pła-
ci mu za każdego ~~po~~ trzy razy więcej.
9) Jeżeli ~~zyskasz będzie jaka~~ jaki kraść
~~zdobycz w innych miejscach
za jakie przestępstwo ludów~~

do

~~do/ do Kabardyńców należących z tukowej daje się Kudenietowi bez żadnego względu najlepszego konia i prócz tego część na niego przypadającą, wreszcie to robi się w tym wypadku jeżeli Kudenietów należat do partyi.–~~

uważany będzie, a w liczbie wybranych na branie części znajdzie się Kudenieta, to oprócz przypadłej nań części z podziału, należy dać mu najlepszego konia.

10. Uzdeniów (Kudenietowych) trzeciego stopnia ~~3ciej stopnia Uzdeniów~~ pokrzywdzonych od Książąt i Uzdeniów zaspokaja się szablą i koniem.

4. § 315.

1. Majątek dzieci po zmarłych Czagarach oddaje się pod opiekuńczy zarząd braciom i innym bliższym krewnym a Uzdenie do tego majątku oraz do trzody i dzieci nie mają prawa. ~~mieszają się~~. Tym sposobem postępuje się i z dwor~~skimi~~ onymi ~~niewolnikami, przy podziale ma-~~ ~~j~~ów

z. Czagarowie składają panu opłaty różnie. Jedni 30.

XXXI.

80

~~garść oddają panu~~ ~~pewnie~~ ~~różne postanowienia niektó-~~
~~rzy~~ dają ~~panu~~ mu parę byków,
drudzy niewolnicę, a niektó-
rzy sto baranów albo pięć
koni, a w braku ich i roga-
cizny robią się oddzielne z
panami układy.

31. Każdy Urzdeń może oddać
swoją niewolnicę mężczyźnie
któremu chce, z tym warun-
kiem, że spłodzone z nią dzie-
ci ~~należą~~ należeć będą do Urzdenia, któ-
ry także zawsze może o-
debrać na powrót niewolni-
cę temu komu ją dał. Je-
żeli ~~zaś~~ atoli wzięty był za nią
katym, wtedy Urzdeń do nie-
wolnicy i jej dzieci nie ma
prawa, bowiem ~~wówczas~~ z katym
~~staje się~~ ~~się~~ uczynił iż prawą żoną.

Kotasiewicz

4) Właściciel ziemi za pokos pobiera corocznie barana z każdego domu który na jego gruncie będzie kosił, podobnież i za osadę na jego ziemi będącą ~~każdego domu~~ daje ~~się~~ każdy dom barana, ~~tego który nie odnosi się~~ ~~do Książąt a tylko do Urzędników wolnych i czagarów.~~

~~Na urzędu się Urzędników lub czagarów ma zaś Książąt ich czagry,~~

5) Kiedy Książę oddaje na wychowanie swego syna Urzędniowi swojemu lub komu ~~inne~~ z prostego ludu, i przy z powodu tego od- ~~wtedy~~ odbywać się będzie zabawa, a wychowujący (atłatyk) Da grającemu ~~...~~ ~~atałyk...~~ ~~...~~ na zabawie muzykantowi ~~daje~~ konia i koniec (kawał) jakowej ~~darai~~ ~~...~~ (jedwabnej materyi).

~~(1) ten któremu powierzono wychowanie syna.~~

6) Przy ~~...~~ ożenianiu ~~się~~ udaje się Urzędni na pewien czas do domu którego z czagarów gdzie odbywa się

się zabawa. Czagar w sali
dają muzykantowi by-
ka i sztukę jakiejkolwiek
materyi.

7, Kto z Książąt i Urzędników
ma barany, to po ostrzyże-
niu ich, białą wełnę zosta-
wia dla siebie, z czarnej zaś
przeznacza tyle co potrzeba
na burki, na podkładki,
pod siodła i na inne potrzeby; resztę zaś
pozostałą dzieli między dworowych
na odzież i inny
użytek.

8, Kto w święto Dżume (piątek)
nie będzie się znajdować na
modlitwie w meczecie, tego na-
czelnik aulu skazuje na karę
pięciu rubli.

9, Jeżeli Książe goni kogo w za-
mianę

miarze zabicia go, a ten za-
uważywszy to i stanąwszy w
dogodnem miejscu zabije mu ~~księ-~~
~~ciu~~ konia, za to odpowiedzial-
ności i zemsty nie ściąga na
siebie, tylko ~~powinien~~ za ~~zabi-~~
~~tego~~ konia zabitego daje innego ~~dać~~.—

10) Jeżeli Czagar pojąwszy w mał-
żeństwo żonę dostanie za nią
w podarunku od krewnych ja-
ki dobytek, z takowego Księ-
żę korzystać nie ma prawa, więc też gdy (za karę Czagar lenże) sprzedany będzie, [illegible] dobytku jego i [illegible] licząc w to i [illegible] niewolników, nie zabiera się mu, co i o przychowku rozumieć należy.

~~przy sprzedaniu Czagara~~
~~zabiera się jego dobytek i po-~~
~~stały z niego przychowek; po-~~
~~dobnie postępuje się i z nie-~~
~~wolnikami.—~~

11) Żeniący się dworski człowiek i Czagar daje żonie narajutve po ślubie wdowiej jeżeli jej ma
~~[illegible]~~
~~dworskich [illegible]~~
~~daje [illegible]~~
~~[illegible]~~ (Krowę i cały od
niej

prawa kow.

niej przychowek; i do tego ~~[illegible]~~ już ani dający
~~[illegible]~~ ani Pan jego nie ma żadne-
go prawa lecz to zostaje zawsze
na korzyść żony nawet gdyby
czagar był (za karę?) sprzedany. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~; Podobnie ~~postępuje się~~ — Dworski człowiek może postąpić z darowanym sobie bydłem.
~~z bydłem danym dworskim~~
~~jeżeli nie swojego własnego~~.

12. Jeżeli czagar zapłaci kałym
za żonę z własnego majątku
to w razie poróżnienia się z
nią może ją uwolnić od sie-
bie a Pan nie ma prawa
przeszkodzić temu. Jeżeli zaś
dworny człowiek ożeniwszy
się z dziewką tego co on stanu
i zapłaciwszy za nią kałym
z Pańskiego majątku, przejdzie
później ~~[illegible]~~ na
Czagara, to w razie niezgody
z żoną uwolnić jej od siebie

nie

nie może bez woli Pana.

13, Każdy Czagar ma prawo mieć niewolników, ale według praw narodowych ~~bez woli swojego Pana~~ nie może ich ani sprzedać ani darować ani też zamienić na innych tego samego stanu, jeżeli się pan jego nie zgodzi na to

14, Uzyskawszy na to zezwolenie Czagar ~~Kiedy Czagar mając niewolników zechce ich za pozwoleniem swego Pana sprzedać otedy~~ zgromadza trzech kupców, w liczbie których ma się znajdować i sam Pan, i zostawia wolność niewolnikowi sprzedania ~~się~~ siebie komukolwiek.

~~15, Jeżeli Czagar nie stawi się w oznaczonym terminie płacenia podatku i odbywania robót pańskich, za to Pan ma prawo nałożyć nań karę~~

15, Nie uiszczający się pana Czagar bądź w opłacie bądź w robociźnie, podpada pod karę, którą nań pan nałoży, stosownie do stanu majątkowego jego, każąc mu dać parę byków i t. p.

się stosownie do stanu parę
lub dwie pary byków ze wzglę-
dem na okoliczności dla któ-
rych nie dopełnił swej powin-
ności.-

16. A Jeżeli [się] czagar stanie ~~się~~
nieposłusznym wysłańcowi od
[z mego] Pana dla ściągnięcia kary
wtedy takowa podwaja ~~ma~~
się.-

17/ Kiedy się odbywa zebranie na-
rodowe, i ~~w jakich sprawach, ate-~~
~~dy~~ aut zajmie stanowisko ko-
szami oddzielnie, [ma ojciec którému się wtedy] ~~i jeżeli w tym~~
~~czasie~~ narodzi się ~~komu~~ syn, ~~..zy~~ [pod]
~~cia jego~~ [karai] przeznaczyć dla ~~niego~~ [tegoż]
autu krowę na rzeź. ~~a w razie~~ [Gdyby się]
~~przeciwienia się temu ptaszka-~~
~~zy~~ w przypadku ~~jeżeli~~ krów
~~zbierze się~~ [zebrało] tyle [z] ich aut nie
~~jest~~ [był] w stanie zjeść, ~~reszta~~ zby-
~~staje~~ [wające] się

wająca ~~przechowywać się~~ [reszta ma] dla następnego zebrania być przechowana.

18. ~~Jeżeli~~ [Gdy] kto skradłszy [barana] dozorcy ~~baranów~~ Książęcych (baranów [uzdeńskich] i t. d.) zostanie złapany, płaci ~~trzy~~ ~~kary~~ 20. baranów ~~za jednego~~ ~~które idą~~ na korzyść dozorcy, (do których) właściciel [nie ma] ~~ich nie ma do nich~~ żadnego [mieć] prawa. ~~To prawo tyczy się także ... Uzdeńskich ... Dozorców baranów.~~

19. Jeżeli do którego z dozorców przybłąkają się obce barany, ~~ten~~ powinien dać znać o tem całej okolicy: w razie gdyby właściciel ich nie znalazł się, przybłąkane barany idą na korzyść [jego]: ~~dozorcy~~ ~~zaś~~ naczelnik kosza nie ma

prawa

do nich konie zaprzężane idą

prawa. ~~do tego~~ [illegible]

~~Lecz gdyby~~ [illegible]

[illegible]

[illegible] ~~tylko~~

na korzyść Książęcego ~~Stajen-nego~~ Tabunnika. (pilnującego tabunu czyli stada źrebców chowających się koni).

20. Tabunnikowi za paszenie koni płaci się podług umowy: od 4ech kobył po jednym ogierku (źrebaku). Książęcy Tabunnik przybiera sobie pomocnika ~~do pomocy~~ drugiego ~~tabunnika~~ który obowiązany jest dać mu za ten wybór byka. Stado składa się z 30, 40 ~~do~~ [illegible] lub z więcej albo mniej koni. ~~jak się zdarzy~~.

~~Kto pobiera~~ [illegible]

21. Tabunnik (ogólny) pobierający z domu po źrebaku daje ~~tym~~ swoim pod-tabunnikom ~~z~~ [illegible] rocznie po 25. baranów i krowę; dwa razy nad to gotuje buzę dla nich, biorąc na piwo za każdym ~~razem~~ po win,

razem ~~[illegible]~~ 5. pudów miodu i innych przypraw.

22. Za paszenie bydła płaci się z aulu pasterzom ~~po równej części~~ z każdego domu podług ogólnej umowy i stosownie do ilości bydła.

23. Starszy pszczolarz książęcy lub uzdeński ~~przy pszczelniku Księcia lub Uzdenia~~ przybiera sobie pomocnika, który powinien dać za wybór byka. Pszczolarzom płaci się za pilnowanie ~~płaci się~~ po funcie miodu od każdego puda. ~~ile kto będzie miał miodu~~.

24. Kiedy Uzdeń pszekau pokłóci się z kim w domu Księcia, żadnej za to kary nie płaci.

25. Z całego aulu wybiera się jeden człowiek dla uwiadamienia ludu o tem co i ~~[illegible]~~,

co tu

kiedy ~~co potrzeba~~ wypełnić, należy, ~~[illegible]~~ za co ~~to~~ wyłącza się od płacenia ogólnego ~~narodowego~~ podatku, Czagar w tym ~~tenże~~ celu wyjmuje się od tego; a więc ~~jeżeli~~ wybrany ~~będzie~~ ~~Czagarem~~, płacić winien na równi z innymi Czagarami.

25. Na korzyść Uzdenia lub Czagara do ~~u~~ którego przyjedzie (w odwiedziny?) ~~będzie się~~ ~~zapisować~~ żona Księcia pierwszy raz po ślubie przechodzą konie którémi ona przyjechała

26. Kiedy umrze Czagar a brat jego ożeni się z pozostałą po nim wdową, płaci krewnym tejże jednego byka prócz poprzednio zapłaconego za nią kałymu, a krewni nie mogą mu zabronić zawrzeć takiego małżeństwa.

27. Jeżeli po śmierci Księcia

lub

lub Uzdenia pozostanie syn
i dwie córki jego, to z ma=
jątku ojcowskiego syn bierze
dwie części a córki po jednej.
zob. Gdy nie ma prawych spadkobierców bierze pozostała żona z majątku 1/4 gdy dzieci nie ma, a jeżeli je ma to 1/8 reszta zaś idzie na podział dla rodziny zmarłego (w liczbie których są i owi nie prawi spadkobiercy?)
~~[illegible]~~
zostawia się 8ma część łącznie
z dziećmi a bez tych 4ta.
W innych razach robi się
podział między rodziną sto=
sownie co komu przypadać
będzie, lecz wtenczas tylko
jeżeli po zmarłym nie zosta=
na dzieci, które uważają
się za prostych spadkobier=
ców ~~po~~ całego ~~rodziców~~ rodziciel=
skiego majątku.

II. Sądowa inkwizycja u Czerkiesów.

Sądowa inkwizycja u Czer=
kiesów jest nader interesu=
jąca (Małoważne spory § 316.

rozs

roztrzygają się (u Czerkiesów) bez szczególnych (formalności, ważne, a mianowicie te które wywodują [illegible] krwawą zemstę, pociągają ich za sobą wiele. A naprzód wybierają [illegible] strony na swoich obrońców i pośredników ludzi wymownych i sprawnych, [illegible] następnie zaś pośredników wyznaczają sobie [illegible] po wysłuchaniu przedstawionej im sprawy wydają wyrok.) ~~ceremonii, które w wa-~~ ~~żnych przypadkach np. prze-~~ ~~winieniach wymagających krwawego zadosyćuczynienia, procesujące się strony wybierają sobie pełnomocnych Adwokatów, obiecujących i wielomownych. Wyznacza się pośredników z obudwu stron którzy wy-~~ ~~słuchawszy je, osądzają sprawę~~. W ważnych (-ejsz) (jeszcze) zdarzeniach przyzywają na pośrednika język (ogół?) narodu. ~~który~~ [illegible] (Głównie idzie o to, ażeby do bójki nie przyszło, chociaż) ~~pogodzi obydwie strony~~. ~~Sprawa ciągnie się dopóki jej pośrednicy nie roztrzygną, na co obydwie strony przygotowane są zgodzić się. W ważnych sprawach~~ jak w zabójst

bójst

się bez niej rzadko obejdzie. Procesujące się strony [stawając] w pewnej od siebie odległości i na [illegible] wskazanem sobie ↑ miejscu trzymając w ręku strzelby. Mimo odległości [miejsca] przychodzi czasem do bójki. Jeżeli się spokojnie zachowują, bywa wyrok ferowany podług adatu lub szaryatu, jak komu dogodnie. Ten sam człowiek co nie dawno upierał się przy zwyczajowem prawie, obstaje teraz za pisanem, i nie inaczej jak według boskiej chce być sądzony księgi; alkoranem (jak mówi) napisana jest [illegible] które Bóg wynalazł i zesłał na ziemię. Ponieważ pełnomocnicy nagrodę od stron biorą za swą pracę, więc w ich interesie jest przedłużać sprawę. Jak więc starają się nie dopuścić pośredników do wydania wyroku. Wszelako przezwyciężają ci najczęściej. Atoli nowa następuje zachodzi trudność, jak wykonać wyrok? ∫

↑ od pośredników się

↑ Więc znowu występuje na jaw zemsta, i rzecz rozpoczyna się na nowo. Co mając na uwadze

~~bójstwie, gdy tak też. Kiedy~~

przeciwne strony przybywają na sąd, pośrednicy przedsiębiorą wielkie ostrożności ażeby nigdy nie przyszło do bójki. Obie strony podchodzą na naznaczoną przez pośredników odległość mając gwintówki na podręczu; często zawiązuje się wzajemne między procesującymi się strzelanie. W czasie sądzenia przywodzą się Ilegubziki(1) ——— wiele słów w górzystym dyalekcie. Dekret podług zwyczaju (Adatu) lub Szariatu przedstawia się do wyboru procesującym się. Kiedy procesujący się widzi że podług Adatu wygra sprawę

(1) ~~Ilegubziki wyraz ten [illegible]~~ jest przytoczony.

Abazechowie ~~[illegible]~~ zrobili sobie r. 1841. ~~[illegible]~~ Defter, (raz. 38. kaz pismienny), ażeby w każdem pokoleniu było Machkeme, z wybranych, jak wyżej wzmiankowanej, składające się z Sędziów. Naib, Prezesem takiego sądu ustanowiony, ~~miał [illegible]~~ L.

~~Brak ten [illegible] siły~~ doznawali Abazechy, wydawając Deftery(*) w 1841 roku. Główne prawidła Deftera odnoszą się do zewnętrznej obrony kraju. Abazechy postanowili zniszczyć u siebie kradzież, rabunek i zdradę, naznaczywszy za tego rodzaju przekroczenia niezmierne kary i sztrofy. Dla przyspieszenia tego oni urządzili w każdym narodzie najwyższy sąd Machkeme składający się z sędziów wybranych z pośród starszyzny pod przewodnictwem Naiba. Naibowi oddali władzę wydawania wyroków sądowych. Naib ma pod swem zwierzchnictwem ~~komendę Murtazeków(*)~~ synów dostojnych rodzin, którzy

~~(*) Дефтеръ Księgi wydawane przez tatarskich Chanów.~~

L uzyskał tym celem ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Murtazeków. ~~[illegible]~~ Tak nazwano

rzy na rozkaz Naiba każdego ~~powinn~~ — do spełnienia rozkazów sądu, bez względu na stan i powagę przestępcy, zmuszać mieli. Wolnego stanu wiarowający ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ opłacali karę, poddanych i niewolników kamienować, zrzucać w przepaść, zastrzeliwać i t. p. nakazano.

~~nieposłusznego zmusić do~~

~~posłuszeństwa ktokolwiek by on był zwierzchnik czy poddany. Sąd odbywa się podług szariatu. Według zwyczaju, przestępców niewolniczej klasy obkładają razami, naznaczają sztrafy, zabijają kamieniami, zrzucają z góry lub zastrzeliwają. Przestępcy zaś wolnej klasy karani bywają sztrafami.~~ —

~~III. Obrządek sądu w Czeczni podług adatu~~ -

s. 317

~~Przeciwnicy~~ Chcący skończyć sprawę podług adatu bywają wzywani lub sami się stawiają w Machkeme - ~~[illegible]~~. Starcy słuchają oddzielnie każdego a wysłuchawszy wadają

ją

dają wyrok jednomyślnie. Bez tego wyrok nie ważny. Powód stawia się przez dwóch a najmniej jednego świadka. (i

~~Deklaracya starców w wyroku powinna być zgodna.~~

Do oskarżenia kogo, potrzeba koniecznie aby powód miał z swej strony jednego lub dwóch ~~świadków. Świadkowie~~ powinni być pełnoletni, mężkiej płci, i nie mogą być niewolniczego stanu (:taj:)

w przypadku jeżeli powod nie znajdzie świadków, to winny usprawiedliwia się przysięgą; ~~na Koranie (1). Prócz tego powinno jeszcze przysięgnąć w~~ obiego rodu przysiężników ~~jego obronie 6 obcych osób.~~

Często się zdarza że świadek obawiając się zemsty wyjawia winę przestępcy nie głośno lecz tajemnie. W takich razach adat wymaga od po-

zwany

Lecz że nie ma u Czeczeńców poważania. ~~[illegible]~~ W takim przypadku [illegible] pierwszy się strony na Kawęz odwedu / jus dali oni ? lub przysięgę ale z owrzy-gzoy przyjmują. Sręcia najmniej być powinno

~~(1) Czeczency mało cenią przysięgę i według adatu za fałszywe świadectwo nie ma żadnej kary. Dla tego do przysięgi przystępują z konieczności i w takich razach gdy nie ma jasnych dowodów a tem samem i osądzenie sprawy staje się zbyt trudnem. Wreszcie w sprawach w których świadczy się przysięgą dla obwinienia kogo, prawami do sądzenia Czeczeńców wydanemi postanowiono skazywać przekonanych o kłamstwo i fałszywą przysięgę na taką odpowiedzialność jaka miała być włożoną na osoby przez nich obwinione.~~

zwanego usprawiedliwienia się
przysięgą 6^{ciu} świadków, z któ-
rych 3^{ech} wybiera sam pozwa-
ny a 3^{ech} powód wyznacza.
Ten ostatni z liczby 3^{ech} wy=
znaczonych przez siebie świad-
ków wybiera takiego który będąc dobrze
przekonany o ~~[illegible] winie~~ przestępstwie
nie przyjmuje przysięgi. i tym
sposobem winny zostaje prze-
konany. ~~[illegible]~~ –

~~A. Jakie sprawy i przestępstwa rozpoznawane bywają przez adat. –~~

Przez adat rozpoznają się
szczególniej sprawy o kra=
dzież, o ukrzywdzenie niewiast,
o podpalenie i o zranienie. Za-
tem sprawy o zabójstwo, o po-
dział majątku, o ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ rozwodach i wogóle wszyst-
kie sprawy przytrafiające się

w spot

w społeczeństwie sądzone być ~~mają~~ winny przez szarjat.

~~B. Określenia adata.~~

Za kradzież powinien obwiniony zapłacić powodowi podwójną wartość skradzionego przedmiotu jak również i poniesione wydatki na świadka. Za podpalenie i zranienie obwiniony powinien wynagrodzić wyrządzoną pokrzywdzonemu szkodę: ~~stosownie do rodzaju wyrządzonej szkody, i w ostatnim wypadku powinien~~ opłacić lekarza. ~~za leczenie rany~~. Prócz tego we wszystkich tych przypadkach obwinieni powinni prosić o przebaczenie, używszy do tego na ~~pokrzywdzonych przy~~ pośredni~~ctwa~~ków ludzi szanownych, dając ~~im~~ przy tem podarki składające się z

mał

materyj lub innych jakich rze-
czy wartości od 30. do 50. rubli
oraz napojów ~~z~~ piwa i wódki. kilkakroć sądzeni o jeden i ten sam występek zsyłają się do Rosyi
~~Dla poprawy popełniających~~
~~przekonani kilkakrotnie o po-~~
~~dobne przestępstwa ulegają prócz~~
~~wynagrodzenia przyzwoitej~~
~~przez siebie karze, jako to: wy-~~
~~słaniu~~ w odleglejsze miejsca ~~do~~ wysełani lub do
~~Rosyi~~ na pewien czas, cięż-
kich robotach w fortecy Geor-
gewskiej przeznaczeni, ~~lub na pewien czas~~
~~i aresztowani~~ w miejscowym odwachu aresztowani i t.p.
~~kaupwachu od jednego do~~
~~dwóch miesięcy (stosownie do~~
~~przestępstwa).~~
§. 218.
Za skrzywdzenie na stawie
niezaręczonej dziewicy obwi-
niony wynagrodzić jej powinien
18 sztuk rogacizny; lecz jeżeli
dziewica będzie już z kim

zaręcz

zaręczona, albo przestępstwo
będzie wyrządzone zamężnej
niewieście, to winny obo-
wiązany jest wynagrodzić
pokrzywdzenie 80-ią sztukami
rogacizny, jeżeli na to przy-
staną krewni (płci żeńskiej) obrażonej nie-
wiasty: w przeciwnym bowiem
razie winny powinien był ode-
słać pod rozporządzenie kre-
wnych płci męzkiej obrażonej
swą żonę gdy żonaty lub
siostrę albo nawet matkę.

~~c. Zmiana adatu pod względem niewiast.~~

Dawniejszemi czasy ~~kobiety
czeczeńskiego plemienia były
pod bezwarunkowem rozpo-
rządzeniem mężczyzn~~ Czecze-
niec swatał (sobie) dziewicę nie za-
pytując o jej i rodziców wolę,
a w razie przeciwnym po-
rywał

rywał ~~dziewicę~~ jej z tak [illegible] ślub ~~Zwyczaj ten za-~~

~~tania ściśle był zachowywa-~~

~~ny nawet przy małżeńskich~~

~~[illegible] Tak np. o-~~

~~blubienica~~ poczęstowawszy ojca

swej oblubienicy kieliszkiem wód-

ki albo dawszy mu lub matce

małżeński podarek był u-

ważany za ~~[illegible]~~ przyjętego, nie będąc wszakże do spełnienia przyrzeczeń swych obo-

~~[illegible] ich córki ~~ ~~on~~ Mógł się bowiem wiązany.

z nią ożenić lub porzucić ją,

~~zupełnie nie [illegible]~~, a przeciwnie

~~taka~~ dziewica ~~bez [illegible]~~ nie mogła bez jego pozwolenia iść za kogo innego

~~się [illegible] [illegible]~~ ~~nie~~

~~mogła [illegible] pójść~~ za

mąż. Co obecnie zmieniono w ten sposób: iż skoro swatana dziewica

~~Zwyczaj ten jako [illegible] wolność~~

~~zbyt ścieśniająca swobody~~

~~niewiast, w obecnym czasie~~

~~pod naszym zarządem cał-~~

~~kiem zniesiony został, ~~ ~~zda-~~

nowicie

~~zowieniem dla dziewic cze-~~
~~czeńskiego pokolenia prawa~~
~~[illegible]~~ –
ogradzicy przed mężczyzną
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ jak zawierach-
nogiemy
~~[illegible]~~ że nie chce pójść za
wyswatanego sobie mężczyzna, ma wolność iść za kogo zechce.
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ –
Niegdyś
~~Takie [illegible]~~
~~[illegible]~~ i wdowy po śmierci
swoich mężów powinne by-
ły podzielać małżeńskie łoże
z krewnymi nieboszczyków, co również usta-
zniesiono Dozwalając tymże
~~[illegible]~~ wdowom ~~[illegible]~~
rozrządzać sobą według wła-
snej woli.
~~Dziś~~ Przyjmowane też są do Są-
du skargi żon ~~na~~ ~~[illegible]~~ ~~ich~~
~~[illegible]~~ mężów i w ogólności ~~na~~ zniesione zasady
dawne uciskające płeć niewieścią zupełnie.
~~[illegible]~~
~~a wszystkie kobiety korzystają~~
~~z ostony praw sądu na równi~~
~~z mężczyznami.~~

~~(podpisano) Adolf Berzen~~.

§. 319. Poznawszy adat pod okiem p. Berże skreślony, poznajmy też ów który nam pismo peryodyczne Kawkaz zwane przedstawiło, poprzedziwszy go obrazem Dagestanu w Bibliotece warszawskiej na jaw danym, i w rękopiśmie, jak rzekłem, skreślonym dla mnie. Tę kopię zwracając uwagę na stan polityczny kraju i monarchicznych rodzin, pouszcza w związek monarchicznych rodzin, o tem, że pierwsza z rodu równego lub z wyższego od księżna pojęta żona jest rzeczywistą gospodynią domu, a drugie książęce małżonki ulegają jej, z żony (dywan) że z żony jej lub żeni po niej i t. d. spłodzony syn następujący po ojcu opatruje że wdowa opiekę małoletniego syna, a rzędy kraju rada powierza pod kierunkiem starszego z rodu sprawo-wać; rzecz brać utrzymanie; zwyczaj, że synowie mniejszą się cześć ku matce niż ojcu odznaczają, i że cześć po śmierci rodzica na starszego w rodu przelewają.

Zdrajców powszechnie, z germańskiem się i słowiańskiem prawem zgadzając.

Chociaż dola jeńców wojennych, nie tak łagodną co u Słowian, jednakże znośną być mogła, jeżeli chciał tak zwycięzca, albowiem nie szczędzą mu w tem prawo zapory żadnej. Kary na przest

Upadek dzieci i żon karze się haniebnowaniem, a pierwszy haniebnie pada z ręki rodziców lub najbliższego krewnego. Mężczyzn zrzucają w przepaść. Za podkicie zamku i głównie ... ucina się ręka. Za oszczerstwo kradzież ucina się nos lub ucho. Za zdradę kraju lub targnięcie się na rodziców, ćwiertowanie lub palenie na stosie ma miejsce. Za podburzanie do rozruchów szpiegostwo śmiercią karzą. Za niechanie się ze służby lub ... władzy ucinają jego brodę lub

§ 319. Poznawszy adat, jak nam go
przedstawił p. Berže, ~~[illegible]~~ wywodą go teraz według pisma
według spisu ~~innych~~ ~~[illegible]~~ ~~wymienio-~~ w źródłach wyżej okazanych zdoro-
~~nych~~ ~~źródeł. Zaczynając od [illegible]~~ wego. Ponieważ
~~[illegible]~~ w przedstawieniu go ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ nie o to chodzi
ażeby dać obraz dzisiejszego zgubernu-
jawa [illegible] całości, lecz dać
dali który by ~~[illegible]~~ pod okiem

wszy, odziewano ją w worek lub zwierzę-
cą skórę i po wsi oprowadzano ją przeklinając. Nie
znając więzień wpuszczano ją do jam ciemnych, otwór u góry
mających. Przysłowie wszakże twardy daje
[illegible] w czym domu [illegible] winowajcy,
[illegible] i którzy go nie wydał, naraziłby
się w oczach gromady na hańbę, chociaż
~~[illegible]~~
[illegible] gminę [illegible] ośmiela lub nie-
ściąga

XLIV. 44

93

i w ha-
bardyńskich Księstwach istniéj [illegible]tem
pewniej, gdy i w chanstwach Kaukaz-
kich na tem że co wyżej (w §.) osadzonej była tak żarzyna)
prawie (1) [illegible] przecież pominęły [illegible]
zasada w adacie z tej zapewne przyczyny, że [illegible]

i tej jemu dopóty posłuszni póki je-
go z nimi rodziną zamieszkują ziemię
Skoro ją porzuci, nie są obowiązani się
za nim, nie mają nawet prawa przesie-
dlić się za granicę kraju dawniej
zany do ziemi, którą porzuca ilekroć zechce,
przesiedlając się gdzieindziej, a czego wszy-
stkim innym, jakiegoś bądź stopnia
mieszkańcom kraju czynić nie wolno.
Jego zachceń winien słuchać i dogadzać im każdy, a niczego co do niego należy
tykać nie może
pod większą niż zwykle karą.

Z tem co atlan-
tem dopie-
ro dostęp
uwagi zara-
tak żarzyna)
‡ (według adatu
p. Berże)

(1) Gminy Gabeleti i Kiululi w
Zardowskim i kara-kumuch-
skiem chanstwie, o których su-
[illegible] w Bibl. warsz. z r. 1858
III. 588. 599. nap. i Grzelewski
w [illegible] posiadają społem
rolę i losem jej rozporządzają.
[illegible] nie wchodzi w to jak
się kto rządzi i gdzie [illegible]
na to patrzy, kto i jakie-
mu podlega prawu. Oboje ‡
podlegają mu wszyscy
prawa najstarszego w kraju

I Księcia (Wali) który sam je-
den wyższym jest nad pra-
wo, i nawet ogólnego gło-
su narodu, czyli niższe-
go rzędu Książąt i Uzde-
niów, gdy tak zechce, nie
słuchać [illegible].
On też nie jest przyję-

Z urządz[illegible] rząd rosyjski

Oprócz książąt kraje posiadających są [w Kaukazie] osobni właściciele, którzy mają swoich poddanych, ... nikomu prócz najwyższemu rządowi kraju nie podlegają. Tabasarań jest największej takich właścicieli [Tym i podobnym książętom podlegli Czagarowie. Czagarowie nie są ich rzeczą. Czagar płaci panu i robi za daną sobie w posiadanie ziemię, ale ta rzecz nie należy do niego prawa, czyli osoby jego, czyli raczej należą do osoby ustąpić może]. Tem niniej ma

[illegible] ... i do majątku czagaru prawo, którem on dowolnie rozrządza, a jeżeli nie rozrządził to na kwe... wszystkich, mianowicie społnie z spadkodawcą nie będących powinien spadek dzielić według rozporządzenia 15. 25. 27. ... majątku.

[pełna: wszelako się i w Kabardzie (niemi ogólny ...) znajdują.

Ihomakolwiek.

§. 320. Zastanawia ród z krewnych po mieczu i kądzieli złożony (1), ludzie będące w ~~[illegible]~~ żywie rodzie osoby, z których ~~[illegible]~~ tak zwany Kunak właściwiej jest uwagi godny. Osoba pod tem mianem

(1) Od zemsty należało się nie tylko u stryjów ale i u wujów wykupić. Porówn. Kaukaz nr. 51. str. 204.

[illegible]

[illegible] Dziś na Kaukazie a [illegible] przedwiecznie [illegible] przed wiekami [illegible] u Scytów nazywana (1), na braterstwo Słowian [illegible] ślubne wskazujące, szaleń dowód na co, że [illegible] dziś za Karpatami znane [mało] przed wiekami u ludów scytyjskich miejsce, i że ów i tam jednakowo się zawięzywało [illegible] ślubna, że ją tak nazwę przyjaciółką). Po kunaku zaślubania niewiasta która skora dorocznie staje się jakoby rzeczą [illegible]: kto bowiem może porwać ją [illegible] złoty na żonę, [illegible] za nią zaślubania dziwne należący się datek (kalym). [illegible] na koniec brat najstarszy i najmłodszy z których pierwszy przy podziale spadku 2/4 majątku, czyli dandziestą część najlepszą według swego wyboru, a dandziestą najgorszą według wyboru braci zabiera, drugi zaś 1/4 ale gorszą z tegoż spadku bierze dom rodzicielski odziedzicza. Reszta aż 1/4 reszta na równe części dzieli się braci, wyłączając [illegible] siostry [illegible] (3). Po zaślubania następnie rzecz idąca w równi z monetą, jakoż jest broń, koń, bydło i [illegible] (4).

ogólny (pod liczbą 27-203) adat.

(1) Mówi Lucyan w Toksarysie (rozdz. 7) że Orestesa i Pilada Scytowie kiedykolwiek nazywali, mając ich za opiekujących się przyjaźni bóstwo. La-Croze poprawia ten wyraz na κακανους [illegible] mając go za [illegible]. Mniemam że raczej na κοναkους (od κοναkος, dziś na Kaukazie kunak) zmienić go należało.

(2) Według Lucyana (Toksaris w rozdz. 37.) dwaj przyjaciele wpuszczali do pucharu nieco krwi z zaciętych sobie wypłynionej palcy, miecze swe w krwi tej maczali i do ust przytykali na znak, że jeden za drugiego duszę gotów. Dziś zaś (porówn. Kaukaz nr. 51 str. 203.) wpuszcza się do wina nieco uskrobanego z monety srebra, które się następnie wraz [illegible] pije.

(3) Kaukaz w nrze 83, zmienić [illegible]

(4) Wartość tych rzeczy na monetę szacuje Kaukaz nr. 51. str. 204.

Na szczątkach jej do osoby rozwój rodowego, rzeczowego, z zobowiązań wynikającego, i na koniec karnego prawa polegający, wyczerpuje całe kacharskich ładów prywatne i karne prawodawstwo. W rodowem uwagi jest godny zakaz azeby się rody nie dzieliły lecz i owszem żyły w majątkowej społności. Wygodniej bowiem było dozorować siedzących w kupie i mieć ich w ręku bo przez podział nie roz-drobniony majątek odpowiedzialnym, bądź gdy zemstę przez podpalenie domu wykonać chciano, bądź tak zwane wrzewalstwo odbywano. {Wierzyciel mając dłużnikiem osobę, sobie poręczoną, przekazuje swoją należytość poręczycielowi (wrzewali), który znowu innej go, a ta znowu innej, przeosobie kazuje go, dorachowywując do kapitału procenty i koszta utracone. Tym sposobem rośnie dług który ponieważ musi być kiedyś przez ród spłacony, więc też nie długo się wrzewalstwo przenosi. Przepada atoli należytość u bankruta którego się odszczepia rodzina, ludzież u księcia, za którego spadku po nim nie biorąc nic nie płaci ród jego.

}

{w razie oporu jego dłużnika)

z za każdym razem

~~nie jest obowiązany.~~ {Jedynym środkiem otrzymać zadosyć uczynienie jest zemsta, której lub też przez wrozkę uniknąć można, jednakże jej rzadko kto unika, albowiem [illegible] przez Wachtanga Cara postanowiona głowszczyzna. Według jego przepisu głów[illegible]

[illegible]

{Rządzińska połowę tego co księżna, sług księżęcych znowu połowę mniej, a ~~[illegible]~~ czagarska jeszcze połowę mniej ~~[illegible]~~ wynosiła. Było to więc osim klas uprzywilejowanych, trzy księżęce, trzy rządzińskie, jedna z których służebnicza i jedna więźniarska, a każda do księżęcej się stosowała głowszczyzny. Płacono za głowę pierwszego rzędu księcia $\frac{4}{4}$, za takąż drugiego rzędu $\frac{2}{4}$, za takąż rzędu trzeciego $\frac{1}{4}$. [W stosunku tym płaci się ~~[illegible]~~ cała się i za rzeczową zniewagę, zważając przytem jaki członek ciała, i jakiem obrażona narzędziem. Po oku szła noga, po niej prawa i lewa ręka, po tej wielki palec, po nim palec wskazujący, dalej dwa średnie, na koniec mały palec (1).

{Szlachecka głowa od $\frac{1}{4}$ [illegible] czagarska od $\frac{1}{16}$ poczynając się coraz niżej aż do trzeciego syna rzędu.

{uchylając się od niej naraża na się swój ród. Wszelaka ma i za pobora miejsce. Ma też

{Rozpoznający ~~[illegible]~~ przestępstwa sąd objeżdżał kraj w towarzystwie służących mu na rozkazy jeźdźców, rozpoznający winy i sprawdza je świadkami. Od wyrzędzających nie wymaga się ~~[illegible]~~ naprzód ~~[illegible]~~ zachowały w dniu na zdarzenie przysięgi przeznaczonym ~~[illegible]~~ wstrzemięźliwości, czystości i ~~[illegible]~~ wstrzemięźliwości i czystości. Ani więc w dniu tym bora małżeńskiej. Ani więc w dniu tym

(1) Klaproth T. I. 1083 nr. 83, s. [illegible]

z żoną
go dzieli, ani jeść ani pić nie powinni. Przysięga odbywa się w świątyni. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Powód lub obwiniony ~~[illegible]~~ bierze w rękę świętą czarę i na prawdziwość słów swych przysięga; pod czas czego świadkowie ~~[illegible]~~ przykładają do jego ramion swe ręce, powtarzając za każdem zdaniem „Amen". Wymierzenie kary i złożenie opłaty kończy sprawę. Opłata na trzy dzieli się części. Jednej dostaje kościół (jedyny to był przed wyznaczeniem mu dziesięciny fundusz jego), drugą zabiera rząd, trzecia zostaje w ręku sądzących.

V. Z poglądów etnograficzno-prawnych wyjątkowe wnioski, i pierwszej serii tego dzieła zakończenie.

§. 321. [Rodów, które są dwojakie, wojackie i rolnicze. Oba rody różnią się w swym składzie. [W rolniczym żyje rodzina w majątkowej społeczności pod opieką ojca, a gdy ten umrze skupią się dzieci około matki, która przy pomocy najstarszego z synów, dalej prowadzi gospodarstwo. Po jej śmierci rządzi ten rodziną, wychowuje i pielęgnuje młode rodzeństwo i ma staranie o siostrach. Kiedy najmłodszy dorośnie, lub kiedy każdy z braci zażąda podziału majątku, dają mu bracia najlepszą część ojcowizny i zostawiając go przy posiadaniu rodzicielskiego domu, wydają siostry za mąż, a sami, wziąwszy każdy swą część, osobne zakładają sobie siedziby. Wtedy oddzielnie każda rodzina tymże co wprzód, ale pod innemi warunkami, żyje trybem. Posiada bowiem teraz dwojaki był rodowe czyli przez ojca odziedziczone, i własną pracą nabyte oba majątki po ojcu będą ziemie. Sprawując władzę, gdy z tychże to wyrozporządza ziemni, poszanowni rodzina: rozejść się w żej powodów rozejść się; pierwszym zaś rozporządza drugim dowolnie, pierwsze za zgodą. W pośród ich zajmuje pierwsze miejsce najmłodszy z synów, po nim idzie czeladź przybrana do rodu, a za nią czeladź, po tej członkowie. Pozwalając rządu wiele do pracy szczytnie wrzynając się pod jego opiekę swoją katolickich ojców, chce schronić się pod jego stróżem. [Jak z własnem dzieckiem obchodzi się z nim i rządzi go, zakładając zasiedl... w razie nastąpionego zabójstwa o cenę się głowy (umawia) chroniąc rod od zemsty.

[Państwa biorą początek swój z rozwoju celach.

[i planami się rozli z nim dzieli.

[z towarzyszami lub obcymi ludźmi wspólnie, a się z przybyszami rządzi]

[illegible]

§. 322. W rodzinie wojackiej wszystko wrzęcznie dzieje. Sprawuje go ojciec z rzemiosła złoczyńca lub pasterz. Będąc najsilniejszy w domu i własną pracą zapracowany posiadając majątek, ma wszystko zawisłem od siebie. Żona, dzieci ich, i czeladź, są niewolnicy, których według upodobania rozporządza, majątek do własności jego. [illegible] byd ich bowiem posiewając i narzędziem uczynił swej woli.

[illegible]

Jeżeli umrze nie rozporządziwszy majątek, to najstarszy swem imieniem syn zabiera go, # dawszy każdemu z braci pewny na drogę datek. rządzi rodzeństwem wypędzając od siebie lub wydalając z domu według jego [illegible]. Po czem żyje dalej tym co porodek jego pomnażywszy, z nim na rolnika napada, [illegible]

i jako silniejszy od niego bo ćwiczeńszy w broni zwycięża go, i w niższym od siebie stanu urzędzie. Zkąd porządek haga, których w rolniczym nie widać rodzie, przed jego od wojackiej ujarzmieniem, zkąd też wojackiego rozrośł prawa zupełny brak w nim majątkowej spólności.

[illegible]

Ona rodzaje rodów [illegible] najstarszych [illegible] na rolnictwie [illegible] [illegible] Chiny w zapadłej szczodrości od Tatarów zawojowane, [illegible] ma podobnie jak na Kaukazie najstarszy najmłodszy z synów pierworództwa pory podział spadku, a z reszty

[illegible]

§. 323. Oba [illegible] rodów (osiadłych w Indyach naj-
przód i Chinach, dwóch na rolnictwie głó-
wnie był swój opierających państwach,
historya ukazuje. Wszelako w niedzi-
głym rodzie, pewnej której [illegible] kastowości
najstarszego i najmłodszego z braci
faworyzuje [illegible] Gdzie to postąpiło? Pośród niewszyli-
[illegible]
(według uwa-
gi w §. 70. tomu poprzedzającego rzuco-
nej) z zdobywczych górali [illegible]
[illegible]
(między
gnat zaprowadził mierzano [illegible] przed sem
kiedy, i odkąd [illegible] najstarszy i najmłod-
szy z synów miał w braci spadku pierwszeń-
stwo. Toż samo musiało być [illegible] w Chinach
[illegible] przed zawojowaniem ich od Ta-
tarów, albowiem rolniczy naród nie mógł
innej jak rolniczej wyżej opisanej hołdować zasadzie. Niezwinej od Indyanina
[illegible] ujarzmiony będąc Chińczyk, tak dalece
[illegible] o niej zapomniał a nawet
[illegible] zupełnie wyglurować ją z
swej myśli
[illegible] że i dziś w chiń-
skiej rodzinie

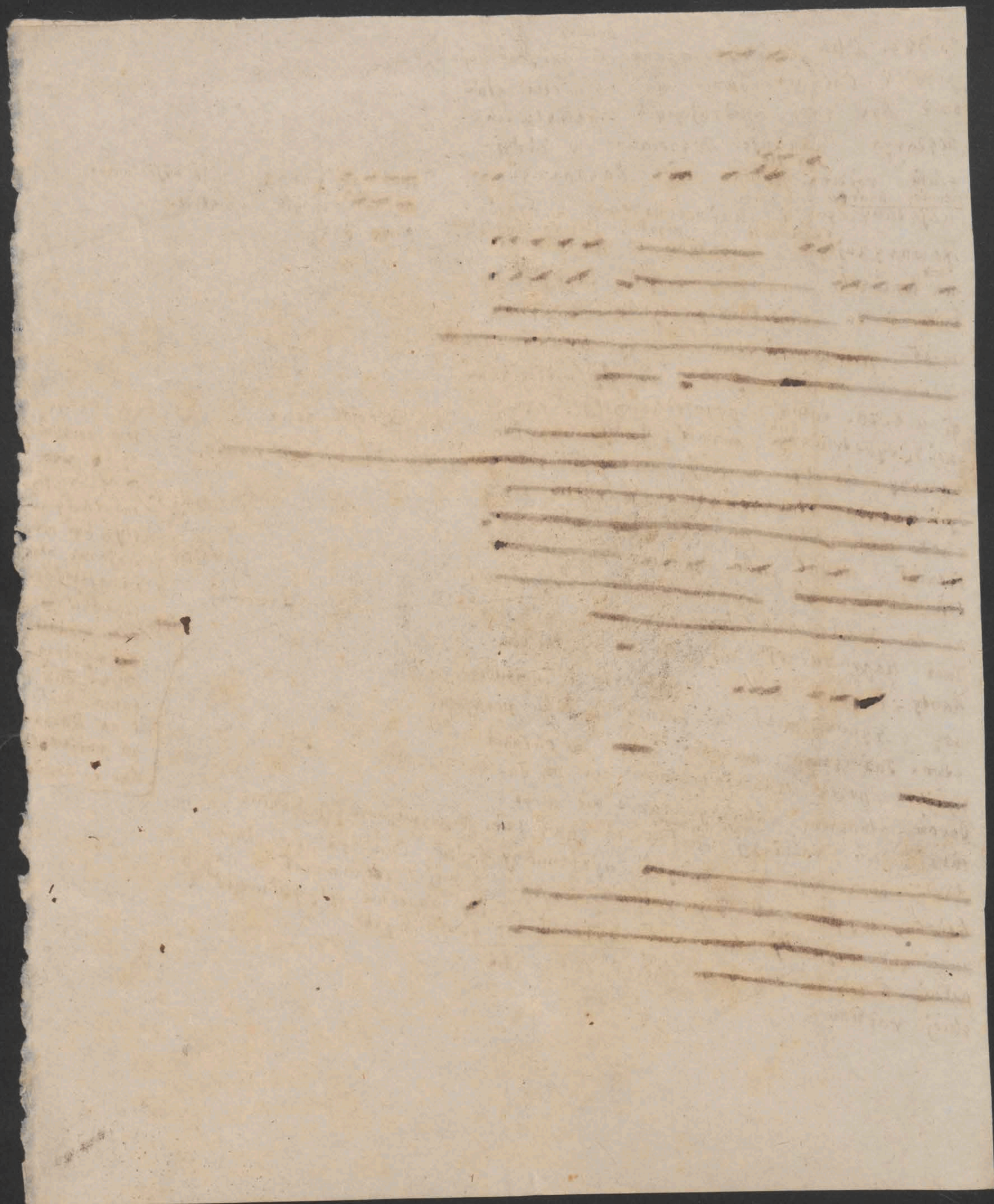
[illegible] się, przez dzieje objaśnionym
[illegible] świata, spostrze-
gamy już

z podbojów przez

nad Gangesem przyczynionych, przez co która się rozwinęła ka-
sty, był odległ. (majorat, obok minoratu) ka-
stowości [illegible] wyobraziciełem. Toż samo miało i na Kaukazie miejsce. W
[illegible]

przez to

w rodzie rzecznej

[illegible] żonai Dzieci są niewolnikami ojca, który [illegible] sprzedaje mężom swym córki, a synów jeżeli się mu tak podoba wypędza z domu lub trzyma na uwięzi, [illegible] synowi najstarszemu całe swe w spadku przekazuje mienie, dobrej jego zostawując/to wolno dać młodszym braciom ile zechce (1) i t.p. [illegible] zasady Chiny, gdy o zasadzie prawa rodom rolniczym wrodzonego zapomniały odwiecznie. Albowiem że w zapadłej już powieści musiały stawczy[?] twórcy, dowodem tego indyjska i chińska brania spadków zasada, która przeszła się przez Kaukaz do Europy, pozostała na nim w tej co po ukształceniu Indyji (jak w §. 70. tomu poprzedzającego wykładem) [illegible] poszła, że jest dzieła majątek między dzieci należy [illegible]

§. 324. Kiedyż to w Europie obadwie alonszyanowedy [illegible] się rody? [illegible] Ładami [illegible] lub nawet wcale ozdobić jego nie podobna, równie jak nie jest możliwem wykazać kiedy mowa europejskich ludów zindoeuropejszczała. Mniemam że [illegible]

(1) O Chinach porówn. Drugi rozdział tomu pierwszego dzieła Gemsa das Erbrecht i t.d.). O Indyach porówn. pierwszy rozdział tegoż dzieła, dalej Michelet Origines du droit. Iwan. I. 16-19. 61. ustęp.

na korzyść ustanowionego u starożytnych
Greków zasada Arkadyi, wytrysnąwszy pierwsza zasada z wód
od Gangesu i w pomroce dziejów ta się niepostrzeżenie do Europy się prze-
ślizgnąwszy,
wyszła na jaw przy Duna-
ju, Łabie, Renie, i rzekach innych, na brzegach których za-
mieszkała z czasem słowiańska ludność. Też sama

zasada z wyższych sfer dziejów ludności następnie
wytrącona, skryła się pod strzechę
rolnika, który ją odtąd niewidomie
w Germanij a jawnie poza Germanią
pielęgnował, i dotąd ile się da pie-
lęgnuje ją (patrz wyżej §.) Szlachetnie.
Wrzuciła ją zaś w zakres zwyczajo-
wego prawa druga czyli sła-
wska, chińska, lub, jak się ją komu
nazwać spodoba, skandynawska zasada,
duchowi czasu dogodniejsza, bo wojnom z Rzymianami nieustannie toczonym
sprzyjająca.

Przez Gotów a następ-
nie przez Normanów dostawszy się z Kaukazu do
Skandynawij, przeszła stąd do Ger-
manów i już za czasów Tacyta (jak
w §. samym pierwszym rzekliśmy) obok pierwszej
prawo wszystkich dzieci do spadku
rodzicielskiego uwzględniającej, usado-
wiła się

w tym i poprzednich działa tego wyp
między domach. Porządek a ...
abu zasad na całe słowiańskie prawo daw-
nego aż do XV. wieku przypomnieć ...
delnikowi, rolnikowi przez to ...

wiła się. Ktoby sądził że i przeciwnie być mogło, że naprzód wojacka a po niej rolnicza nastała zasada, i że druga wyparowawszy pierwszą z prawa zwyczajowego, zasada następnie przez nią znowu wypar~~owana~~ta; i ktoby mowę tak sądził, musiałby wprzód dowieść, że człowiek zanim pasterzem został był wprzód rolnikiem, co utrzymywać byłoby wszelką niedorzecznością. Ktoby zaś przyjmując chciał, że idea germańskiego prawa z dwóch zasad owych nie powstała, temby się w jeszcze większe wplątał trudności, z których jakby się wyplątać potrafił; niech mi ten wskaże kto zdania niego w tym i poprzednich objaśnionego łonie ~~mi~~ padziełku nie zechce.

ze źródeł ubocznem kroniczny obraz
politycznego i prywatnego prawa

~~pierwszej serji tego dzieła przejmie do ... ~~

§. 324. Bądź że przed wojacho-rodowczą w Europie zachodniej pojawiła się rolniczo-rodowa zasada, bądź, że będąc na czasie wrącej niż ta przypadła jej do znaczenia, pewną jest rzeczą, że już w czasach przedhistorycznych parała się pierwsza z drugą. Sprzyjaźnione z sobą na pięknie obie zasady zaczęły się wnet spierać o pierwszeństwo nie tylko u południowych lecz i u północnych Germanów (1): atoli pierwsza pokonywała drugą nie tylko w monarchiach lecz i rządzonych przez arystokracyą wojskową rządzonych państwach, czego jawny dowód na Frankach i na Saksonach widzimy. Przyczyną tego były nowo ze Skandynawij napływające do Germanij ludy, zasadzie wojacho-rodowej przychylniejsze, ktore upadającej już nowych dodawały upowszechnioną zasadę, tę w Germanij przyswajali sobie.

Członkowie pośród Germanów wolnemi głosami narodu powoływani do rządu kmiecie, które przez to wpływ na swe rządy nad młodszych członkow rodzin, w stosunku do siebie uważanych braciszkami. Co widząc ci naczelnicy postarali się o zadatki, czyli językiem, mowiąc dzisiejszym konstytucye pisali sobie. W konstytucye te wszystkie też gmina prawa, po wsiach i na folwarkach spisywane w tym celu ustawy rycerskiego prawa.

gminą tem na rycerstwie prawem uprzywilejowany i na rolniczy podzielniczy kazały drugiemu czynsze płacić według sprzężaju, i podymne dawać, co dziś ma jeszcze na Kaukazie miejsce.

(1) O germańskich Królach w ogóle mówi Tacyt w Ger. 6. reges ex nobilitate sumunt, nec regibus infinita aut libera potestas, a o północnych w szczególe opowiada w Germ. 44. unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.

~~[illegible]~~. Wtedy też w poczet tych praw głowszczyzna o ile jej jeszcze
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ zwyczaj nie uchylił gło-
wy. Wtedy na koniec prawa mężczyzn, które za osobę już a nie za rzecz uważane
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ nie ~~tylko~~ z płci
mężkiej przez ~~[illegible]~~ spadkowe równa-
no chociaż ~~[illegible]~~ jeszcze nie zrównana. Rzu-
cę w następnych dzieła tomach z-
ciągłą na Europę zachodnią a oso-
bliwie na Francyą, Anglią i Niem-
cy uwagą badając ~~[illegible]~~ ~~jak~~ ~~[illegible]~~
~~rodowa zasada nad wojacko-rodową~~
~~wziąwszy przewagę, prawa azyatyc-~~
~~kie do Europy przeniesione europeiszczy-~~
~~ła, i zeuropeiszczyła je prawie zupeł-~~
~~nie.~~

dojdziemy do tego wyniku, że prę-
dzej później zlewając się ~~[illegible]~~
w jednę całość wszelkie prawa wyłączno-
ści, i że im swobodniej następuje
ten zlew ich, tem trwalej utwierdza
się wewnątrz życie rząd krajowy.

VI. Dopełnienia poprzednich tomów.

Przedmowa

(1) Horatii Odar. II. 1. v. 7. 8.

W dalszym rozwiju myśli o początku i wzroście prawa, w poprzednich wyłuszczonej uwagach, winiénem z uwagą na szczególnego szyku stąpać (1),

incedis per ignes
suppositos cineri doloso,

Podług swych badań dał kierować, aże-by to cośmy o charakterze Niemców a Słowian w pierwszym tego dzieła po-wiedzieli, dalnie przedstawiło się w obra-zie prawa obu narodów wyraźnie, ja-sno, zrozumiale. Prawo to ze zwyczaju odwiecznego w Chinach i Indyach naj-przód objawionego, ztamtąd przez Kau-kaz do Europy przesiedlonego, i w niej odrębnie na północy i południu kształ-towanego, zszedłszy się razem na za-chodzie, w uczonych się pierwiastkowi swemu odpowiednio przedstawiło. Chociaż uczeni że zbliżając do siebie dwojaki-ch ów zwyczaj usiłowały w jednolite ger-mańskiem dziś nazywane zamienić go prawo, nie mogła jednakże ~~to~~ osiągnąć celu pożądanego. Zawsze się bowiem w tem prawie objawiający. pierwiastek ku dualizmowi kierował. ~~[illegible]~~ Ważną ~~[illegible]~~ więc rzeczą jest rozważyć ów zwyczaj, drogą którą z Azyi przez Skandy-

nawą ku Islandyi a przez Dunaj
~~nad~~ Żabę, Ren, Skaldę [i t.d.] ku podno-
enej Germanji / Francyi i Szwajcaryi
środ poznać, ducha jego przeniknąć,
znaczenie zgłębić. Trudne to, arcytrudne
zadanie, ale do rozwiązania podobne.
Zrobiwszy w tym względzie co mo-
głem, zostawiam następcy swemu
rzecz poprowadzić dalej, badać szy-
rzej, i przy pomocy dziejów ucza-
wej przeżeń, a przez tę starała obja-
śniać. Tą postępując drogą przyj-
dzie się coraz więcej do tego przeko-
nania, że jak dziś w germańskiem pra-
[nie jedno] nie odgadnąć trudno do słowiańskiego
nie rozpoznawszy [nie jeden szczegół,] tak znowu [w] słowiańskiem
~~zrozumieć~~ nie podobna, z ger-
mańskiem go nie porównawszy.

Pisałem w Warszawie w
miesiącu

W przedmowie do poprzedzającego tomu rozważając jednakowy początek, wzrost i rozwój prawa a mowy, nie powiedziałem o tem, że poszukujący prawdy [illegible] prawoznawca nie tylko ma z górnikiem lecz i z badaczem całej w ogóle przyrody badaczem podobieństwa wiele. Na niebezpieczeństwa na które się pierwszy i drugi naraża, wystawiony jest i prawnik, i o nim to godzi się również [illegible] wyrzec z Księciem liryków wyrzec:

Tem o trudnościach jakie badającego ich spotykają prawoznawcę. Trudności te nie są mniejsze od owych, na które się naraża badacz przyrody, gdy [illegible] albo świdrem zagląda w pokłady ziemi, albo przypatruje się wybuchowi wulkana

incedis per ignes,
suppositos cineri doloso.

Gdy bowiem dwa pierwsi mają [illegible] oczywiście, zagrożeni będąc co chwila [illegible] przed ogniami śmierci [illegible] zasypem ziemi, albo [illegible] albo zasypem [illegible] ukrytym pod popiołem kraterowych utonięciem w przepaści [illegible] trzeci choć mniej [illegible] zgliszczy, [illegible] bezpieczny od [illegible] podobnych przygód mając jednakże [illegible] do walczenia z przesądem, nieukształtem i złą wolą tych, co patrzą na rzecz a nie widzą jej, co się na Sędziów narzucają a sądzić nie umieją, co wmawiają w drugich bojaźń tego czego się sami nie boją [illegible]

pierwsze po [illegible] się do dziś po tej drodze nie może

że prawa i zakony słowiańskie z jednego wytrysnąwszy korzenia tak się [illegible] cięły

W dalszym rozwoju myśli [illegible] o początku i wzroście prawa w poprzednich tomach wyłuszczonej, [illegible] umieniem, i z uwagą na wyjątkowego tylko zdania,

że słowiańskie prawodawstwo [illegible]

incedis per ignes
suppositos cineri doloso,

Podług naszych badań, w-zdań (?) zmierzamy doprowadzić do celu [illegible] aby, szczególnie dopełniwszy brzegu, okazać: że z ducha niemieckiej i słowiańskiej narodowości tak rozwinięte jak wskazaliśmy prawodawstwo, którego wpływ na siebie dopóki słowiańscy ludzie [illegible] wpływem tym zdołali kierować [illegible] praw i zakonów wyszczególnione tak [illegible] praw i zakonów rosłe jedne się szczególniej od drugich rozwinęły, gdy jednakże wszystkie z jednego wytrysnęły korzenia, [illegible] swym wierzchołkiem co nieba sięga i korzeniu [illegible] ziemi nie [illegible] natury, [illegible] listki, który nie porówna. Podobieństwo to [illegible] odpowiedź tym, który nich zdury [illegible] prawodawstw poznać usiłują ducha oba [illegible] przypadają, jak zewnętrznie się nie [illegible] niby a wewnętrz [illegible] z obawy, aby [illegible] słabszy jego od [illegible] dać się [illegible] słowiańską stronę [illegible] antygermanem, aniby słowianinem. Błocha to

charaktera i

że gdy i [illegible] przyjmując drzewo słowiańskiego prawodawstwa będąc

się [illegible] potrafi [illegible] do siebie wysokie i niskie należy, [illegible]

że rządzące i sądzące prawem [illegible] należy

[illegible] słowiańskie

tych wytrysnąwszy z jednego korzenia rozrosły się drzewa i korzeny, tak

I jedne szczególniej od drugich

i dziecinna obawa! Tylko chińscy malarze co kozackiego rysuje a żywo i ducha nie umie wyrazić w obrazie w malowidle cienia, ażeby obok mego światła nie przedstawić, zwłaszcza gdy przedstawia go historya nie panegiryk.

nie umie. Tylko ten

z początku od prawodawstw podoźrzone

umiejętnie, że jak

Dziś nie jedno w niemieckiem prawodawstwie zjawisko odgadnąć trudno do słowiańskiego nie zajrzawszy, tak nawzajem i słowiańskiego zrozumieć nie podobna, Ta kolej rzeczy naprowadzająca sama przez się badacza na tak zwany antygermanizm i panslawizm, chroni go od przesady w obu przypadkach, wprowadzając w granice

Lecz nie porównawszy z drugiem jednego prawodawstwem tego jest połowie i częście prawodawstwo z słowiańskich rozwinięte najwięcej, których bez głębszego i rzetelnego na miejscu od nich słowiańskiego odgadnąć nie podobna. Zapuszczając się w ich badania

~~[illegible]~~ i ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i rozważając wpływ na nie praw pojedynczych, nie podobna ~~[illegible]~~ być o tak zwanej, wszechsłowiańskość (panslavismus) o antygermanizm nie zawadzić ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ i kwestje oba ~~nie~~ ~~[illegible]~~ w porozumienie

niepodobna nie zawadzić o wszechsłowiańskość (panslavismus) o antygermanizm: lecz oba są z takiem jak je rozumiemy znaczeniu, są na swojem miejscu ~~[illegible]~~ obrazy powinny być dosadne, które, ~~[illegible]~~ przesadnemi być uznane ~~[illegible]~~ przesadnemi być wykaże przez to samo że w chińskiem a nie europejskiem podoba sobie malowidła, że lubi obrazy z samych tylko konturów złożone, czyli lubuje sobie w takich które są bez cienia i światła, ~~[illegible]~~ jednem słowem że zamiast ~~[illegible]~~ a nie wizerunków ~~[illegible]~~ ducha i życia pełnych, kościotrupy oglądać woli.

przekonywa o tem wiedząc nie że ~~[illegible]~~

się ~~[illegible]~~ przesadnemi być zwadza

jeżeli ~~[illegible]~~ (powinno się znawcy uznali je być ~~[illegible]~~ odpowiedniemi warunkom sztuki) dowiedzie

Dodatek

do tomu III. historyi prawodawstw słowiańskich.

I. Sprostowanie mniemań które o prawach rodowych niemieccy i polscy objawili uczeni.

1. Małżeństwo i jego skutki prawne.

§. 257. W miarę rozwinięcia wojackiego a rolniczego rodu, ustawał zwyczaj porywania niewiast, a nastawało kupowanie, wydrzeć pojmowanie żony. Nie porywał wojak białogłowy, ażeby i jemu nie porywano jej, lub odbierając porwaną, nie narażano go przez to na prowadzenie wojny. Kupowano więc drugą a sprzedawał obie. Kupiwszy zatem żonę nie wypuszczał od siebie. Jeżeli nie płodna była, za nabywał drugiej, i miał obok samej. Obie się niewolnicami jego być uznawały. [pospolity u obu] Kobiet pojmował żadnej do gospodarstwa, i t. d. niewiastę, na której jeżeli się z jej przyczyny niepłodności zawiódł, wypędzał ją a kupował drugą.

[To jest zwyczajnych niewiast.]

[illegible] potrzebując związków z innymi rodami również wojacy musiał od nich coraz więcej szanować kupowanej na żonę niewiasty, i wyżej stawiać poczatne czyli za posagi wielkie nabyte, od niepozaznych [illegible]. W tem położeniu znalazły się greckie ludy, i im wyżej ich z których w cywilizacji przeszedł, tem więcej hołdował tej zasadzie, utwierdzając to małżeństwa

[illegible] dla wyboru żony i obejście się z nią zależy jako wojacy, który dla szczątków politycznych

[illegible]

[illegible] obywateli ateńskich, którzy jak wiadamo mogli obok żon [illegible] utrzymywać sobie kobiety na co krajowe pozwalały prawa. W takiemże położeniu [illegible] znaleźli się Trakowie z których jedni kupowali sobie a drudzy umawiali [illegible] żony; † opowiadające w takiem Bułgarowie którzy [illegible] za posagi bogate nabywywali żony mat- [illegible] w takiem na koniec Madziarowie, [illegible] u których bywały przy- kobiety do rodu [illegible] sędzieś wią- [illegible] posiadające wdowy (1). W takiem się † też położeniu ~~po przybyciu do Grecji znaleźli Normanowie. Szlachta~~ ~~mniej [illegible] posiadała żon wiele, czyli miała obok~~ ~~[illegible] kobiety, bądź też jednej [illegible]~~ ~~[illegible] [illegible] [illegible] z [illegible]~~ ~~[illegible] [illegible] [illegible] azaby [illegible]~~ ~~[illegible] [illegible], [illegible] gdy [illegible]~~ ~~[illegible] tylko [illegible] w [illegible]~~ ~~[illegible] [illegible] pojęcia o dwo-~~ ~~jakiem z żoną i kobietą [illegible]~~ ~~[illegible] małżeństwie, i nawet [illegible]~~ ~~[illegible] dwojej nie posiadał~~ ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ [illegible].

~~† gdy ani pojęcia o dwojakiem z żoną i kobietą zamęściem małżeństwie nie miał, przeto też rozumiejąc wiana i posagu znać nie mógł, nie miał też wyrazu na oznaczenie kobiety.~~

(1) O Grekach porównaj Charyklesa Bekkerowego według Charowych rejestru, o Trakach Herodot V. 6. i Mela II. 2.) mówi, że u nich dziewka za kogo chciała wydać się mogła, ale żona zaś wszystkich obyczajów zachować musiała, jako że kupowaną bywała dlatego. O Bułgarach przeczą Papieżowi żadane (w I. 4. 303. mówi o nich), [illegible] a o Madziarach wyżej §. 24. podług Werbőczego. U tych według Werbőczego w Corp. jur. hung. 79. były przymałki, a więc bywały nie tylko kupne lecz i pojmowane żony.

tak w Germanji jak i nad Dunajem
Normanowie znaleźli, skoro się do niej
ze Skandynawji w czasach przedhisto-
rycznych, a z nad Bałtyku w drugim
po Chr. ~~przesiedlili~~ wieku ∠ nad morze czarne przesiedlili. Wtedy
nowe tu rozwinięte zwyczaj wojackim ro-
dom właściwy ~~zwyczaj~~ a rolniczym nie
znany zwyczaj miewania więcej nad je-
dną żonę, przy zawiązała się różnica ró-
wnych a nie równych czyli morganatycz-
nych ⌈ małżeństw, ludzież nastała ~~ustaliła się~~
nazwa mełżonek i małżonków w ta-
kim żyjących ⁋

~~dając i w prawach swoich nie dały~~
~~miejsca, nazwisko każdy żonie~~
~~dawne podały w~~
~~ochydę, różnicy wian a posagów długo~~
~~nie znając nie rychło się za powodem~~
~~wszych obruszyły z drugiemi.~~
Zwyczaj to wszystko zrządził i
formę zawierania małżeństwa, ludzież
dobra ziemie ...
na posagowe się
i przywiankowe u Polaków mianowicie podzieliły. Wszy-
stko się w drogą zwyczaju zrobiło i roz-
winęło, ⌈
że jak język tak się i prawo
rozwija, że rozwój obu również
od zwyczaju jak i woli zawisł
prawodawcy.

⌈ na posagu lub na samem tylko wianie ograniczonych

⁋ zwyczaj. Trzecie wyjąwszy nie miało to na ludy sło-
wiańskie wpływu. Wielożeń-
stwo książętom swoim i szlach-
cie, a morganatyczne mał-
żeństwa Niemcom zostawi-
wszy, ‡

‡ nie mógł się długo ⌋ z naszą kobie-
tą ... z po-
sagami ...
Wsze-
lako oswoił
się z niemi
przecież, ...
]. zkąd ważne
dla rozwo-
ju historyi prawa wynikły
skutki. Przez to bowiem na-
stała zmiana w

⌋ oswoić rolnik
ani
żyć ani

⌈ niby dla przekonania
nas o tem naocznie,

(1) ~~Niemiecki~~ Germanii nad Dunaj w źródłosłowie swym dotąd nieodgadniony wyraz Kebs, i nie wiadomo czy z przyjęty został lub dopiero za Karpatami ~~[illegible]~~ utworzony (Grimm Gesch. I. 13. ↑ ~~[illegible]~~ ~~w przedłużeniu~~ ~~(Kebes~~ ~~(chepisa~~ ~~(brzmiący~~ ~~[illegible]~~

↑ R. Alt. 438) który w przedłużeniu brzmiał Kebisse (chepisa i t. d.)

miał według ~~[illegible]~~ słowników dać powód utworzeniu się wyrazów ~~[illegible]~~ kiep, Kobieta, z których drugi w ~~[illegible]~~ ~~miał~~ w XVI. jeszcze wielu w poczciwem znaczeniu brano, w zelżywem bierze się dotąd. Oba wyrazy ‡ ~~[illegible]~~ ~~znaczenie~~, a pierwszy ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

↑ na koniec ~~[illegible]~~ Linde tylko (innych Słowian nie znając tego wyrazu) słowach, w którym wyraz kobieta objaśniono.

Porówn. słown. Bohemiar. ~~[illegible]~~ (Kep łacińskie cunnus, tudzież słown. w którym) Lindego, Jungmana, Wuka p. w. kiep, kep, kepec, ~~[illegible]~~

‡ małżonkę i małżonka w mniemanem małżeństwie żyjących (Kebsweib, Kebsmann, niby kiepmężczyzna, kiepmężczyzna) u Niemców i Polaków oznaczały.

~~[illegible]~~
~~[illegible] się do [illegible]~~
~~[illegible]~~ Były u Normanów obok żon ko-
biety, u Szwedów obok pierwszych nie było
drugich, czyli nie było obok żony innych
w jakowem bądź prawie poszanowanych ~~nie~~ przed zjawieniem się Normanów nie-
wiast. ~~Dopiero się [illegible]~~ Dopóki w
~~w Germanii [illegible]~~
Skandynawii żył sam, przestawał na je-
dnej żonie. W miarę atoli pomnażających
się mu przez wojnę bogactw, napełniał
dom swój mnóstwem

254. Pojąć łatwo że cenięże (1). się wysoko niewiasty nie za ladajaki zapewne mężom sprzedawały się na żony, posag, nie za ladajaką cenę tracąc swoję w stan kobiety przechodząc, wiankach. Pominowszy Greków o których niemo dowodu nas w tym względzie zwróćmy uwagę na niemieckie w Germanij osiadłe ludy. W prawach tych co ze Skandynawij, jak Fryzowie i Turyngowie, nie przyszli nic ani o wiankach ani o posagach nie ma, a przeciwnie w ustawach tych co albo zdawna jak Saksonowie i Frankowie przybyli, albo się ze Suewami, jak Longobardowie, wcześnie połączyli, można się naczytać nieco o tak zwanej meda (dziś Miethe) czyli datku niewieście za co dangmo, że się na żonę, niby Rzymianka przez ściele małżeństwo z mężczyzną nie pałączona (nana), wynajęła, lub że się kobietą być przez czas niejaki z-obowiązała. Nazajutrz (Morgen) po ślubie dawał mąż żonie swojej pewny datek (Gabe), co razem wzięte (Morgengabe), oznaką było nierownego jej morganadycznem zwanego przelo małżeństwa (2), z czasem uczoli nie tylko kobietami lecz i żonami stawające się niewiasty, o cenę posagową oraz o datek za utracony wianek uważały się, których chciwości pogarszając prawo osobliwie longobardzkie

(1) Porównaj co o tem Eichhorna II. 95. uwagi. Dopełniając powiedziałem.

~~(1) Wiele o tem rozprawia wydany przez Scheren Charitius, którego według ... zowie w rejestrze ...~~

(2) Matrimonium ad morganaticum. Źródła wskaże Djucangi p. w. morganatica, morganaticum, morganegiba

(z nich która może żądać w tym względzie.

przepisało, ile ... Inne jak gdzie ustanowiło, że chociażby żona w wianek nic z domu nie przeznaczyła, to należeć się jej ma summa pewna po mężowskiej śmierci; a inne znowu jak Węgrów prawo, że odbiera, że dostaje ze spadku ilość posag i wiano w stosunku ... Inne na koniec do majątku oddzielonego a w części małżeństwa nabytego oznaczyły; co posagi i wiana na drogę spadkobraci i wspólności wprowadziwszy majątkowej, ważne za sobą dla żon małżeńskich i nie majętnych pociągnęło skutki. Rzecz zastanowienia godna, że wynikłe stąd stosunki najwięcej się w prawach ludów, jak je w ciągu dzieła nazywałem, zewnętrznych, a mianowicie Bawarów, Ostfalów, Westfalów, Jutlandczyków, Szlezwiczan, dalej w prawach ludów, z którymi się przez Duńczyków odwiecznie Słowianie stykali (Duńczycy i Szwedzi) odbiło mocno; na koniec, że nawet na tych Słowian co w Germanii, jak Rugianie, Fryzowie, jako Lubeczanie, Pomorzanie, też i na tych co poza Germanią, w Polsce (w Wielko i w Małopolsce) i w Czechach, w Mazowszu, mieszkali, wpływ wywarło wielki (1).

(1) Porown. o tem przedy rozdział tomu IV. dzieła Gansa (das Erbrecht), Gaupa Recht und Verfassung 137. następ., 149. następ. uwagi do Cod. Pom. 593, gdzie wytłumaczono wyraz stawodi. Szwr. spólność majątkową małżonków oznaczającą.

[i mężów

Zwyczajowe prawo słowiańskiego ludu lepiej poznane będzie, że się albowiem w prawie tem ... niesie co nie jeden szczegół germańskiego prawa w innem staje świetle, dowodem tego dzisiejszych Albańczyków ... Serbów ... i t. p. ... rodowe prawa objaśniające zwyczaje.

355

§. Zwyczaj powodując prawa posagowe i wienne, rodziców upowszechniał je, [illegible] wyrządzał je z sobą wzajemnie; co się dziś jedynie przez historyą, z ciągłą baczności na charakter ludu któremu przypisujemy zwyczaj, rozpoznać daje. Ponieważ porywano niewiasty, czyli jak się pieśni wyrażają zdawanie kradziono, więc też odwrotnie niewiasty kradły mężczyzn czyli narzucały się im same na żony, uciekając z zamieszkania rodzicielskiego i t. p. domu do przyszłego małżonka. Zwyczaj ten pobiegania dziś u Serbów nazywany, germańskiemu dotąd niezgadnionemu [illegible] biegowi oblubienicy (brautlauf) odpowiadając, dał początek tak dziś jeszcze u szwabskiego ludu nazywanemu doświadczeniu małżeńskiemu (Probenächte), które pociągało za sobą koniec wierności prawem zawarowanej. Żeniono się z niewiastą, po roku spólnego z nią pożycia jeżeli w czasie tym matką została (1). Szwed ten pociągający za sobą spólników niejszlachetny małżonków prawem również zawarowany, uwalniał przez to z pod opieki krewnych niewiastę, a pod władzę jej męża oddawało (2). Gdy tak z tych przykładów widzimy zwyczaj powodował prawo, to na odwrot sprawowało zwyczaj [illegible]

posagowe Celtów według Celtów objawione

(1) Pieśni zdawanie w Kollara Śpiewankach I. 25, Brautlauf u Gryma RAlt. 434. Zwyczaj Albańczyków (u Hahna I. 150) wiąże się z żoną w rok po ślubie.

(2) [illegible] Hahn zamężna żona niezna swego męża, zdawała się albańska [illegible] po pologu [illegible] u Danii i Norwegii kobieta po latach [illegible] jawnego z mężczyzną pożycia żoną się stawała, gdy porodziła spadkobiercę, najczęściej jego [illegible] Gans Erbr. IV. 560.

wadzanym męża, Prawo pod do [illegible] u Szymian i u niektórych ludów germańskich

[illegible] bezwiecznością obwarowane (tel i która w to zmieniała, ażeby ród nie-

[illegible] chcieli by wydana przez

[illegible] (mężczyzna lubiełby raczej niż

żoną u swojego była męża. [illegible]

[illegible] o posag z [illegible] się

[illegible] (z ruchomości lub z samych tylko

składającej się sukni) [illegible] starał

się niedżanie, że prawo mowią uchy-

lilo miana [illegible], a w ich miejsce

podstawiło posagi. Lecz ponieważ

posag nie szedł na wyłączną ko-

rzyść [illegible] żony

z [illegible] niejsze ołto jak

[illegible] prawo dało początek zwyczajowi,

który wraz u ludów germańskich odegrawszy rolę wywarł i na Słowian wpływ wielki.

[illegible] Było prawo u Celtów że mąż biorąc posag za żoną

[illegible] winien był wywza-

jemnić się jej odprawą. [illegible] Ponieważ rząd wynikało

[illegible] że gdzie posagu nie ma,

sam nie [illegible] ma obowiązku dać odpra-

wy, więc zleby były na sem wyszły gdyby znowu nie był przyszedł w pa-

żony bezposażne, [illegible] wzywając i moc [illegible]

[illegible] gubnie nawet w dawnych

[illegible]

w dom [illegible] posa- przynajmniej i [illegible] udział za

mężowski weszła żona, [illegible] nie

giem być nie urnał. Więc za to [illegible]

utratę wianka [illegible] winien był mąż wyna- co ludy germańskie chociaż, zasadę i ty że gdzie

grodzić; [illegible] nie ma posagu sam mężczyzna nie żonaty

[illegible] lecz kobieta jest ciągle utrzymujące, nadawały

[illegible] (jednakże ty był posłusznym darem (Morgengabe),

darowi temu charakter odprawy przyzna-

ty. [illegible] Jak więc dar ów

[illegible] zmienił pierwotne swe znaczenie, i wtedy go

tylko zawarowywał, gdy umowa przedsta-

5.

1484.

(1) Caesar de bell. gal. VI. 19. Gans Erbr. IV. str. 685.

110

bna zastrzegła, że małżonkowie nie będą żyć w równem małżeństwie (1). Ponieważ u ludzi stanu szlacheckiego [illegible] zasady tej, że gdzie nie ma [illegible] posagu tam i małżeństwa nie ma, nie [illegible] przyjęły, [illegible] i ponieważ się u nich wiano ciągle w swej utrzymywało mocy, więc się też [illegible] i żonin mając też [illegible] albo wianem albo posagiem nazywali, [illegible] służył na podtrzymywanie uczuciów małżeństwa. † [illegible]

† Lecz żony [illegible]

chcąc coś na wydzierżony wdzięczność posiadać [illegible] stały się powodem [illegible] [illegible] do pierwotnych wyobrażeń, do i wznowienia [illegible] wiana. Co słowo [illegible] nazwano, wtedy obok posagów nazwy dość samo co wiana znaczące przyjmowali.

w XVI. wieku drogą [illegible] [illegible]

§. 256. Wynikiem tych badań jest, że objaśniając prawo należy przedewszystkiem wynaleźć jego zasadę, która nie strzegła gody objaśnia do [illegible] najlepiej. Nie wynalazł jej dla posagu, wiana i dziedzictwa niewiast Gans [illegible], że się różnicy w prawie żony [illegible] dopatrzył, i rzecz [illegible] [illegible]; że jak Ateńczyk [illegible] swej żonie [illegible] okazującej nie ubliżał jej przez to, [illegible] na innej drodze zawsze ją wynagradzał Solon [illegible] prawodawca (kazał mężowi [illegible] żony zaniedbującemu [illegible] pod-

[illegible]

stawić jej w swoje miejsce [illegible] najbliższego krewnego swojego, tak i Niemiec nie [illegible] oszukał swej miłości

ku żonie poręz to że pod jednym nawet dachem utrzymywał zalże nałożnice. Nie wynalazł jej i Gaupp gdy morgengabę [illegible] nie nie chciał wyszukiwać być uznał: bo jak drugą nałożnica żona nie może marzyć o takim darze, jak i skandynawska żona czyli raczej kobieta nie mogła [illegible]

Jeżeli jej wszedł coś nad dobrowolnie [illegible] nie dla siebie [illegible] ale dla swojego nabywał męża.

Nie wynalazł zasady dla przyznania Czacki gdy go na małżeństwach morganatycznych oparł: prawa allodium nasze! [illegible] małżeństw z takich za prawe nie uznawszy przyjmowały też na nich oprócz nie mogły: [illegible] dla spadkobranie allodium nie wiedziałem z zupełnie mylnego zapatrzył się na nie Skandynawska, gdzie że córki równy udział miały z braćmi w samych pasierbach synów że gdy niegdyś nic [illegible] brały z ojcowskiego spadku, Karinira W. kazał im z Lod. [illegible] dawać chciał Grym część pewną (1). W końcu nadmienim że [illegible] i Nalanie (Nr. [illegible]) [illegible] wojska [illegible] i pasłuchy wielożeństwa [a rolnik jednożeństwa czciwelem [[illegible] jednakże gdy równo storaw jak Skandynawów za wielożeńców poczytał [[illegible]

(1) Porown. Gaupp Erbr. I. 299. IV. 486. 681. Gaupp Recht und Verf. 187. Czach. Dzieł. II. 1. następ., Bandtk. Prawo pryw. 176. następ.

¶ Również i Bandtkie nie odkrył zasady

(2) Grym Gesch I. 13. moje Pamiętn. I. 231.

lubownikiem

[być uznał

[przeto nie rzem się do wykrycia szukanej od nas zasady nie przyczynił. Byli wielożeńcami jedni drudzy, ale jak i kiedy? właśnie to należało wyśledzić (2)

1.

§. 273. Pratrując objaśnić czego [illegible] oba ci
niczem ~~[illegible]~~ nie objaśnili, zwracam uwagę
czytelnika na to, że jak za Ta-
cyta czasów tak i w następnych
po nim wiekach mieli nieustające ~~[illegible]~~ w Germanii i poza Germanią Niemcy
różne zwyczajem i ustawą ustą-
cone spadkobrania, z których jedne
braciom ~~synom~~ tylko dobra nieruchome, a
dzieciom i siostrom prawem ~~[illegible]~~ dziedzictwa prze-
kazywały, (1) ~~[illegible]~~ jedne syno-
wi najstarszemu w posiadaniu rodzi-
cielskiego domu, lub dóbr lennych,
każdać dozwalały, inne dzieliły i te
dobra między wszystkich braci (2).

Zdaniem mojem jest, że prawo do spadku
najstarszemu z synów służące, niemiec-
kiego będąc pochodzenia, przeszło wtedy
na młodszych, gdy wojackie spadkobra-
nie z rolniczem się skrzyżowało,
przez co stawszy się germańskiem, niemieckie spadkobranie
Dalej się znowu, że tak powiem,
za przewodem dawnego, dziś jeszcze
na Kaukazie istnego kunactwa ~~[illegible]~~,
germanizowało. Szczęśliwy kunacy prze-
ciwstawieni u Słowian w braci ślubnych, wystąpili na polu politycznego i
prywatnego prawa jako klejnotnicy, ja-
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ko bracia gniezdni, ja-
ko spólnicy herbów, jako spólnicy dziedziców, (3). Stawali się nimi przez umowę, skąd
drogą zwyczaju powstały
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ tak zwane dziedziczenia, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
spółki (4). Zwyczajowe to prawo w
rodzinach się szlacheckich głównie za-
gnieździło, wywarło wpływ i na szersze
rody ale odległy.

§. 274. Germańskie, w sposób skaza-
ny rozwinięte spadki, wywarłyż wpływ
i na Słowian? Nie inaczej, ale wywar-
ły go

(1) Jak stanowi Chilperyk r. 561-584. u Pertz II. 10. ut leodis qui patri nostro fuerunt consuetudinem quam habuerunt de hac re inter se conservare debeant. Jak i w lex Chamavor. że samke ziół de materna hereditate (de sylva et de terra) in filiam veniat.

(2) Prawa walijskie w Anglii zwyczajem utrzymujące się i w połowie X. wieku spisane, porówn. Gans IV. 321. March

(3) O kunakach dodałki do tego dzieła IV. 7 (niżej). o nich, czyli tak u Niemców nazywanych ~~[illegible]~~ Schwurbrüderschaften Phillips Deutsch. Gesch. I. 177. Grym Gesch I. 96. ~~[illegible]~~ porównaj

(4) Ganerbschaften, o których Grymm Rettl. 481. † Eichorn §. 374 i porówn. O szczegółach 79. II. tego dzieła, o powierzeniu gromadzkiem wyżej §. 64. Dozad, mówi Hake I. 179, mają spółki dziedziczenia ~~[illegible]~~ zamierać albo łsnie rodziny.

… kościoła Papieżowi przypisuje,
ma się
a lbo w materyałem owczesnych Dziejów
nie dorwała przedstawić światła, zgorsze-
nie z siebie daje, które odwołać powinien.
Jeżeli prawowierny narodu francuzkiego
duchowieństwo może, rozwijając swoje własne
Dzieje, pisać o przywilejach kościoła
gallikańskiego, to nam nie ma być wolno
kościół ludów słowiańskich i prawa jego
rozważającym pisać o słowiańskim
obrządku?
Pisałem [illegible] Grudnia 1848 r. w Warszawie w miesiącu

Wacław Aleks. Maciejowski

§. 273. Próbując objaśnić czego [illegible] oba ci uczeni nie objaśnili, zwracam uwagę czytelnika na to, że jak za Tacyta czasów tak i po nim wiekach mieli nieskażony w następnych w Germanii i poza Germanią Niemcy rozne zwyczajom i ustawą uświęcone upodobania, z których jedne braciom tylko dobra nieruchome, a dziewice i siostrom prawem dziedziczenia przekazywały (1), inne jedne synowi najstarszemu w posiadaniu rodzicielskiego domu, lub dóbr lennych, zawsze dozwalały, inne dzieliły i te dobra między wszystkich braci (2).

[illegible] rozowaniu [illegible] rolniczej a wojskowej przypisując do zasadzie, zwracam dalej uwagę czytelnika i na to, że pierwsza zasada wpłynęła na drugą nie tylko [illegible] owa dotąd niemieckim rodom i ola szlachta nieprzejętą nieznaną spowodowała naturę, ale nadto na majątkowe, [illegible] za przewodem dawnego, dziś jeszcze na [illegible] kawałku służnego lennictwa (3), naprowadziwszy ich spotki, [illegible] z umowami [illegible] obznajmiły. Szwabowszczie o dziedziczenie obznajmiły. Szczególnie a po nich szlacheckie rodziny umawiały się o to, że która wpośród sy... [illegible] ta drugą rodzinę dziedzicem po sobie mieć będzie (4).

(1) Jak stanowi Chilperyk r. 561–584. u Pertz II. 10. ut leodis qui patri nostro fuerunt consuetudinem quam habuerunt de hac re integram se conservare debeant. Jak i w lex Chamavorum. samże stoi de materna hereditate (de sylva et de terra) in filiam veniat.

(2) Prawa walijskie w Anglii zwyczajem utrzymujące się i [illegible]

Lecz o [illegible] po zebraniu bliższych wiadomości z samego źródła nie przepomnę powiedzieć, a tym czasem proszę redakcyi, ażeby umieszczając w Przeglądzie odpowiedź swoją zwolniła przez to krok pierwszy do odwołania zgorszenia, że się wdaje w rzecz której nie rozumie, że nie znając dziejów pisze o historyi ze zgorszeniem publicznem. "Po nieszczęśliwem rozdwojeniu się kościoła (kończy seni słowy potępioną przez dekret kongregacyi [illegible] o pierwotnych dziejach chrześciańskiego kościoła u Słowian obojga obrządku rozprawę) Papież podawał rękę do zgody, ale ta sama przeszkodzona. A jak upadło dzieło, które miało zbawić całe chrześciaństwo, a kościół Chrystusa rozsadł przez [illegible] na wielkie uważony nieszczęścia dziejowe [illegible] przyczynę rozdwojenia się kościoła Papieżowi przypisuje, a tak w naszym dziejów owych dziejów nie dozwala przedstawić światło, zgorszenie z siebie daje, które odwołać powinien. Jeżeli prawowierny narodu francuskiego duchowieństwo może, rozwijając [illegible] własne dzieje, pisać o przywilejach kościoła galikańskiego, to nam nie ma być wolno kościół ludów słowiańskich i prawa jego rozważającym pisać o słowiańskim obrządku?

Pisałem [illegible] Grudnia 1858 r. w Warszawie w mieszkaniu

Wacław Aleks. Maciejowski

2.

112

[redacted] rozmaicie. Naprzód upowszechniła się zasada, że nie najmłodszy lecz najstarszy z synów, powinien zostać w posiadaniu rodzicielskiego domu; i zasada ta w prawie Rusinów publicznem, a u Polaków prywatnem przeważyła, nie mogąc odwrotnego wziąć kierunku, chociaż o to czyniono spółki dziedziczne zabiegi (1). Następnie upowszechnione przeczenia w rodzinach szwabskich niewiasty do prawa (rycerskiego [redacted] szwabiący się Książęta słowiańscy (2), Wspólność majątkowa matronów germańskich, azali chociaż się z wsi słowiańskich, i w szwabskich ludzieś niemieckich na słowiańskiej ziemi pobudowanych, a z hanzeatyckich dla rzymskich (w Hamburgu, Lubece, Szczecinie) rozwinęła miastach, wpłynął na nasze prawo. Największy zaś wpływ wywarło [redacted] niewiasty (3). [redacted] spowodowane przez salickie ustawę [redacted] i wnet przez inne ustawy udaremnione prawo, że niewiasty ziemskiego majątku [redacted] dziedziczyć nie mogą [redacted]. Pierwsi, jak wiadomo, Frankowie

(1) Porówn. Lega Dzieła II. s. 19.

Agnieszka żona Władysława II. miała według Kromera u Pistor. II. 492. doradzać uczynić to w Polsce co pod owe czasy (r. 1145) w Niemczech obowiązywało, gdzie moribus atque legibus receptum esse ut maximus natu in bona paterna succedat, caeteris fratribus paululum aliquid pro manibus ded. Ta jej rada też do wypędzenia z kraju jej męża przyczynić się też miała

(2) Erbverbrüderungen. Pierwszy spółki takiej przykład z r. 1210 pochodzi; zawarł ją Henryk Książę karyntski z Otokarem czeskim. Porówn. Eichorna s. 374. przyp. 2.

(3) Gütergemeinschaft, Eichorn s. 451.

i po nim Umawiali się o to, ażeby kto kogo przeżyje dziedziczył tron opróżniony.

szy
rup
zien
li n
byn
co
pol

~~Dawane (według [illegible]~~
~~go [illegible] przez [illegible] i inne~~
~~wedeny ludowe germańskie [illegible]~~
~~od dziedziczenia [illegible]. Pierwsi~~
~~Frankowie, jak [illegible]~~ do dzie-
dziczenia dóbr nabytych przypuścili je.
Po nich Saksonowie germańscy (ale bynaj-
mniej angielscy) którzy po bracie bez-
potomnie zmarłym pierwszeństwo przed
[illegible] dawali. Obie zasady wpływ
wywarły na Polskę, a obok nich utrzy-
mała się i ta, że kto życia pozba-
wi osobę, po której się spadku spo-
dziewa, ten spadkobiercą jej być
nie może (1). ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~a szlachcic Polsko~~

Końcem rozwiązanie rzuconego przez Eichorna i Gaupa pytania, zwracamy
s. 275. ~~[illegible]~~ i na co
~~[illegible]~~ czytelnika uwa-
gę, że nigdzie tak

(1) Zwierc. sask. III, 84. Stat. wisl. w w. s. 33., r. 1298 u Fejera VI. 2. str. 172.

5. Przedawnienie z widoku historyi prawa powszechnej uważane.

Starożytne ludy [illegible] pisały historyą powszechną narodów: [illegible] pisać historyi prawa powszechnej nikt aż do wieku XVIII. nie próbował. Wtedy-to bowiem Montesquieu, jak w §. 354. [illegible] tomu raczej uważaliśmy [illegible] ruchu i dążności pierwszego towarzyszów społecznych niż systematu organizacyi ich politycznej [illegible] przedstawił za przedmiot [11]
(Profesor uniwersytetu berlińskiego) kolega szkolny Edward Gans, [illegible] ogromny obraz spadkobrania z widoku historyi powszechnej uważanego (ale [illegible] przedwczesną zachorzony śmiercią, nie doścignął (czego pragnął) i nie trybby doścignąć nigdy, gdyż [illegible] zbyt wiele zamierzył, gdyż za nadto [illegible] rozszerzony zakres swej nadał [illegible] a nikt za młody po temu się, ażeby mógł sam jeden podołać temu, [illegible] co czego zdała się podjąć wielu uczonych mężów zdaniem wspólnie jednemu celowi służąca praca. Lepiej było (jednego) szczepu ludów objąć prawodawstwo (starożytni Helenowie i Rzymianie, ludzie dawni i dzisiejsi Niemcy i Słowianie. Jeżeli go już koniecznie chęć kiedy do porównywania praw wielu, niechby (dawszy pokój ogółowi, wziął był przed się jeden szczegół, i wykazał rozliczne wielu praw źródło i kierunki, a równa lub dobrej ludzkości dążności. Pokaże to [illegible]

([illegible] wystąpił pierwszy z dalszej historyi [illegible] w którym jednakże historyą tego wieku jedynie obiecywał napisać)

(das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwicklung):

(choćby był

(Lawiżeli [illegible] porywał się nie mówię na prawa wszystkich na świecie, lecz nawet tylko odwiecznych narodowości pokoleń europejskich, [illegible]

(wszystkich

(pośród innych

(von K. A. D. Unterholzner

(na przedawnieniu u którem mego niegdyś nauczyciela dzieło (1), z powołaniem się na szacowne, tylko uwag rzucił celem wykazania jak z różnych zasad wychodząc różnych ludów prawa, schodzą się z czasem w jedno ognisko.

(1) Die Lehre von der Verjährung, wyd. drugie §§. 7. 8. 21. 23. 32. 56. 59. 85. 89. 178.

Po Solonie ateńskim prawodawcy (żył około r. 594 przed Chr.) Plato [illegible] filozof (żył r. 348) określił dawniej [illegible] dno, pięcio [illegible] przeciągiem [illegible]

[illegible] przedawnienie na prawo do rzeczy [illegible] praescriptio [illegible]

[illegible] adquisitiva [illegible] wymagało od posiadacza, ażeby był przy nabyciu rzeczy w tem przekonaniu, że ją opuszczoną i nie majątkiem właściciela, ale nie ukradzioną nabył, gdyż dalej dostawszy [illegible] nie [illegible]

[illegible] wykupił się z niewoli i wrócił do [illegible] być nadal ateńskich, czy [illegible] lub pozostać na miejscu [illegible] Cesarz Maurycy [illegible] gminy (zeznaje to w swem dziele r. 582-602 po Chr. pisanem), naprowadza na wniosek, że pierwotnie [illegible] obywatelstwo tylko i przywiązane do niego korzyści nabywało się przez pewny przeciąg czasu, czyli że przez przedawnienie nabyć prawa a nikt utracić nabytego nie mógł, wyjąwszy okoliczności nie przewidzianej, która na korzyść przechodzącego [illegible] policzyć być winien przez [illegible] ze czasu [illegible] danym tak, iż (jak niemieckiego [illegible] monitizmy tomu) objawiła się po dzień. Ta dopiero w r. pierwszego [illegible] korzyść przychodnia, którego raz pierwszy na [illegible] u siebie gmina. Wszelako i nie chciała pozwolić, ażeby się wynosił, czyli wtedy proces z nim [illegible] nakazało, na którym, jeżeli do roku naznaczyć nie [illegible] stanął wtedy wyprowadzano go drugiego razu nie [illegible] gwałtem ze wsi i karano pieniężnie. Rok ten czyli oznaczony przeciągiem czasu oznaczony termin (o czem

Dziesięcioletniego czasu, kazał przez niego poszukiwać utraconą posiadłość w kraju, a uniesioną za granicę windykować wiecznie. Mówi zaś filozof o tem tylko przedawnieniu, które prawo do rzeczy niweczyło (praescriptio extinctiva).

[a] nie dotykając wcale [illegible] dawności, przez której przeciąg nabywało się własność (praescriptio adquisitiva). Mówca Izokrates (r. 338) przeciwnie nie określa latami potrzebnego dla obudwóch przedawnień czasu, przestając na sąsiedniej bliżej od siebie nie oznaczonej dawności. Inszą zasadę rzymskie XII. tablic prawo powzięło (r. 450 przed Chr.): nie tylko bowiem lata przepisało, lecz nadto

powinien być przedawniony nigdy. Inaczej znowu zasadę objaśnili Słowianie. Nie wymagając tego co Rzymianie od nabywcy przekonania, położyli mu za warunek być używalnikiem a nie przywłaszczycielem rzeczy, i kazali gotowym być do stawienia się na roku, który ten ~~[illegible]~~ o posiadanie nie prawe ~~[illegible]~~ dany mu będzie. ~~[illegible]~~ Ten więc używalność posiadacza uchylić mógł kto prawo własności do rzeczy wykazać był w stanie, czego jeżeli przez długi ~~[illegible]~~ z pamięci ludzkiej wyślizgiwany przeciąg czasu uczynić zaniedbał, wtedy dopiero posiadacz lub jego spadkobiercy mogli zostać przy posiadaniu rzeczy na zawsze. Nie było już bowiem takiego coby naznaczywszy im rok własność swoją na nim udowodnić zdołał, chyba że ~~[illegible]~~ właścicielowi lub jego spadkobiercom ~~[illegible]~~ przyszła na pomoc (jak niżej powiemy) ustawa. ~~[illegible]~~ Nie znane są zasady niemieckiego przedawnienia, ale widzimy jego słowiańskiej dawności wprost przeciwne cele. Γ ~~[illegible]~~ było oznaczenie roku sądami, ‡co ~~[illegible]~~ łubo korzystnie na oba przedawnienia wpłynęła, charakteru jednakże ~~[illegible]~~ właściwego im zmienić nie mogło zupełnie.

Charakterowi narodowemu odpowiednio za

Γ To też sprawiło że się obie po zetknięciu się z sobą dopełnić się wzajemnie musiały. ~~[illegible]~~ Inaczej bowiem ~~[illegible]~~ mogłyby były ostać obok siebie, będąc sobie wprost przeciwne. Skutkiem zetknięcia się tego

‡ przemiana racy na dzień, i t. p.

Kochany Ojcze!

Dowiedziałem się przypadkiem że Ksiądz Kabielski ma być proboszczem w Nowem a z Nowego Ksiądz Rogalski do Maceva na proboszcza. — Ksiądz Rogalski jest wielki pijak uchowaj nas Boże takiego dla Maceva bo jeżeli nieboszczyk rozpuścił parafian zawsze to teraz do reszty będą zgubieni — w Nowem często nabożeństwa i wdowie zwłaszcza nie bywało bo dobrodziej często zakrapiał — pisałem niedawno — więcej nie mi niedomogą — a teraz całuje ręce Kochanym Rodzicom od nas wszystkich —

Kochający Syn
Kazimierz.

Macew
26/ 58.

Wielmożny JW Pan.
JW. J. Maciejowski.
JW Pan - Dobrodziej w Warszawie.
Ulica Bielańska
Dom ... № 595.

Franco

116

t.

był przedawnio już niegdy.

powinien || Ostatnią zasadę jak wyżej w §. rzeklismy wyjątkowo więcej byli za dawnością niż za przedawnieniem Słowianie, kładąc w miejsce jej [illegible] majątek swój wiek obiągnie roki, skąd rozwinięła lub narywana od nich zażalność, wyważda z nadań [illegible] przez owąż szedł się dawności.

[illegible] , gdy [illegible]

wpływ wielki na przedawnienie niemieckie, które w zasadzie rzymskiem a w formie słowiańskiem! [illegible] Rzecz tę w dziejach prawodawstwa ludów nader ważną, szczegółowo rozwiniemy.

Przedawnienie [illegible] uznaje każdy i uznawać mu[si] prawo, [illegible] bez niego bowiem nie byłby siły wdzięczności swej bezpieczny i zoczone a więc nie miałyby końca spory. Atoli inaczej jak jak wyżej w §. rzekłem okazując go ludne, a inaczej mało w ludność okazując, różne tez zasady wedlujące praw[?]ewa. [illegible] Różne [illegible] też zasady [illegible]

[illegible]

niweczącem [illegible] prawa przedawnieniem Niemcy, a [illegible] za nabywającem je i pomnażającem Słowianie [illegible] obrażając, [illegible] przyjęli pierwsi tę zasadę, że kto się na jakiem miejscu zasiedział przyznawał do niego nadal do posiadania sam [illegible] niewolnie (1), a drudzy że wysiedział sobie prawo [illegible] gdzie sobie obrał dawniej siedlisko. Zeznał [illegible] [illegible] Słowianach [illegible] piszący

[illegible] około r.

[illegible] Cezarra że naznaczali czas 582-602. po chr. Maurycego jeńcom do namysłu pewny (ἕτερον ὁρίζοντες χρόνον) jeńcom do namysłu, czyli za okupem wrócić do swoich lub żyć mają się, chcąc za okupem wrócić do swoich lub żyć jako wolni [illegible] członkowie tej gminy (ἐλεύθεροι καὶ φίλοι) do której ich wcześniej w niewolę przydzielono. Dobro atoli wymagało powszechne ażeby każdy nie wiedział przez jaki czas siedzieć na miejscu nie powinien lub powinien [illegible], kto sobie na wieki siedzieć na niem nie życzył lub życzył. W tym celu zastanowiwszy się z Rzymianami Niemcy przyjęli trzeciego lata, a Słowianie [illegible] [illegible] trzeciego lata [illegible] czyli dnie postanowione w miejsce nocy: co nowo przedawnieniu ich nadało postać. Uradowieni szczerze z nimi dodali do lat tych roki [illegible] w dawnem prawie rzymskiem Gotowie, Burgundowie, Longobardowie, przeciągiem czasu latami po rzymsku oznaczonego [illegible] niweczyli prawa do rzeczy dawnego jej posiadacza, lub też jak hiszpańscy

(1) Die Luft macht eigen. Porown. Grymm R.AH. 384. 399.

i afrykańscy Wandalowie wymawiali sobie że rzymskie
trzydziestoletnie przedawnienie (przez samych przyjęte
Germanów) zastosowywane do nich nie będzie (1);
przeciwnie Salio-Frankowie przyjęli, że
kto się we wsi jakiej przez dwanaście miesięcy i spokojności swej naznaczeniem sobie roku zakłóconej nie znał
ma w niej siedzieć na wieki. Ktedyż ów rok powstał? (na mocy tyt. 45. ustawy salick.)
i czemuż się to stało że noc na dzień przemienioną
(Zwyczaj mieli poganscy Niemcy rachować czas według
biegu nocy i nowiu księżyca, a Słowianie i Litwini
rozkładać go na dnie (2), co też chrześcijanami zo-
stawszy zatrzymali. Rachując go pierwsi da-
wnym i po przyjęciu chrztu ś. (jak z ustawy sa-
lickiej widać) trybem, zaczęli następnie, za wpły-
wem się w do katolickiego duchowieństwa, rachować na dnie i co

gdy z wyobrażeniami z Germanami zrzeszonych swój rok dniem ale
zrobiło zamieszanie, więc też ci
Słowian i Litwinów
w samej tylko Germa-
nij, gdzie w pobliżu jej podróżnych
Czechach przezwali. U Polaków
rok od dniem,
przeciwnie albo się termin sądowy
rokiem po dawnemu,
albo jak u reszty Słowian sądem nazywał. Naza-
jutrz po dniu Peruna czyli w Poniedziałek (3) wszę-
nowało u nadbałtyckich Sło-
wian król z najwyższym kapłanem do świętego gaju
dla rozsądzenia spraw. Zapowiany żądał termina dłu-
giego dla przygotowania

(1) Unterholzner §. 21. Gaupp Ans. 443.

(2) Ludw. z Pomezan 306, Kraitz Vfg. I. 57.

(3) Pierw. dz. 455. Helmold I. 83. 84.

117

się do odparcia zawrotu. Dawano mu więc dzień drugi, a nawet trzeci czyli ostateczny. Zkąd też dzień czyli termin żądany od [illegible] początku do końca procesu idący, trześć dygodni obejmował (1) [illegible] i termin ten do przedawnienia jednego roku dodany, tworzył [illegible] okres jedno-roczny i trześć dygodniowy, lub też dodany do lat trzech stanowił przedawnienie przeciągiem trzech-letniego i ośmnastu dygodniowego [illegible]. Wreszcie w zwyczaj dygodnie przeciągać w miesiące, [illegible] zkąd znowu trzechletnie i trzechmiesięczne przedawnienie powstało. Tyle ⁋ [illegible] go określonego czasu (2).

[illegible] w niemieckich grunach same [illegible] pobudowane miasta przedawnienia [illegible] jak rzekliśmy naraziły roli, [illegible] i że pośród Saksonów niezchajdzie, sama pierwszego wspomnieni [illegible] Szwabowie [illegible] [illegible] dawności nie [illegible] odpadni dawności nie znali, mając wolność udowadniać świadkami swoj własność dopóki stwierdzeło lychże. [illegible] Nie umie odgadnąć przyczyny tego, i wyznaję, że wiele tego nie pojmuję (3), czemu Saksonowie [illegible] pewnym czasu przeciągiem [illegible] przedawniali, a Szwabowie nie [illegible] własność swoj i posiadłość (Eigen und Hofleh) udowadniając przez świadków.

[illegible] przedawnili [illegible] Nie wiedząc o tem że oba ludy do równej narodowości należą [illegible] miały w sposobach różne a w ogóle podobne sobie prawa, które będąc co się przedawnienia dotyczy podobne w swej zasadzie do słowiańskich, nie miały na celu więc [illegible] tego uświęconego [illegible] pomnożenia własność [illegible]

[illegible]

⁋ O wzajemnym na siebie [illegible] przedawnienia słowiańskiego i niemieckiego po zetknięciu się [illegible] z rzymskiem, co do czasu wpływie. Zaczniemy teraz jakie [illegible] wywarły na do przedmiotu [illegible] oba rzeczone prawa [illegible] wpływy. [illegible]

Na pograniczych ⁋

(1) Qui hereditatem obtinere voluerit infra annum et diem que dies ses septimanas dicitur continere, citare debet. §. 69. N. Z. C.

(2) Tyt. 43. o umowie po stanowionem prawem u Andrz. z Duby

(3) Vorrow. unterhalten §. 22. Sudrich §. 32. gdzie czytamy: der Ursprung derselben (dass zu Gunsten der Schwaben ein besonderer Recht stattfindet, welcher die Verjährung bei dem was zu ihrem Vermögen gehört ausschliesst) liegt im Dunkel.

185.

poprzednich dziedzica [zamiast rozwiedli szerzej] naszego [illegible] To też z powodu dziedzictwa [illegible] pomagało prawo do tego [illegible] porzywającemu się [illegible] do odzyskania [illegible] a nie było równie względem dla nabywcy; [illegible] albowiem okolicznościami mogą być tak zmuszany do sprzedania [illegible] a nikt nie znajdował się w potrzebie nabycia [illegible] do [illegible] koniecznie. Ponieważ sprawa o to [illegible] popierała się dowodami, więc też ilekroć dowody te w księgach zaginęły krajowych, lub obstawano przy tem że zniknęły, nakazywano zgóry umarzać wszelkie procesa [illegible]

(lub zastawienia) swojego imienia, [odnoszące się do czasu]

(1) R. 1366. zakazał książę szląski wywlekać spory [illegible] przed najściem na kraj Tatarów (r. 1241) upłynionego, u Stenzl. Heinr. 75.

odnoszące się do czasów Łokietka (1). Dla tego i Kazimierz W. zakazał [illegible] w czasie wojen (w §. 17. swojego statutu) zawieszać wyrzekanie o dziedzictwo roków, równie jak [illegible] uwzględniać dawność

(1) Patrz tyż. §§. 63. 64. [illegible] §§. 100. 101. 151. Stat. Wiśl.

na niekorzyść tych co w niewoli u Tatarów zostawali. Ci więc mieli, według wyrażenia się dobrodziejstwo statutów "sieroctwa dawność."

[illegible] Mniejszą miano troskliwości o wszelkie inne bądź ruchome, bądź nawet nieruchome rzeczy. [illegible]

To też ten co [illegible] zaraz nie postawiał długu w swojego [illegible] nie uciekł mi nie płacił, i rękojmi nie był [illegible] płacić obowiązany, chociaż do kraju przez [illegible] wrócił [illegible]. Bo i czemże miał płacić [illegible] uzbrojony [illegible] konfiskowane do [illegible] uzbrojeniu z kraju [illegible] za rękojemstwo [illegible] bra, i o uspokojenie siebie [illegible] upomnieć [illegible] mógł się od skarbu monarszego [illegible]

[illegible] imienia [illegible] nie mógł go po powrocie tak przez ciągu, a czem wyżej w §. 63. 64. mówiliśmy, na swoją rękę sprawiedliwość [illegible] gwałtem. To też i ten co z cudzej woli, odwoziwszy jego, [illegible] jawnie, odpowiedzialny za to nie był.

118

jać używała wpływu na eta... najszej dawności. Na pograniczny państwa swojego

przedawnienia, dopóki zdarzyło im posiadłość dawności udowodniających świadków, a zaś zamieszkującym kraj Salio-Franków Litowie (rokowi [illegible]
owu przeciwnającemu (który na rzeczywiście z rzeczami) [illegible] zamienili [illegible] Frankownictwu nie więcej złożony rok zamienili [illegible] Frankowie, dali jak wnet powiem, obrok dali, że [illegible] rabunek, czasu wyrażając się przeciąg terminu sądowego znaczyć w najpóźniejszej wieki. Serbowie w rzeczie wskazali sposób, jak unikać przedawnienia a zachować dawność bezpiecznie. Zaczerpnięty od nich wywód rzeczy, przeprowadzając owoż da

państwa swego [illegible] rolach osadzając Brynnianie barbaryńskie ludy, azeby [illegible] innym barbaryńców niego wstępu do [illegible] bronił(y), wyjęte je od przedawnienia, co pierwszy uczynił, około r. 434. po Chr. panujący, Teodozyusz młodszy. Role ze posiadłszy z czasem Serbowie rozdzielili na monarsze i ziemskie, a jak Carowie [illegible] idąc w ślad wszystkich władzców wyrzekli: [illegible]
[illegible] po monarszej
[illegible] że się na [illegible] po monarszej ziemi nic nie znajduje, że co z niej przywłaszczył dozgo zanim się carskim śladem tego poszukiwać nie wolno, jednem słowem (jak ja wyrazy statutu Duszanowego w §. 102. 145. [illegible] rozumiem), że niczego (Kruszców osobliwie) szukać na rolach carskich [illegible] i przywłaszczać sobie nikt nie ma, ze kto z serbskiego kraju uciekł za granicę i do niego ubezwłasnowolniony od Cara wrócił, ma być wolny od wszelkich uciążeń, równie jak i co zaś przed ucieczką rzeczy; że co skradziono i z kraju [illegible] wprowadzono wolno bawiącemu samemu Serbowi lupić i do siebie spanowadzić, a nikt poznawszy † [illegible] nie może (§. 100. 101. 151.).

[illegible] przywłaszczone [illegible] rozumiano też [illegible] bydlęta i trzody, nad czem się szerzę, jak wyżej, złodziejstwo rozważając, mówiliśmy, węgierskie rozwiodły ustawy, iż [illegible] czem broni każe też napomykając polscy. † [illegible] z tej zasady, że w kołach szczególnie posiada bydło znajomszy (w szkodzie) nie dozorów sobie z niem według prawa, czyli do obory

† rzecz jako swoją [illegible] roku przywłaszczyciel owi wydać a nią

† Wychodzili Węgrzyni i Polacy

nie zapędził go królewskiej, ma być jako przywłasz-
czyciel cudzej rzeczy, jako ten który [ją] chce [illegible]
przedawnio-karany (1) i że ma być [illegible]

[illegible]

Wspomnieliśmy o tem wyżej, że przychodni, którego gmina nie chciała cierpieć wpośród siebie, zapowiadano miejsce we wsi, i jeżeli słuchać nie chciał, zmuszano go sądownie żeby się przez wyrok. Zapowiedź tę rokiem nazywano, karawszy [illegible] przeciągiem czasu dwunastomiesięcznego [illegible] wód do mierzenia, iż się tak wyrażę, przedawnienia słowiańskiej dawności, co wszelako nie uchyliło roku, ale go tylko przeciągnęło, powiększyło o jeden dzień czyli o sześć, dwanaście i ośmnaście, jak opowiemy, tygodni.

Zwyczaj mieli poganie Niemcy rachować czas według biegu nocy i księżyca, a Słowianie ras- [illegible] według [illegible] rachować go na dnie (?), co też chrześcijanami zostawszy zatrzymali, i za nimi poszli chrześcijanie przyjąwszy Niemcy.

[illegible] wpośród nazywać, a jednakże z potrzeby [illegible] pojmować o tem wspólnie z sobą [illegible] Niemcom, co się [illegible] w Germanii nie zwyczajny [illegible] po dawnym roku, [illegible] dwunastu miesięcy [illegible] wieki. Zkąd potem w później nazywali [illegible] dawność (przedawnieniem [illegible]) że bieg w Germanii należało go w ostatnim przerwać [illegible] chciano [illegible] zapozwać do sądu, [illegible] dnia miesięcy dwunastego [illegible] po dnia [illegible] czyli narnaczyć nań dzień. Naprzód po dnia [illegible] czyli co poniedziałek [illegible] mówi Helmold I. 83. 84., według najwyższym kapłan u nadłabańskich Słowian król [illegible] do świętego gaju dla rozsądzenia spraw. Zapozwany [illegible] termina drugiego dla przygotowania

Gdy znowu [illegible] rachubę miesięcy zamienili na lata, więc wypadało niezwyczajnym z nimi wspólnie Słowianom, dać owemu rokowi termin znaczenie miesiąca, czyli [illegible] terminu sądowego nie rokiem, ale inaczej jakoś nazywać. Nazwali [illegible] więc niezwyczajny w Germanii dniom, przy [illegible] najwyższym rokiem

Na roku tem dowodzono [illegible] lepsze prawo, [illegible] słusznie, albowiem od [illegible] zawiód być obywatela policzony, nad czemeśmy się w tym i po-

[illegible] nazwany ma rok do uprawnienia [illegible] się postąpiono

[illegible]

Γ i Litwini

Γ nowiu

Lgo nie było wolno r. 1124. z Tej. II. 78. Toż [illegible] wierzycielowi [illegible]

Lwskazanie prawa jego [illegible] przerywało posiadłość, zkąd się rozwinęły zasady bronienie dzierżawców głównie. Te miało prawo na uwadze szczególnie, i bardzo

(1) Ustawa Teodoryka jest c. 2. C. Just. XI. 59. Kodeks II. 8. mówi: dicimus pecus peniculo [illegible] ... abigeatus [illegible] Na węgrów wolno używać odpędzenie bydła ale [illegible]

Porown. Ludw. z [illegible] zob. [illegible] I. 13.

I ma do naszej rzeczy:

[illegible] Porow. [illegible] dz. 455.

nadawanie więc tych ludzi panowała zasada: że jeżeli kto przysięgając potknie się w mowie, nie tylko przegrał w sprawie, ale i karę zapłaci, którą gdy nie od[redacted], [redacted] z niego zdejmowat [redacted] i zatrzymuj żywot przy sobie. Skoro Konrad mazowiecki zakazał (w s. 5.) [redacted] brać ubogim ludziom płaszcze, i skoro wstępujący w jego ślady Książę Jan na Czersku toż samo na rzecz ubogich Mazurów r. 1389 postanowił, wtedy sądy mazowieckie, zakaz ten dosłownie tłomacząc, kazały im już tylko zabierać płaszcze: [redacted] co trwało wciąż, albowiem jeszcze w r. 1453. 1458 istniał u Mazurów tak zwany potyczek (1). [redacted] Ponieważ Kazimierz W. z prawodawstwa wiślickiego zwyczaju nie uchylił wyraźnie, sądy więc polskie tej samej się co mazowieckie trzymały zasady (2). Mniemam że toż samo było w Czechach. Chociaż bowiem król sam radę przysięgom r. 1368 przepisał Karol IV. (3), zwyczaju jednakże nie [redacted] zniósł. Więc też trwał tenże w długie po nim czasy; lecz czy z/mylących się w przysiędze lub tego nie wiemy, do zdejmowano [redacted] płaszcze, jednakże wiadomo, że procedura vadzi[redacted] przybywającym na wielkie termina sądowe brać na siebie liche odzienie, gdyż [redacted] upadających w sprawie [redacted] ma komornik prawo obierać z sukien.

ukaranym został, ponieważ nie uszanował sąd, czyli

[redacted]

rozumieć się ma przez to, że gdy karę opłacił przemyżnosci nie należało już obierać go z

(na okrzeb, objaśni się to w następnym oddziale)

(1) Poszanowanie Księcia Jana zakaz w Bandtk. jus pol. 422. Ziemowit IV. złocki Książę (am. 1426) przepisał: quilibet homo debet pro qualibet causa terjurare; si prima vel secunda vice non expediverit camzam perdet, penae expertis (u Helcla 274). Ostatnie dwa wyrazy na potyczek (r. 1453. 1458. w Bandtk. jus pol. 446. 456), na który się karą opłacał wskazują.

(2) Zapiski sądowe z r. 1390 (u Helcla 230. pod liczbą 127. 130) głoszą: penam sex marcarum (solvet) non deposuit pallium, albo quia non deposuit pallium in judicio; co nie znaczy wcale [redacted] nie złożył przed sądem płaszcza, lecz raczej [redacted] płaszcza (pallium sibi nullatenus deponatur, sed pallia recipiebantur et deponebantur) sądy w sądach Konrada i Jana

(3) Porown. Scr. rer. bohem. II. 390. z Wszehrdem II. 26.

Słowo o

1.) ~~Ogólne~~ ~~w~~ zwyczajowem prawie ~~[illegible]~~ ludu polskiego ~~[illegible]~~ ruskiego i rosyjskiego.

§. 300. W dodatkach do czwartego tomu pierwszego wydania dałem się zbyć z tem zdaniem, że gdyby się równie zbieraniem spisanych zwyczajów jak zbieraniem pieśni ludu ~~[illegible]~~ zajęto, mielibyśmy może najważniejszy zasób do napisania historyi cywilizacyi tak w ogóle polskiego jak w szczególe każdego słowiańskiego kraju, ~~[illegible]~~ ludzież do wykazania tego, o ile nie istniały ~~[illegible]~~ tego kraju

[illegible] wspólną tre- [illegible] sięż ludzkości żyli [illegible] a ile się na cywilizacyi własnej sił, i z siebie samych, bez obcego wpływu wydobytej wspierali się, [illegible]

[illegible] przez to wiele zagadek historya rzuca, których [illegible] trwać [illegible]

[illegible] pojmie łatwo, odgadnęłaby się dało, [illegible] kogo wewnętrzne narodów obchodzi życie. Wiedząc [illegible]

[illegible] nich poruszające historyczne prawdy wydobywać [illegible] prawami.

§. 301. Rozwijając dalej badania w artykule wyżej napisanym rozpoczętem,

120

i których dalsze dowody na utworzenie się osad, rozwój żyjących w nich rodzin, praw tychże rodzin, zwyczajów przy podziale ról i uprawie ich w gminach zachowywanych, przedstawię czytelnikowi opis karpackich górali udzielony mi lat temu kilka od Wincentego Pola, z którego dam opis zwyczajów prawnych górskich się dotąd w niektórych gubernijach rossyjskich i ruskich zachowują. Pierwsze z rękopisu naszego Wincentego Pola którego mi lat temu kilka udzielić raczył, drugie z pism ogłoszonych drukiem wyjątkiem.

g. zał.

wiadomościami o zwyczajach ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ prawnych około Rzeszowa w dawnem województwie sandomirskiem i około Olszanki w kijowskiem dotąd w obiegu będących, któremi się ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ miłośnicy nauk ~~[illegible]~~ raczyli mi ze mną podzielić ~~[illegible]~~ szczycąc się, nowy na to dowód, że ród a gmina są głównemi zwyczajowego prawa dźwigniami, i że prawo to mając większe od pisanego znaczenie u prostego ludu, jest dlań w braku innych przewodników historycznych najwięcej cywilizującą go potęgą. To stwarzy nam przyczynę, jak

podobny. Obrządek ten odbywa się często i w cerkwi przy solennem nabożeństwie, kilku na raz wydziela synów, kraje bochenek chleba na części i jednym wszystkich darzy. Ci pocałowawszy chleb i sól odchodzą do nowo sobie zabudowanych osad. W rodzicielskim zaś domu najmłodszy z synów pozostaje. Mało się znajduje tego szczątków dziś jeszcze nasz podróżnik na Pomorzu zauważył (1). Tam po ojcu bierze całe gospodarstwo syn najstarszy, z obowiązkiem wyposażenia domów dla reszty rodzeństwa, które innego szukać jego dom jego urządu. Domy owe stoją od ulicy, a dom syna najstarszego poza chlewami, przez który droga na dziedziniec prowadzi, wybudowany jest. Tu on sam niby dziedzic rodziny. Uważamy że między wsie sposobem tym powstawały, skoro obok rodzicielskiego zaraz zaczęły od najmłodszego z synów dziedziczonego domu wznosiły się reszty synów jedno miano i znak jeden (herb) noszących budynki. Stąd też występują w dyplomatach wsie nazwiska jednego, które w miarę rozradzania się rodziny dzielone na pierwsze, drugie i trzecie, lub na wielkie i małe, trwając do dziś pod takiemi nazwiskami (2). Dziś z majątkiem podzieli ojciec dzieci albo za życia, a one po jego śmierci dochowują święcie albo jeżeli tego nie zrobił, dzielą go synowie na równe części, matce ile potrzebuje na życie wydzieliwszy zaś popie-

podobnie jak u Franko-Salów na publicznem się zgromadzeniu przed Tijunem odbywał. Kiedy ojciec

ostateczną wolę rodzica

Ilu

(1) List z zagranicy III. w Gaz. Warsz. z r. 1856. nro 104.

Rejestra do dyplomataryuszów wielu razy nazwiska wsi dalsze, za przykład niech posłuży

(2) R. 1248. u Szembek. Biech. Crasch (nazwa wsi), aliud Crasch, tercium Crasch, quartum Crasch.

dnio. Dom rodzicielski najmłodszemu się dostaje. [Wdowa po bracie nie mająca dzieci albo wszelkiej albo. wraca do swego ojca z tem co jej dał mąż/za życia, [illegible] albo bierze dowolny od szwagra wydział (jak otrzymałaby była gdyby miała syna) albo też nie biorąc nic mieszka z nim razem. Synowie bierze części swojego ojca czyli podowa się i t. p. ze swojem dzieli. Taki spadek ma osobliwie w guberniy jarosławskiej miejsce.

[Siostry żyją przy braciach, którzy je za mąż wydają.

W Małopolsce dawniej we wsi Wola-Zawczyska albo Rzeszowa padaczonej sądzi Wójt z dziesiętnikami (opowiadał mi Kazim. Władysł. Wójcicki). W Karpatach Sędzia gromadzki z Towarzyszami zasiada na sądzie, słuchając obrony, który albo porwany, albo przezeń pozwany. Obwinia czyni, zdawani przeczuwalne prawo rozpoczyna-jąc już odzywając się. Wysłuchawszy obrony Sędziowie mówiąc prawo dali poka-zało, i motywując wyrok odnoszą się do sumienia i Boga. Poprzedza go nauka moralna (patrz wyżej §.), chodzi bowiem nie tylko o wymierzenie sprawiedliwości ale i o przekonanie strony, że wyrok jest sprawiedliwy. Ponieważ od niego odwoływać się nie godzi (patrz wyżej §. 222-7), więc dopóki strony nie nabędą przeświadczenia, że się prawu nie uchybiło, dopóty im sędzia objaśnia swoje słowo, co nie raz trwa bardzo długo, i często na samej tylko wierze, i zaufaniu w poczciwości sądu polega.

(pisze mi Wincenty Pol)

§. 308. Zarządzenia prawo karne i są-
downictwo. Zbrodnią jest
znieważenie rodziców, prze-
stępstwem kradzież w lesie, zboża, sia-
narzędzia, a największą winą kradzież przyjść, która się
równa z świętokradztwem. Zbrodnię rodzice karzą sami, wypędzając z domu złe dzieci i wydziedziczając je.

Za przestępstwa
gromada naznacza karę. W gu-
berniach rossyjskich (w Wielkogrodzkiej obo-
bliżej) oddawają złodzieja dzieciom na
pośmiewisko. Te, przybranego w konop-
ki i mającego na szyi uwiązane lice,
oprowadzają po wsi w dzień świą-
teczny. W guberniach ruskich również gro-
mada sądzi. Przygrywają na skrzypkach i pasterskiej dudce oprowadzając ona skazanego za wyrokiem, zdarzające ...
sądu. Sędziów gro-
mada lub wybrani przez nią Sędziowie.
Jak między ukraińcy Rajcowie i Podbo-
wnicy długie nosili brody (inni starcy
golili się) tak i dzisiejszy Sędziowie rzecz
powinni być koniecznie brodaci. Nikt ich
nie sądzi prócz ich towarzyszy. Ci albo
gdy przewinią ... honorową naznaczają im
... przestępców na publiczną
karę, albo wydają przestępców na publiczną
wzgardę. Kiedy kiedyś tak temu (opowiadał
mi r. 1847 samowiedny owego kraju mieszkaniec)
ukradł Sędzia na jarmarku w mia-
ste Skadorzecki) ukradł (1827) w Zwinogrodzkim powie-
cie okrzana kawał słoniny,
i zawieszono mu kradzież na grzbiecie, i
z nią po całym oprowadzano po jarmarku.

124 130. e.

Rozdz. IX. Ścieśnienie alodyalnej i pańskowej własności.

§. Czasach wszelkiego rodzaju służył krajowi, a ziemia z której miał wygody ~~[illegible]~~ nosząc go i jego majątek ponosiła dla niego ciężary. Łaciński więc wyraz servitus który pracę i prawo do rzeczy oznaczał nie miał w słowiańskiej mowie takie odpowiedniego aż do czasu w którym za pośrednictwem obcych (niemieckich) praw dostał się do czeskiego i polskiego języka w tem co u Rzymian znaczeniu (1). Dogodnością (2) starosł. wyrazem nazwała się słownach sławiańskie prawo: mazowieckie łacińskie wyraz onus społeczywszy nazwała go „ciężarem (3). Ponieważ więc „służebność" nie tylko się w naszej mowie ustała, lecz i technicznie zyskała znaczenie przez pośrednictwo, wachali giwać się niż tem mniej się w pewniejszej jest rzeczy że ona nie tylko ciężary skarbowe, nie tylko posługi ziemskie, lecz i dogodności które jedna rola dla drugiej dostarcza.

~~jedna rola dla drugiej~~

skie mało mniej jeszcze nie wiele czeskie, a węgierskie choć dużo, jednakże bardzo mało odpowiedziały. O służebnościach więc mówiąc będę miał głównie Polskę na uwadze, a prawach rzeczy Stanów naniesowo, a sławiańskiem zaś prawie w ustawami dziadu łożą razem litewskiem rozpraw prawie opuszczę.

bo wszystko według przepisów rzymskiego prawa o nich i to co o miejskich służebnościach tylko udzieliło

(1) Jungmana słown. p. w. służebność, Lindego p. w. sług, sługa.

(2 Ugodie w słown. s. 239.

i dla szlachty

uchylił, i żadnież [illegible] znaczenie w niem, jakie zmiankowane wyżej brzemiona i dogodności w [illegible] ze służebnictwem, między prawie uczynił. Jak [illegible] też wedle kodeksu francuzkiego tak/w Polsce obowiązującego służebności ciężarem są, na własność ziemską i miejską, z naturalnego położenia miejsc (mówi art. 639. Kodeksu), albo z obowiązków [illegible] prawem przepisanych, albo z umów między właścicielami również się zawartych, nadawanem; tak [illegible]

[illegible]

rem są [illegible] wypływające [z] [illegible] umów [illegible]

[illegible]

strzegające, na wzmiankę się zapatrując prawo, uważali je w formie użytkowności, i używalność tej ... z dwóch służebności (servitus personalis, realis) służebności jakiej jednej. A mięj w szczególności napowód, powin naczepnie ... rzeczowej [illegible] i służebności miejskiej służebnościami niż [illegible] ... z używalnością, jednocześnie się niemieckie Baumrechte, przeto mi... nió a nich pod ... względu ...

[illegible] poglądem na [illegible]

[illegible] [illegible] i [illegible]

sposoby nabywania [illegible] i [illegible] dzie [illegible] ich

[illegible] przydaje prawo

[illegible]

pałkie: inne [illegible]

dla rzeczy i osób lu-dowych

szy je naraz o drugiej z najważniejszych służebności rzeczowych jakiemi jest pastwisko, po czem o niemieckich Baumrechte wspominamy zakończymy rzecz

ale o jednej z najważniejszych, jakową jest służebność wrębu do lasu, dopiero po wyłuszczeniu rzeczowych naraz. Z rzeczowemi zaś dopiero osobowe, a wyłuszczywszy

nie tylko z ludowych i szlacheckich umów. Wyliczenia służebności. [illegible]

[illegible]

czając je zacznę od rzeczowych [illegible]

[illegible]

Miejskie, i ... wiejskie ... naz. ... nazywają się będąc miejskie ... z rzeczy. Poniewaź ... (e)

uwarunkowania służebności. Natura służebności gruntowych takiego się porządku w wykładzie trzymać każe.

W nywo-

małe są ważne w tym względzie.